

BISON Monitor van internationale mobiliteit in het onderwijs

2001

Europees Platform
Cinop
Nuffic

Samengesteld in opdracht van het ministerie van OCenW

Colofon

Deze monitor is samengesteld door het Beraad Internationale Samenwerking Onderwijs Nederland (BISON) in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Het BISON bestaat uit het Europees Platform voor het Nederlands Onderwijs (EP), het Centrum voor Innovatie van Opleidingen (CINOP), en de Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs (Nuffic). De coördinatie van de BISON monitor 2001 was in handen van de Nuffic.

Eindredactie: Eric Richters, Nuffic
Bijdragen: André Herbrink, CINOP
Harrie Sormani, CINOP
Hans Brosse, EP
Henk Oonk, EP
René Nieuwhof, Nuffic
Annelies Blom, Nuffic

Nuffic
Postbus 29777
2502 LT Den Haag
tel: 070-4260231
fax: 070-4260299
<http://www.nuffic.nl>

Samenvatting

Van mobiliteitsmonitor naar internationaliseringsmonitor.

Deze BISON monitor geeft voor het vierde achtereenvolgende jaar een beeld van de internationale mobiliteit in het onderwijs, hoofdzakelijk gebaseerd op informatie uit de beurzenprogramma's. De ambitie van de samenstellers is om op termijn zowel een meer volledig beeld van de internationale mobiliteit in het onderwijs te geven, als ook meer inzicht te geven in andere vormen van internationalisering, naast mobiliteit. Met andere woorden: deze mobiliteitsmonitor moet op termijn uitgroeien tot een internationaliseringsmonitor. Daarvoor zouden onder meer indicatoren voor die andere vormen van internationalisering moeten worden ontwikkeld.

Basis van de beschikbare gegevens zijn mobiliteitsprogramma's. Nog geen overkoepelend registratiesysteem voor mobiliteit.

In deze editie wordt eerst aandacht besteed aan de verbetering van de mobiliteitsgegevens zelf.

Bij internationale mobiliteit is altijd sprake van meerkosten die gedekt moeten worden. Hoewel dit in eerste instantie de verantwoordelijkheid van de deelnemer zelf is, ondersteunen de Nederlandse Overheid en de Europese Unie de deelnemer via beurzenprogramma's. Met name in de bve sector, maar recentelijk ook in het ho, stelt de Nederlandse Overheid bovendien middelen ter beschikking aan de instellingen, ten behoeve van internationalisering, waaruit mobiliteit financieel kan worden ondersteund. Voor een ander deel (met name in het ho) maken de instellingen zelf middelen vrij ten behoeve van mobiliteit, omdat zij eigen prioriteiten willen stellen en wensen en behoeften hebben waarin niet wordt voorzien door nationale en Europese fondsen. Ook zijn er met betrekking tot het ho een groot aantal, over het algemeen kleine particuliere fondsen, die middelen ter beschikking stellen voor mobiliteit. Tot slot is er met name in het ho een groeiende groep zelfbetalende studenten, zowel uitgaand als binnenkomend. De databestanden van de verschillende mobiliteitsprogramma's zijn, vooralsnog, de eerste bron ter bepaling van de mobiliteit.

Als speciaal aandachtsveld kan internationalisering zich verheugen op toenemende aandacht in rapportages, visitaties, de studentenmonitor en de keuzegids. De "markt" en het streven naar kwaliteit, blijken de aanvankelijk nadelige gevolgen van deregulering op de informatievoorziening teniet te doen.

Naast het verschijnen van algemene informatie over in- en uitgaande mobiliteit in steeds meer jaarverslagen, is het positief dat werd overeengekomen dat ho instellingen zich zullen inspannen om ook de in het buitenland behaalde studiepunten te vermelden. Uiteindelijk zal de mobiliteit, zoals die wordt geregistreerd in de sturende en ontvangende instellingen zelf, zowel in Nederland als in het buitenland, een compleet beeld moeten geven over de totale mobiliteit in het onderwijs. Zoals hieronder uiteengezet krijgt de uitwisselbaarheid van

mobiliteitsdata momenteel aandacht op EU niveau.

Gegevens over programmamobiliteit geleverd door BISON-leden, aangevuld met cijfermatige gegevens van andere programmabeheerders, instellingen en van beheerders van nationale en internationale registratiesystemen.

De BISON-leden hebben vanuit hun taken op het gebied van programmabeheer vooral goed zicht op de door nationale en Europese beurzenprogramma's gefinancierde mobiliteit. Van die mobiliteit wordt in deze monitor de huidige stand van zaken gepresenteerd. Voor het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs (po/vo) geldt vanwege de financieringsgrondslag, dat het grootste deel van de mobiliteit op deze manier in kaart gebracht kan worden. Voor een goed beeld van de mobiliteit binnen de beroeps en volwassenen onderwijs (bve) en het hoger onderwijs (ho) is aanvullende dataverzameling nodig. Ho programmamobiliteit-gegevens worden uitgebreid met data van andere, ook niet overheidsprogramma's, terwijl voor het eerst, bij wijze van voorbeeld, gegevens van enkele individuele ho instellingen worden meegenomen. Voor het ho wordt in- en uitgaande mobiliteit dit keer in verband gebracht met totale studentenaantallen en met studenten-mobiliteit naar en vanuit andere OECD landen. Ook wordt meer in detail gekeken naar de uitkomsten van het jaarlijkse ROA onderzoek onder ho afgestudeerden, aangaande mobiliteit gedurende de studie. Bij de bve is het aantal studenten dat zonder steun van nationale of Europese programma's buitenlandse ervaring opdoet niet bekend.

Bijna 30.000 leerlingen en studenten met een beurs naar het buitenland in 1999/2000.

Op basis van programmagegevens kan worden gezegd dat in 1999/2000 29.645 leerlingen en studenten met een nationale of Europese beurs naar het buitenland zijn gegaan, waarvan 18.721 in het po en vo, 5.379 in de bve en 5.545 in het ho. Omgerekend naar aantallen leerlingen per jaarcohort per sector zijn de percentages 8,3% in het po en vo gezamenlijk, 2,5% in het bve en 5,3% in het ho. Dit percentage geeft dus de kans weer dat een leerling of student in de loop van zijn of haar opleiding in het betreffende onderwijsveld een maal naar het buitenland gaat met een nationale of Europese beurs.

In het hoger onderwijs 28% van de HBO afgestudeerden en 38% van de WO afgestudeerden mobiel.

Voor het hoger onderwijs zijn aanvullende cijfers bekend over internationale ervaring van afgestudeerden. Van de lichteningen afgestudeerden van 96/97 97/98 98/99 is bij het HBO gemiddeld 27,8% in de loop van de studie naar het buitenland geweest. Bij het WO bedroeg het percentage zelfs 38,1%. Aangezien deze aantallen over de jaren vrij constant blijken te zijn kan gesteld worden dat zij ook jaarlijks gelden: jaarlijks doen ongeveer 28% van de HBO studenten en 38 % van de WO studenten buitenlandse ervaring op. Het betreft hier studenten die zullen afstuderen. Geëxtrapoleerd naar alle HBO en WO studenten betekent dit dat jaarlijks 27.989 studenten buitenland ervaring opdoen, waarvan 17.449 binnen het HBO en 10.541 binnen het WO. De meeste studenten blijken gedurende hun studie naar het

De meeste studenten gaan gedurende hun studie naar het buitenland voor een stage.

buitenland te gaan voor een stage.

Op basis van deze cijfers kan gesteld worden dat de programmamobiliteit grofweg 20% van de totale uitgaande mobiliteit in het hoger onderwijs beslaat. Overigens worden de hoge totalen uit het afgestudeerdenonderzoek (nog) niet gedekt door de data van de ho instellingen zelf over studentenmobiliteit. Niet alle door studenten opgegeven internationale mobiliteit wordt aan de instellingen gemeld of door de instellingen als zodanig erkend.

Meeste animo voor Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, gevolgd door België, Spanje en Frankrijk.

De landen die het meest frequent worden bezocht zijn onveranderd Duitsland (voor po en vo) en het Verenigd Koninkrijk (voor bve en ho). De prominente positie van Duitsland als gastland voor leerlingen en docenten po en vo wordt onder andere verklaard door het grotere financiële volume van de voorzieningen voor mobiliteit naar dat land. Het Verenigd Koninkrijk heeft als naburig land waar de belangrijkste wereldtaal wordt gesproken en waar het onderwijs goed aangeschreven staat uiteraard een grote aantrekkingskracht op leerlingen en studenten. Overigens scoren België bij po/vo en bve en Spanje en Frankrijk bij het ho relatief hoog.

Landen van herkomst: Duitsland, België Spanje en het Verenigd Koninkrijk.

Nederland wat bezoekende ho studenten betreft, binnen de EU op de 10de plaats.

Totale financiële volume licht gegroeid.

Met name bij het ho is ook inkomende mobiliteit van belang. In 1999/2000 was er een programma-instroom van 8.200 studenten. Na een kleine daling in 2000/2001 wordt op basis van aanmeldingen verwacht dat dit aantal, vooral ten gevolge van het DELTA programma, in 2001/2002 is gestegen tot 8.851 studenten.

Net als bij uitstroom, dekt ook bij instroom de programma instroom niet alle buitenlandse studenten in Nederland. Geschat wordt dat er in 1999/2000 ten minste 21.500 buitenlandse studenten in Nederland waren. Een paar duizend van hen woonden overigens al langer in Nederland en hebben een Nederlandse middelbare school doorlopen.

Uitgaande van Erasmus en CBS data zijn de belangrijkste landen van herkomst Duitsland, België, Spanje en het Verenigd Koninkrijk.

Volgens OECD/UNESCO criteria bedraagt het percentage van de buitenlandse studenten in Nederland, in relatie tot alle buitenlandse studenten in de wereld, minder dan 0,88%. Binnen de EU staat Nederland wat inkomende studenten betreft, in relatie tot het totaal aantal geregistreerde ho studenten, op de 10de plaats.

Het financiële volume van de mobiliteitsprogramma's die door de BISON-leden worden beheerd is de afgelopen jaren licht gegroeid. Deze groei heeft met name betrekking op de ho sector en heeft te maken met het groeiende Erasmusprogramma (tot

2001/2002) en het VISIE programma.

Andere ho programma's (EUI en TP) namen in omvang af. Met betrekking tot ho instroom is de recente budget toename het gevolg van de introductie van het DELTA programma.

De betekenis van internationalisering in het voortgezet onderwijs wordt geanalyseerd.

In het voortgezet onderwijs wordt onderzoek gedaan naar de betekenis en de resultaten van de internationalisering in die sector. Er is ruwweg een jaar of tien ervaring met verschillende vormen van internationalisering, in concreto gericht op Europa. Het doel van het onderzoek is om een goed inzicht te verwerven in de activiteiten en processen die zich afspelen in de school. Wat is de concrete vormgeving van internationalisering op school? Wat zijn hiervoor de organisatorische en financiële randvoorwaarden? Op welke manier wordt internationalisering ingebed in het curriculum op school? Wat zijn de resultaten van dit alles? De eerste resultaten van dit onderzoek worden in deze monitor toegelicht.

Verdere integratie van internationalisering in de bve-sector

De internationalisering in de bve-sector heeft een ontwikkeling doorgemaakt van projectsubsidies naar zelfregie. Gemeten naar een aantal indicatoren heeft internationalisering zich een vaste plaats verworven bij de instellingen en de landelijke organen, maar van gedegen integratie in de onderwijspraktijk is nog niet echt sprake. Ten behoeve van de verdere kwaliteitsverbetering is een instrument ontwikkeld waarmee bve-instellingen hun internationaliseringsbeleid en –praktijk kunnen onderzoeken en een instrument dat de instellingen helpt bij het maken van operationele beleidskeuzes en bij de inbedding van activiteiten in de opleidingen.

Is de Europass succesvol? Aanbevelingen tot verbetering.

Op 1 januari 2000 is de Europass in het Nederlandse secundair beroepsonderwijs ingevoerd. De Europass is een officieel document van de Raad van de Europese Unie en is ingesteld om de mobiliteit van onderwijsdeelnemers in beroepsopleidingen te stimuleren. Met de Europass kan de onderwijsdeelnemer aantonen dat hij of zij een deel van de opleiding in één van de lidstaten van de EU heeft gevolgd. In opdracht van de Nationale Begeleidingsinstantie Europass (NBI-Bve raad, Colo, OCenW) heeft CINOP onderzoek gedaan naar de ervaringen van de onderwijsinstellingen met de Europass. In deze Monitor worden de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek besproken en worden aanbevelingen gedaan over een effectieve manier van implementatie van de Europass.

Differentiatie van kwaliteitsgeborgde internationalisering in het hoger onderwijs. WTO-GATS initiatieven als drijfveer.

In het hoger onderwijs is de laatste jaren sprake van een sterke differentiatie in de invulling van internationalisering door de instellingen. Een belangrijke drijfveer voor internationalisering zijn de opengaande markten en WTO-GATS initiatieven om van onderwijs een vrij verhandelbare dienst te maken. Goede internationalisering wordt geborgd door kwaliteitszorg. Naast het feit dat de reguliere kwaliteitszorg in toenemende mate de internationale dimensie in ogenschouw neemt, is door enkele Nederlandse instellingen een internationaal instrument voor kwaliteitszorg van internationalisering toegepast.

Invoering van bachelor-masterstructuur en accreditatie verbreedt de basis voor internationalisering van het onderwijs zelf.

Volgend op de Bologna-verklaring wordt in dit gedifferentieerde kader nu met volle vaart een bachelor-masterstructuur ingevoerd. Ook is er veel aandacht voor de organisatie van de accreditatie van opleidingen. Eén en ander verbreedt de basis voor de internationalisering van het onderwijs zelf. Hierbij wordt onder andere aandacht besteed aan internationale mobiliteit in de nieuwe bachelorfase.

Continue aandacht voor kengetallen internationalisering. Interinstitutionele uitwisseling van good practices is van belang.

Bijzonder relevant voor deze monitor zijn de ontwikkelingen rond kengetallen internationalisering. Hoewel de interinstitutionele discussie wat is gestild staat de marktbehoefte aan informatie garant voor continue aandacht voor kengetallen: welke informatie is essentieel en door middel van welke kengetallen of indicatoren komt deze informatie tot uitdrukking? Interinstitutionele uitwisseling van good practices op dit gebied is van belang. In het kader van de Europese Unie zijn verschillende activiteiten aan de gang om de uitwisselbaarheid van mobiliteitsgegevens te vergroten. De eerste resultaten van de werkgroep over de definitie van “mobility concepts and indicators” worden in deze Monitor weergegeven. Anderzijds wordt momenteel de status van de nationale registratie van studenten mobiliteit in EU landen in kaart gebracht. De twee activiteiten zullen gezamenlijk moeten leiden tot een verbetering van deze registratiesystemen en tot uitwisselbaarheid van mobiliteitsgegevens.

EU acties ter betere afstemming van mobiliteitsconcepten, indicatoren en registratiesystemen.

Noot: tenzij anders aangegeven zijn in deze monitor alle bedragen in gulden.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
1.1	Verantwoording	1
1.2	Positionering BISON Monitor	1
1.2.1	Informatievoorziening onder het motto: breedte/diepte	3
1.2.2	Indicatoren ontwikkelen	5
1.3	Structuur	8
2	Belangrijkste trends in de internationale mobiliteit	9
2.1	Algemene beleidsontwikkeling	9
2.2	De programmamobiliteit van de drie onderwijssectoren samengevat	14
2.3	Primair en voortgezet onderwijs	17
2.3.1	Kerngegevens Programma's	17
2.3.1.1	Nationale en bilaterale programma's	17
2.3.1.2	Europese programma's	18
2.3.2	Volume van mobiliteit	18
2.3.3	Landen	20
2.3.4	Beschikbaar budget	21
2.4	Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	24
2.4.1	Kerngegevens Programma's	24
2.4.1.1	Nationale programma's	25
2.4.1.2	Europese programma's	25
2.4.2	Volume van mobiliteit	26
2.4.3	Landen	31
2.4.4	Beschikbaar budget	32
2.4.5	Europass als sleutel tot succes van meer uitwisselingen?	34
2.4.6	BVE samenvattend	38
2.5	Hoger onderwijs	39
2.5.1	Nederland in internationaal perspectief	39
2.5.1.1	Samenvatting	48
2.5.2	Kerngegevens Programma's	50
2.5.3	Volume van mobiliteit	51
2.5.4	Landen	51
2.5.5	Beschikbaar budget	53
2.5.6	Mobiliteit per ho instelling	56
3	Beschouwing	71
3.1	Kenmerken van Nederlandse scholen die Europees actief zijn (vo)	71
BIJLAGEN		97
4	Kwantitatieve Data	97
4.1	Primair en voortgezet onderwijs po/vo	97
4.1.1	Deelnemers	97
4.1.2	Financiën	104
4.2	Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie: detailgegevens programma mobiliteit	109
4.3	Hoger Onderwijs: detailgegevens programma mobiliteit	110
4.3.1	Overzichttabellen	110
4.3.2	Instroomprogramma's	115
4.3.3	Uitstroomprogramma's	123
5	Publicatielijst	133
5.1	Beleidsontwikkeling	133
5.1.1	Overheidsbeleid	133
5.1.1.1	Nederland	133
5.1.1.2	Europese Unie	134
5.1.1.3	Andere Landen	135
5.1.2	Institutionele beleidsontwikkelingen	136

5.2	Internationalisering algemeen.....	136
5.3	Evaluatie, Kengetallen, Effect meeting, Monitoring	139
5.3.1	Nederland.....	139
5.3.2	Internationaal	139
5.4	Mobiliteitsobstakels.....	140
5.5	Literatuurlijst BVE veld.....	141
6	Informatie BISON Leden.....	142
6.1	Het Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs	142
6.2	CINOP	143
6.3	Nuffic.....	143

Lijst van figuren en tabellen

Figuur 1-1. Algemene benadering	3
Figuur 2-1. Ontwikkelingen in volumes van uitgaande programmamobiliteit per sector	14
Figuur 2-2. Financieel volume van uitgaande mobiliteitsprogramma's, 1998-2001	15
Figuur 2-3. De belangrijkste landen van bestemming, onderlinge verhouding in %, 1999/00	16
Figuur 2-4. Mobiliteit van leerlingen en docenten in het po/vo, 1994-2000	19
Figuur 2-5. Mobiliteit van leerlingen en docenten naar bestemmingsland in het po/vo, 2000	20
Figuur 2-6. Beschikbaar bedrag in het po/vo, 1994-2000, in guldens	21
Figuur 2-7. Uitsplitsing nationale en EU programma's	22
Figuur 2-8. Financiële toekenningen naar schooltype door Europees Platform (EP).....	22
Figuur 2-9. Financiële toekenningen naar denominatie.....	23
Figuur 2-10. Totale programma mobiliteit in de bve, 1998 – 2001	27
Figuur 2-11. Leonardo da Vinci: deelname leerlingen, docenten en jonge werkenden, 1997-2001	28
Figuur 2-12. Onbegrensd Talent: Aandeel mobiliteit per sector 2000 – 2001.....	28
Figuur 2-13. Onbegrensd Talent: Spreiding mobiliteit naar leerwegen 2000 – 2001.....	29
Figuur 2-14. Onbegrensd Talent: Mobiliteit per opleidingsniveau 2000 – 2001.....	29
Figuur 2-15. Onbegrensd Talent: Ontwikkeling type mobiliteit 2000 – 2001.....	29
Figuur 2-16. BAND: Deelname leerlingen en docenten 1998 – 2001	30
Figuur 2-17. BAND: Projecten per sector 1998 – 2001	30
Figuur 2-18. Mobiliteit OT en Leonardo da Vinci in het bve per buurland, 2000 – 2001.....	31
Figuur 2-19. Leonardo da Vinci: Deelnemers per land 2001 (top 10).....	32
Figuur 2-20. Onbegrensd Talent: Mobiliteit naar land 2001 (top 10).....	32
Figuur 2-21. Beschikbaar bedrag per programma in het bve, 1998 – 2001	33
Figuur 2-22. Leonardo da Vinci: Bestede subsidie 1997 - 2001	33
Figuur 2-23. Europass: in vergelijkend Europees perspectief	37
Figuur 2-24. Europass: Aantal aan Nederlandse leerlingen uitgereikte Europassen per branche en per land.....	37
Figuur 2-25. Ontwikkeling van totale aantallen beurzen, instroom en uitstroom, 1997-2002	51
Figuur 2-26. Uitstroom naar land van bestemming, 1998-2000	52
Figuur 2-27. Mobiliteit van en naar regio, 1999-2000.....	52
Figuur 2-28. Ontwikkeling van volume aan middelen, instroom en uitstroom, 1997-2002 (NLG).....	54
Tabel 1-1. Essentiële indicatoren voor “credit” en “degree” mobiliteit.....	7
Tabel 2-1. Uitgaande programmamobiliteit ten opzichte van aantallen onderwijsdeelnemers.....	15
Tabel 2-2. Totaal middelen mobiliteit	22
Tabel 2-3. Mobiliteitsprogramma's bve	24
Tabel 2-4. Nationale programma's.....	25
Tabel 2-5. Onbegrensd Talent.....	25
Tabel 2-6. Europese programma's	25
Tabel 2-7. Proportionele deelname aan bve mobiliteit, 1997-2001	27
Tabel 2-8. Totalen ho studenten en door de IBG geregistreerde studenten met een buitenlandse nationaliteit.....	39
Tabel 2-9. Aantal van als buitenlander geregistreerde studenten, per OECD land.....	41
Tabel 2-10. Percentage van als buitenlander geregistreerde studenten, vergeleken met andere EU landen.....	41
Tabel 2-11. Deelnemers aan het Reguliere Beurzen Programma (IO instellingen).....	42

Tabel 2-12. Aantal als buitenlander geregistreerde studenten in Nederland, regulier, in het RBP en in Erasmus, in relatie tot het totaal aantal ingeschrevenen in het ho.....	43
Tabel 2-13. In het buitenland studerende, naar nationaliteit, per OECD land.....	45
Tabel 2-14. In het buitenland studerende, vergeleken met andere EU landen.....	45
Tabel 2-15. Mobiliteit HBO afgestudeerden (%).....	46
Tabel 2-16. Mobiliteit HBO afgestudeerden, per vakgebied (%).....	47
Tabel 2-17. Mobiliteit WO afgestudeerden (%).....	47
Tabel 2-18. Mobiliteit WO afgestudeerden, per vakgebied (%).....	48
Tabel 2-19. Overzicht van door Nuffic beheerde beurzenprogramma's.....	50
Tabel 2-20. Belangrijkste herkomstlanden.....	53
Tabel 2-21. Andere beurzenprogramma's.....	55
Tabel 2-22. Deelname beurzenprogramma's uitstroom (UvA).....	56
Tabel 2-23. Specificatie van overige programma's in tabel 2-22.....	57
Tabel 2-24. Percentage uitgaande studenten, per faculteit (UvA).....	58
Tabel 2-25. Internationale mobiliteit afgestudeerden UvA.....	58
Tabel 2-26. Doellanden UvA studenten.....	59
Tabel 2-27. Erasmus in en uitstroom bij de UvA.....	60
Tabel 2-28. Inkomende credit mobiliteit, 99/00 (UvA).....	60
Tabel 2-29. Landen van oorsprong inzake credit mobiliteit 99/00 (UvA).....	60
Tabel 2-30. Inkomende diploma mobiliteit (Nederlandstalig) 99/00 (UvA).....	61
Tabel 2-31. International Studie Program (Engelstalig) (UvA).....	61
Tabel 2-32. Landen van oorsprong inzake diploma mobiliteit 99/00 (UvA).....	61
Tabel 2-33. Totaal UvA instroom 99/00.....	61
Tabel 2-34. deelname beurzenprogramma's uitstroom (KUB).....	62
Tabel 2-35. Uitgaande studenten als percentage van eindexamen, behaald in hetzelfde jaar (KUB).....	62
Tabel 2-36. Inkomende uitwisselingsstudenten als percentage van eindexamen, behaald in hetzelfde jaar (KUB).....	62
Tabel 2-37. Uitstroom gefinancierd uit Algemene Middelen en 12 particuliere fondsen (RUG).....	63
Tabel 2-38. Deelname beurzenprogramma's, uitstroom (RUG).....	63
Tabel 2-39. Instroom per faculteit (RUG).....	64
Tabel 2-40. Uitgaande mobiliteit (UU).....	65
Tabel 2-41. Uitgaande mobiliteit via centraal beheerde programma's (UU).....	65
Tabel 2-42. Inkomende mobiliteit, in vergelijking met uitgaande mobiliteit (UU).....	66
Tabel 2-43. Uitgaande en inkomende mobiliteit per faculteit, als percentage van een jaargroep (UU).....	67
Tabel 2-44. Totalen uit- en instroom (UM).....	68
Tabel 2-45. Uitstroom 2000 (Christelijke Hogeschool Ede).....	68
Tabel 2-46. Instroom 2000 via Erasmus (Christelijke Hogeschool Ede).....	68
Tabel 4-1. Aantal deelnemers naar functie in 2000.....	97
Tabel 4-2. Aantal deelnemers verdeeld naar geslacht in 2000.....	98
Tabel 4-3. Leerlingen en docenten naar land van bestemming 2000.....	99
Tabel 4-4. Gebruikte voertaal per toekenning in 2000.....	101
Tabel 4-5. Provincies van waaruit studiebezoeken/uitwisselingen plaatsvinden in 2000.....	102
Tabel 4-6. Inkomende mobiliteit van leerlingen en docenten uit landen van bestemming, in 2000.....	103
Tabel 4-7. Financiële toekenningen in 2000.....	104
Tabel 4-8. Financiële toekenningen naar land van bestemming in 2000.....	105
Tabel 4-9. Financiële toekenningen verdeeld naar schooltype in 2000.....	107
Tabel 4-10. Financiële toekenningen verdeeld naar denominatie in 2000.....	108
Tabel 4-11. Overzicht van beurzen per programma, 1997-2001: Instroomprogramma's.....	110
Tabel 4-12. Overzicht van beurzen per programma, 1997-2001: Uitstroomprogramma's.....	111
Tabel 4-13. Mobiliteit van en naar regio, 1999/00*.....	112

Tabel 4-14. Instroomprogramma's, naar regio van herkomst, 1999/00	112
Tabel 4-15. Uitstroomprogramma's, naar regio van bestemming, 1999/00	112
Tabel 4-16. Uitstroomprogramma's, naar land van bestemming, 1998-2000	113
Tabel 4-17. Instroomprogramma's, naar vakgebied, 1999/00	113
Tabel 4-18. Uitstroomprogramma's, naar vakgebied, 1999/00	113
Tabel 4-19. Instroomprogramma's, naar type instelling, 1999/00	114
Tabel 4-20. Uitstroomprogramma's, naar type instelling, 1999/00	114
Tabel 4-21. Instroomprogramma's, naar geslacht, 1999/00	114
Tabel 4-22. Uitstroomprogramma's, naar geslacht, 1999/00	114
Tabel 4-23. Huygens: instroom, naar prioritaire landen van herkomst, 2000/01	115
Tabel 4-24. Huygens: instroom, naar niet-prioritaire herkomstlanden, top-10, 2000/01	115
Tabel 4-25. Huygens: instroom, naar vakgebied, 2000/01	115
Tabel 4-26. Huygens: instroom, naar type instelling, 2000/01	116
Tabel 4-27. Huygens: instroom, naar geslacht, 2000/01	116
Tabel 4-28. KUBUS: instroom, naar regio van herkomst, 1998-2000	116
Tabel 4-29. CV: instroom, naar regio van herkomst, 1996-1999	116
Tabel 4-30. CV: instroom, naar vakgebied, 1996-1999	117
Tabel 4-31. CV: instroom, naar type instelling, 1996-1999	117
Tabel 4-32. CV: instroom, naar geslacht, 1996-1999	117
Tabel 4-33. Leonardo: instroom, naar land van herkomst, 1996-1998	117
Tabel 4-34. TSP: instroom, naar regio van herkomst, 1996-2000	118
Tabel 4-35. TSP: instroom, naar vakgebied, 1996-2000	118
Tabel 4-36. TSP: instroom, naar type instelling, 1996-2000	118
Tabel 4-37. TSP: instroom, naar geslacht, 1996-2000	118
Tabel 4-38. UBP: instroom, naar regio van herkomst, 1996-2000	119
Tabel 4-39. UBP: instroom, naar vakgebied, 1996-2000	119
Tabel 4-40. UBP: instroom, naar type instelling, 1996-2000	119
Tabel 4-41. UBP: instroom, naar geslacht, 1996-2000	119
Tabel 4-42. SBP: instroom, naar regio van herkomst, 1996-2000	120
Tabel 4-43. SBP: instroom, naar vakgebied, 1996-2000	120
Tabel 4-44. SBP: instroom, naar type instelling, 1996-2000	120
Tabel 4-45. SBP: instroom, naar geslacht, 1996-2000	120
Tabel 4-46. Overige I programma's: naar land van herkomst, 1998-2000	121
Tabel 4-47. Overige I programma's: naar vakgebied, 1998-2000	121
Tabel 4-48. Overige I programma's: naar type instellingen, 1998-2000	121
Tabel 4-49. Overige I programma's: naar geslacht, 1998-2000	121
Tabel 4-50. Overige OS programma's: naar regio van herkomst, 1999/00	122
Tabel 4-51. Overige OS programma's: naar vakgebied, 1999/00	122
Tabel 4-52. Overige OS programma's: naar type instelling, 1999/00	122
Tabel 4-53. Overige OS programma's: naar geslacht, 1999/00	122
Tabel 4-54. VISIE: uitstroom, naar land van bestemming, 1998-2001	123
Tabel 4-55. VISIE: uitstroom, naar vakgebied, 1998-2001	123
Tabel 4-56. VISIE: uitstroom, naar vooropleiding, 1998-2001	124
Tabel 4-57. VISIE: uitstroom, naar geslacht, 1998-2001	124
Tabel 4-58. VSB Fonds: uitstroom, voordrachten naar land van bestemming, 1999-2001 ..	125
Tabel 4-59. VSB Fonds: uitstroom, voordrachten naar vakgebied en type instelling, 1999/00	125
Tabel 4-60. VSB Fonds: uitstroom, voordrachten naar geslacht, 1999-2001	125
Tabel 4-61. Talentenprogramma: uitstroom, naar land van bestemming, 1997-2000	126
Tabel 4-62. Talentenprogramma WO: uitstroom, naar vakgebied, 1997-2000	126
Tabel 4-63. Talentenprogramma HBO: uitstroom, naar vakgebied, 1997-2000	127
Tabel 4-64. Talentenprogramma WO en HBO: uitstroom, naar geslacht, 1997-2001	127
Tabel 4-65. Erasmus: uitstroom, naar land van bestemming, 1996-2000	128
Tabel 4-66. Erasmus: uitstroom, naar vakgebied, 1996-2000	128
Tabel 4-67. Erasmus: uitstroom, naar type instelling, 1996-2000	129

Tabel 4-68. Erasmus: uitstroom, naar geslacht, 1996-2000.....	129
Tabel 4-69. Leonardo: uitstroom, naar land van bestemming, 1996-2000	129
Tabel 4-70. CV: uitstroom, naar land van bestemming, 1996-2000.....	130
Tabel 4-71. CV: uitstroom, naar vakgebied, 1996-2000.....	130
Tabel 4-72. CV: uitstroom, naar type instelling, 1996-2000	130
Tabel 4-73. CV: uitstroom, naar geslacht, 1996-2000.....	130
Tabel 4-74. TSP: uitstroom, naar regio van bestemming, 1996-2000	131
Tabel 4-75. TSP: uitstroom, naar vakgebied, 1996-2000	131
Tabel 4-76. TSP: uitstroom, naar type instelling, 1996-2000.....	131
Tabel 4-77. TSP: uitstroom, naar geslacht, 1996-2000.....	131
Tabel 4-78. Instituten: uitstroom, naar regio van bestemming, 1996-2000	132
Tabel 4-79. Instituten: uitstroom, naar vakgebied, 1996-2000	132
Tabel 4-80. Instituten: uitstroom, naar type instelling, 1996-2000.....	132
Tabel 4-81. Instituten: uitstroom, naar geslacht, 1996-2000	132

Lijst van gebruikte afkortingen

ACA	Academic Co-operation Association
AO	Agrarisch Onderwijs
AOC	Agrarische Opleidings Centrum
APH	Agrarische Pedagogische Hogeschool
APS	Algemeen Pedagogisch Studiecentrum
ARION	Algemene Reizen met een Instructief karakter op Onderwijsgebied
AVO	Algemeen Voorbereidend Onderwijs
BAND	Bilateraal Austausch programma Nederland-Duitsland
BAO	Basis Onderwijs
bbl	Beroepsbegeleidende leerweg
bol	beroepsopleidende leerweg (in het mbo)
bpv	beroepspraktijkvorming (in het mbo)
BBO	Beroepsbegeleidend onderwijs
BIO	Beurzenprogramma Internationaal Onderwijs
BISON	Beraad Internationale Samenwerking Onderwijs Nederland
BuZa	Ministerie van Buitenlandse Zaken
bve	Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie
CBOO	(Stichting) Contactcentrum Bevordering Openbaar Onderwijs
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CINOP	Centrum voor Innovatie van Opleidingen
Colo	Vereniging van de Landelijke Organen Beroepsonderwijs
Crebo	Centraal Register Beroepsopleidingen Agrarische Sector
CRIHO	Centraal Register Ingeschrevenen Hoger Onderwijs (IB Groep)
CROHO	Centraal Register Hoger Onderwijs (IB Groep)
CV	Culturele Verdragen
CvB	College van Bestuur
DAC	Development Assistance Committee of the OECD
DG Educ	Directorate-General for Education and Culture (EU)
DGIS	Directoraat Generaal Internationale Samenwerking (Ministerie van Buitenlandse Zaken)
DIB	Directie Internationaal Beleid (Ministerie van OCenW)
ECTS	European Credit Transfer System
EDF	European Development Fund
EER	Europese Economische Ruimte
EP	Europees Platform voor het Nederlands Onderwijs
ESOD	European School Exchange Databank
EU	Europese Unie
EUI	Europees Universitair Instituut (Florence, Italië)
FAO	Food and Agriculture Organization (UN)
FTE	Full-time equivalent
GEP	Gezamenlijke Europese Projecten
GOP	Gezamenlijke Onderwijs Projecten
GSP	Gros, Sesam en Plato
GROS	Grensoverschrijdende Regionale Onderwijsamenwerking
HAO	Hoger Agrarisch Onderwijs
HAVO	Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs
HBO	Hoger beroepsonderwijs

HIS	Hochschul-Informationen-System
ho	Hoger onderwijs
HOOP	Hoger Onderwijs en Onderzoeks Plan
HTV	Hotel, Toerisme, Voeding (een LOB orgaan)
IAEA	International Atomic Energy Agency
IAH	Internationale Agrarische Hogeschool
IBG	Informatie Beheer Groep (Groningen)
ICP	Inter-institutional Cooperation project
ICT	Informatie- en communicatietechnologie
IKU	Internationale Klassenuitwisseling
ILO	International Labour Organization
IMO	Internationaliseringsmonitor
IO	Internationaal Onderwijs
IOWO	Instituut voor Onderwijskundige Dienstverlening (KUN)
IPC	Innovatie Praktijk Centrum
IQR	Internationalization Quality Review
ISC	Internationale Standard Class
ISCED	ISC for education
JBP	Japan Business Program
JPP	Japan Prijswinnaars Programma
KANS	Koninkrijk der Nederlanden Algemeen programma voor Nauwe samenwerking tussen Scholen
KUN	Katholieke Universiteit Nijmegen
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
LO	Lager Onderwijs
LOB	Landelijke Organen Beroepsonderwijs
MAO	Middelbaar Agrarisch Onderwijs
MAVO	Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs
MBO	Middelbaar Beroepsonderwijs
MHO	Medefinancieringsprogramma voor universitair en hoger beroepsonderwijs
MKB	Midden- en kleinbedrijf
MOMO	Mobiliteitsmonitor
NA	Nationaal Agentschap Beroepsbegeleidende Weg
NABS	Nederlandse Algemene Bijzondere Schoolraad
NACEE	Netherlands America Commission for Educational Exchange
NBI	Niet Bekostigde Instellingen
NeTa	Netherlands Council for International Education and Training in Agriculture
NFP	Netherlands Fellowship Programme
NKSR	Nederlandse Katholieke Schoolraad
NMa	Nederlandse Mededingingsautoriteit
NPCS	Nederlands Protestants Christelijke Schoolraad
Nuffic	Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs
OCenW	Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development
OP	Onderwijzend Personeel
OS	Ontwikkelingssamenwerking
OT	Onbegrensd Talent

OVDB	LOB in de sectoren Gezondheidszorg, Dienstverlening, Welzijn en Sport
PAC	Pre Accession Countries
PC (O)	Protestant Christelijk Onderwijs
PLATO	Promotie Lerarenmobiliteit Arbeidservaring en Training in het Onderwijs
po	Primair onderwijs
RBP	Reguliere Beurzenprogramma (Ontwikkelingssamenwerking)
RK (O)	Rooms-Katholiek Onderwijs
ROA	Research Centrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (Universiteit Maastricht)
ROC	Regionaal opleidingscentrum
SAIL	Samenwerkingsverband van Landbouwwuniversiteit Wageningen en 5 IO instellingen
SBP	Speciaal Beurzen Programma
SES	Sociaal Economische Status
Sesam	Stage-uitwisselingen en samenwerking
SLO	Stichting Leerplan Ontwikkeling
SOP	Specifieke Onderwijs Programma's
STAS	(Programma) Seminars Training Adviezen en Scholing
Stir	Stimuleringsregeling internationalisering van het Nederlands hoger onderwijs
STUNT	Studenten Mobiliteitsprogramma (UvA)
TALIS	Beursprogramma voor getalenteerde Indonesische studenten
TSP	Tinbergen Scholarship Programme
Tempus	Transeuropees Samenwerkingsprogramma voor Hoger Onderwijs
UBP	Universitair beurzenprogramma
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UOE	UNESCO/OECD/EUROSTAT (format)
VBO	Voorbereidend beroepsonderwijs
VIA	Versterking en Innovatie Agrarisch Onderwijs
VISIE	Volledige Internationale Studie in Europa
VMBO	Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs
VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten
vo	Voortgezet Onderwijs
VSO	Voortgezet Speciaal Onderwijs
VSNU	Vereniging van Universiteiten
VWO	Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs
WO	Wetenschappelijk onderwijs

1 Inleiding

1.1 *Verantwoording*

Voor u ligt de vierde editie van de BISON Monitor van internationale mobiliteit in het onderwijs, de editie 2001. De vorige edities betroffen 1998 en 1999 en 2000. De monitor is bedoeld voor beleidsmakers en andere betrokkenen bij de internationalisering in het onderwijs, op nationaal en op instellingsniveau. Ten eerste wordt beoogt om jaarlijks inzicht te geven in de kwantitatieve ontwikkelingen in de internationale mobiliteit. De monitor biedt daartoe een overzicht van de internationale mobiliteit in het Nederlandse onderwijs in het kader van de daarvoor in het leven geroepen nationale en internationale subsidieprogramma's. Ook wordt, in goed overleg met instellingen en overheid, een begin gemaakt met de ontwikkeling naar een internationaliseringsmonitor, die de volledige internationale mobiliteit - dus ook die buiten programma's om - alsook andere vormen van internationalisering bestrijkt. Zo'n monitor zou een goede handreiking kunnen vormen voor instellingen en overheid bij de verdere uitwerking en vormgeving van internationaliseringsbeleid.

De Monitor beslaat het gehele onderwijsspectrum: van primair tot hoger onderwijs, zowel algemeen vormend als beroepsonderwijs, en betreft zowel leerlingen/studenten als docenten.¹ Met het wegvallen in 2000 van zowel de intermediaire organisatie (NeTA) als de stimuleringsregeling (Stir) voor de internationalisering van het agrarisch onderwijs is er in deze editie geen grond meer om apart te rapporteren over de internationale mobiliteit in het agrarische middelbaar en hoger onderwijs. Voor gegevens over de Stir-AO mobiliteit tot en met 1998 wordt verwezen naar eerdere edities.

Het bundelen van gelijksoortige gegevens uit de verschillende onderwijssectoren biedt de mogelijkheid tot het signaleren van overeenkomsten en verschillen en het uitlichten van bepaalde thema's met betrekking tot het gehele Nederlandse onderwijsveld. Op deze wijze zal het mogelijk worden om meer omvattend inzicht te krijgen in het proces van internationalisering². De beperkingen ten aanzien van de beschikbare data maken dat op dit punt slechts geleidelijk voortgang geboekt kan worden.

1.2 *Positionering BISON Monitor*

Zoals in de eerste paragraaf aangegeven wil de BISON Monitor zich ontwikkelen van mobiliteitsmonitor (MOMO) naar internationaliseringsmonitor (IMO). Dit houdt in dat er behalve informatie over mobiliteit ook informatie wordt opgenomen over, bijvoorbeeld, de inbedding van internationalisering in het strategisch beleid van een

---

¹ Gegevens over docenten uit het hoger onderwijs zijn niet beschikbaar.

² Voor het adequaat vervullen van deze functie is het echter niet voldoende om alleen de mobiliteit in het kader van beurzenprogramma's in kaart te brengen. Er zal ook aandacht geschonken moeten worden aan andere vormen van mobiliteit, die plaatsvinden in het kader van andersoortige regelingen van overheid of instellingen, of ook daarbuiten. In het hoger onderwijs en ook het bve gaat het hier naar schatting om een niet onaanzienlijke groep studenten en leerlingen. De beschikbaarheid van gegevens hierover blijft echter problematisch.

instelling, de interne organisatie rond internationalisering, het internationaal gehalte van het curriculum, de aard van internationale samenwerkingsverbanden, et cetera. De kwantificering van ontwikkelingen blijft hierbij voorop staan en de nadruk zal steeds liggen op de vraag in hoeverre bepaalde ontwikkelingen plaatsvinden, meer dan op hoe deze ontwikkelingen plaats vinden.

Deze ontwikkeling zal een meerjarig proces zijn, vooral omdat (i) verschillende internationaliseringsactiviteiten nog onvoldoende onderscheidend gedefinieerd en gecategoriseerd zijn, en (ii) de instellingen de informatie zelf vaak niet op centraal niveau beschikbaar hebben. Registratiesystemen van de instellingen zijn niet toegesneden op het leveren van deze informatie, en de aanpassingen die daarin benodigd zouden zijn, vergen zowel een technische investering als vooral ook bestuurlijk commitment. De noodzaak voor grotere aandacht voor internationalisering neemt in alle sectoren toe, bijvoorbeeld door de voortschrijdende Europese integratie en het opengaan van grenzen, en door de verdergaande internationalisering van de maatschappij zelf. De BISON-leden richten zich op het kwantificeren van bestaande internationaliseringsvormen en hopen door het signaleren van trends de definitie van internationaliseringsvormen, zoals die in de praktijk ontstaan, te ondersteunen en richting te geven. De literatuurstudie over effecten van internationalisering in het hoger onderwijs in de uitgave 1999 van de BISON monitor was een eerste aanzet in de richting van een verbreding. In deze paragraaf wordt een aantal aspecten geschetst die met de ontwikkeling van de Mobiliteitsmonitor naar een Internationaliseringsmonitor te maken hebben.

Zoals aangegeven richt de Monitor zich ten eerste op de betere beschrijving van mobiliteit (vorig jaar breedte-informatie genoemd) en ten tweede op het registreren van kwantificeren van andere, tot nu toe niet gekwantificeerde internationaliseringsvormen (vorig jaar diepte-informatie genoemd). Hieronder staat een schematisering, die vervolgens puntsgewijs uitgewerkt wordt.

Kern van het schema is de ontwikkeling van indicatoren rond internationalisering. Dat houdt in: het identificeren en definiëren van gewenste en ook 'haalbare' informatie, en vervolgens het verzamelen ervan.

Die informatie zal uit diverse bronnen moeten komen: deels uit landelijke registratie systemen zoals die van de IB Groep, deels uit instrumenten als de HBO en WO monitors (of zoals in deze monitor, rechtstreeks van het ROA³), deels van de instellingen zelf, en deels van nationale administraties van subsidieprogramma's. Voor de po/vo sector is de laatste bron het belangrijkste. In de ho sector nemen nationale en EU subsidieprogramma's slechts een deel van de mobiliteit voor hun rekening. Twee soorten informatie kunnen worden onderscheiden: censusachtige informatie, waarbij data over alle leerlingen of studenten, cq staf wordt verzameld, en informatie bronnen met op ad hoc basis verzamelde data over een representatieve groep leerlingen, studenten of staf. De eerste soort informatie vertelt wat er gebeurt, terwijl de tweede inzicht geeft in bepaalde details en vaak in het waarom.

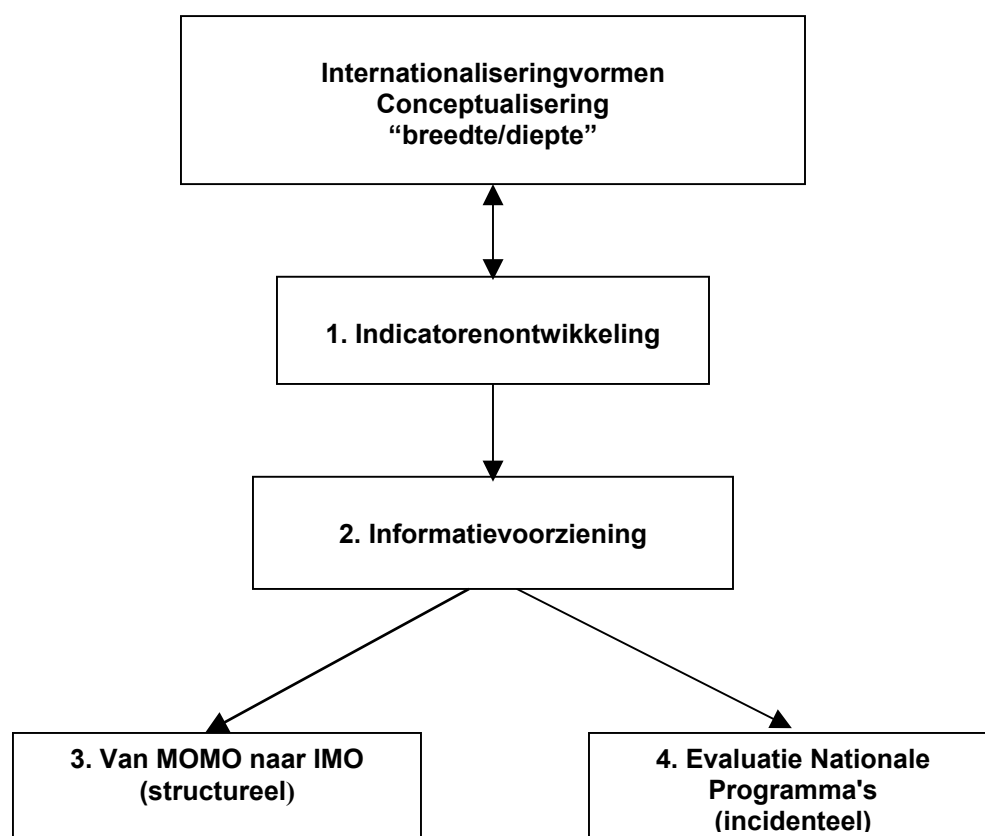
Het motto waaronder dit alles gebeurt luidt, net als vorig jaar: 'breedte/diepte'. De indicatorenontwikkeling is deels iteratief in de zin dat datgene dat van belang geacht wordt om te meten, zijn weerslag zal hebben op de internationaliseringsvormen die zullen worden uitgetoetst.

---

³ Research Centrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (Universiteit van Maastricht)

Deels zal de informatie van nut zijn voor de beschrijving van algemene trends. Deze beschrijving ondersteunt op haar beurt de beleidsvorming op nationaal en institutioneel niveau. Daarnaast zal incidentele evaluatie van subsidieprogramma's voor internationalisering en van specifieke regelingen mogelijk zijn. Naarmate het structurele instrument van de monitor zich verder ontwikkelt, zullen incidentele evaluaties steeds minder omvangrijk behoeven te zijn. Nu reeds kan bijvoorbeeld de evaluatie van nationale programma's voor een belangrijk deel leunen op de monitor.

Figuur 1-1. Algemene benadering

1.2.1 Informatievoorziening onder het motto: breedte/diepte

Breedte-informatie

Deze informatie is in principe van alle instellingen of van een representatief aandeel van de instellingen beschikbaar. Hieronder vallen de gegevens van de IB Groep, CBS, Eurostat, OECD en Unesco in algemene zin, van de BISON leden, en uit de HBO-Monitor en de WO-monitor (m.n. de onderliggende ROA data over afgestudeerdenmobiliteit, die dit keer rechtstreeks van het ROA werden verkregen). Geprobeerd wordt om ook in het bve-velde aanvullende informatie over internationalisering te verzamelen. Voor het po/vo zal de breedte-informatie zich waarschijnlijk blijven beperken tot de huidige mobiliteitsmonitor.

Breedte-informatie heeft als voordeel dat zij generaliseerbaar is. De keerzijde is dat de informatie beperkt blijft tot enkele generieke kengetallen. Met name: aantallen, duur, doel/motief, bestemming/herkomst van mobiliteit, en de soort en omvang van subsidiemiddelen voor mobiliteit.

Diepte-informatie

Deze informatie geeft per instelling gedetailleerde informatie over internationalisering, ook kwalitatief: inbedding in strategie, interne organisatie, curriculum, effecten, et cetera.

Hier geldt het omgekeerde vergeleken met de breedte informatie: deze gedetailleerde, 'rijke' informatie is het broodnodige complement van de meer summiere, 'arme' breedte-informatie, maar is slechts in geringe mate beschikbaar.

Steeds meer instellingen houden deze informatie uit eigen beweging bij, zij het niet altijd volgens geharmoniseerde definities en formats. In deze monitor zijn vooral ter verdere gedachtevorming hieromtrent, enkele voorbeelden opgenomen (hoofdstuk 2.5.6).

Combinatie van breedte- en diepte-informatie

Het idee is dat de combinatie van breedte- en diepte-informatie voor de korte termijn een bevredigend totaalbeeld verschaft van de stand van zaken en trends in de internationalisering. Voor het gehele veld kennen we de cruciale cijfers (mobiliteit) en voor een klein deel van het veld kijken we 'dieper'. Weliswaar is dat deel van het veld niet representatief, maar omdat het naar verwachting de pioniers en voorlopers onder de instellingen betreft, bieden ze als het ware een blik in de toekomst. Het openbaar maken van dergelijke informatiebronnen zou daarnaast mogelijk het effect kunnen hebben dat ook andere instellingen er toe zullen overgaan dergelijke informatie over internationalisering bij te houden, en dat op die wijze er steeds meer diepte-informatie beschikbaar zal komen.

Kijken we naar de huidige praktijk, dan zien we onder meer de volgende ontwikkelingen die kunnen dienen als startpunt voor diepte-informatie in de verschillende velden.

1. Binnen het Europees Platform wordt in het kader van een promotie-onderzoek een studie gedaan naar de resultaten van de internationalisering in het voortgezet onderwijs. Hieraan werken ruim 100 scholen mee, verspreid over drie onderzoeksgroepen. In hoofdstuk 3.1 is een samenvatting van de resultaten weergegeven. De uiteindelijke resultaten zullen onder andere leiden tot het vaststellen van relevante indicatoren op het terrein van de Europese dimensie in het onderwijs.
2. Door CINOP is een instrument ontwikkeld waarmee bve-instellingen op vrijwillige basis een zelfscan van de internationaliseringsactiviteiten kunnen uitvoeren. Met dit instrument kunnen instellingen zelfstandig onderzoeken waar hun sterke en zwakke punten op het gebied van internationalisering liggen.

3. In het hoger onderwijs is onder meer interessant de toepassing van de IQR (Internationalisation Quality Review), een in internationaal verband ontwikkeld instrument voor kwaliteitszorg internationalisering waar verschillende Nederlandse universiteiten ervaring mee hebben opgedaan (met name de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Universiteit van Amsterdam). Ten tweede is een nieuw onderzoek gestart naar de effecten van buitenlandverblijf op de verdere performance van studenten. Hoe en in hoeverre draagt een dergelijke ervaring bij tot het halen van leerdoelen. De resultaten van dit onderzoek zullen effect hebben op de organisatie van deze en andere vormen van internationalisering. Ook wat betreft breedte-ontwikkelingen is van belang het initiatief van OCenW te noemen ter verbetering van uitwisselbaarheid van mobiliteitsstatistieken op Europees niveau. Deze workshop in Weesp, op 7 en 8 juni, had twee parallelle activiteiten tot gevolg. Ten eerste werden, onder leiding van Nuffic, met een internationale deskundigengroep essentiële mobiliteitsconcepten en indicatoren besproken. De resultaten van deze discussie zijn hieronder, in hoofdstuk 1.2.2, weergegeven. Ten tweede wordt in opdracht van het Europees Parlement momenteel onderzocht hoe in de verschillende EU landen de mobiliteitstatistieken worden bijgehouden (Universiteit van Kassel). Het ligt in de bedoeling dat ter verbetering van deze statistieken, de resultaten van de eerste discussie zullen worden meegenomen.

De combinatie van breedte-gegevens die van alle instellingen (of van een representatief deel ervan) beschikbaar zijn, met de diepte-gegevens van een beperkt aantal instellingen, geeft in totaal wel een beeld van de werkelijkheid dat volledig genoeg is voor het werk van nationale beleidsmakers en uitvoerders. Maar deze informatie is nog niet voldoende voor de instellingen zelf en voor “klanten” van de instellingen, zoals studenten en het afnemend beroepenveld.

In dit verband moeten de motieven voor informatieverzameling duidelijk zijn. Heldere informatie over internationalisering binnen de instelling is in toenemende mate van belang voor studenten en leerlingen, die bij de keuze van een instelling willen kunnen vergelijken, wat de verschillende instellingen op het terrein van internationalisering te bieden hebben. Instellingen die zich willen profileren op het terrein van internationalisering zullen ook interesse hebben in betere en meer gedetailleerde informatie over de ontwikkelingen op dit terrein, om adequaat beleid te kunnen voeren. En ook de overheid heeft baat bij gefundeerde informatie over de diverse facetten van internationalisering om met haar beleid goed te kunnen inspelen op de behoeften en daadwerkelijke ontwikkelingen die zich op dit terrein voordoen.

1.2.2 Indicatoren ontwikkelen

Dit proces is nog in de beginfase. Wat zijn de indicatoren voor internationalisering? Wat willen we kunnen meten, waar gaat het werkelijk om? Het bereiken van overeenstemming over indicatoren zal een uitdagend proces worden. Hierbij spelen verschillende actoren een rol. Met name natuurlijk de instellingen zelf, maar ook de koepelorganisaties en de verschillende geledingen van de overheid. Zoeken we indicatoren die voor alle onderwijsvelden gelden?

Hier stippen we alleen enkele terreinen aan waarop indicatoren ontwikkeld zouden moeten worden:

- mobiliteit/uitwisseling, niet slechts kwantitatief, maar ook kwalitatief (effecten)
- duurzame samenwerking instellingen
- deelname aan internationale projecten
- talenonderwijs
- internationale aspecten in opleidingen (middels studiepunten)
- aantal docenten met internationale competenties of internationaal geschoold
- inbedding in strategie
- interne organisatie

Dit is uiteraard een zaak van de toekomst. Ontwikkeling van indicatoren is van een aantal factoren afhankelijk, met name van het draagvlak hiervoor bij instellingen, koepelorganisaties en de verantwoordelijke velddirecties van het ministerie, en van budget (vooral in de po/vo-sector). Idealiter zouden indicatoren voor alle onderwijssectoren bruikbaar moeten zijn, of zou op zijn minst een zekere coherentie tussen de per sector gebruikte indicatoren moeten worden betracht. Dit maakt de zaak er uiteraard complexer op. Een belangrijk nut van dergelijke indicatoren zou ook zijn dat zij gebruikt kunnen worden bij evaluaties van nationale programma's en daarmee de informatielast voor instellingen in het kader van die evaluaties kunnen verlichten. Indicatoren kunnen ook bijdragen aan het proces van verbetering van de kwaliteit van het onderwijs door middel van internationalisering. Ten slotte kunnen indicatoren handvaten bieden voor internationale vergelijking.

Tijdens de hierboven genoemde workshop over mobiliteitsconcepten en indicatoren, op 16 en 17 Januari 2002 in Den Haag, met deelname van internationaliseringsdeskundigen uit Duitsland, Italië, Frankrijk, Verenigd Koninkrijk, Denemarken en Nederland, werden de volgende uitgangspunten geformuleerd:

- Ten eerste werd afgesproken voortaan te spreken van “credit mobility” (studiepunt mobiliteit) waar de internationale mobiliteit gebeurt in het kader van en ter goede uitvoering van een studieprogramma, en van “degree mobility” (diploma mobiliteit), waar de mobiliteit gericht is op het voltooien van een studie, elders.
- Ten tweede werd voorgesteld om aan te sturen op een grotere rol van nationale student registratiesystemen, zoals die van de IB Groep in Nederland, met betrekking tot de registratie van data over internationale mobiliteit.
- Ten derde werd het van belang gevonden om bij de bepaling van cruciale indicatoren verschillende database doelstellingen in aanmerking te nemen.

Aanbevelingen (voor zover hier relevant):

- Student registratie en student volg (“tracking”) software moet op institutioneel niveau in ieder geval qua output worden gestandaardiseerd, en mechanismen ter verzameling van deze data op nationaal niveau (bij de IBG) moeten worden verbeterd. In Nederland zou dit een alternatief zijn voor de voorgenomen weergave van mobiliteitstatistieken in de jaarverslagen van instellingen.
- Studenten(groepen) die nu buiten de nationale registratiesystemen vallen zouden hierin moeten worden opgenomen. (bijvoorbeeld Erasmus studenten en studenten van Internationale Opleidingen)
- Studenten mobiliteitsdata moeten worden gekoppeld aan data over hun arbeidsmarktdeelname (employability), om de langere termijn effecten van mobiliteit beter te kunnen waarderen.

- De toepassing van databanken, en van daarin gebruikte indicatoren, moet worden geverifieerd in relatie tot de mogelijkheid om vragen over mobiliteitseffecten van bijvoorbeeld onderwijstechnische, sociaal-economische, politieke en administratieve aard, te kunnen beantwoorden.
- “Allochtonen buitenlanders”, zij die als buitenlander staan geregistreerd, maar die in bezit zijn van een (in dit geval) Nederlands middelbaar schooldiploma, en die bekend zijn met de lokale taal en cultuur, moeten kunnen worden onderscheiden van buitenlandse studenten die alleen voor (een deel van) het hoger onderwijs naar Nederland komen.
- Studentenmobiliteit moet op consistente en coherente wijze worden beschreven (jaarlijkse mobiliteit moet bijvoorbeeld niet klakkeloos worden vergeleken met afgestudeerdenmobiliteit).
- Zo mogelijk moeten ISCED codes worden gebruikt voor te onderscheiden vakgebieden en studieniveaus.

De volgende indicatoren werden essentieel geacht. In ieder land zouden lokale equivalenten moeten worden toegepast voor:

Tabel 1-1. Essentiële indicatoren voor “credit” en “degree” mobiliteit

Indicator	Credit mobility statistics	Degree mobility statistics
Date of birth	Yes	Yes
Gender	Yes	Yes
Nationality	Yes	Yes
Subject target diploma	ISCED subject*	ISCED subject*
Duration of foreign experience	Formal duration: ECTS / semester/ weeks	Formal duration: Academic years / months
Financing for international experience	Support scheme Y/N	Support scheme Y/N
Nationality of Upp Secondary Diploma	Not applicable	Yes
Nationality and level of target diploma	Nationality/ ISCED level*	Nationality/ ISCED level*
Credits	ECTS, where available	Not applicable

*: wordt momenteel ontwikkeld, de huidige toepasbaarheid moet geverifieerd worden.

1.3 Structuur

De opzet van deze Monitor heeft ten opzichte van de vorige editie wederom enkele aanpassingen ondergaan. Wat uiterlijk betreft is het weer één document geworden. Inhoudelijk is er meer aandacht besteed aan de analyse van kwantitatieve informatie. Zo is hoger onderwijs programmamobiliteit in het kader geplaatst van studentenmobiliteit in het algemeen, terwijl de Nederlandse mobiliteit op haar beurt werd geplaatst in een internationale context

De Monitor bestaat uit zes hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk bestaat uit een korte verantwoording, een beschrijving van de positionering, doelstellingen en inhoud van de Monitor. In 1.2.2, Indicatoren ontwikkeling, worden de eerste resultaten van de werkgroep voor de definitie van mobiliteitsconcepten en indicatoren kort samengevat. Het tweede hoofdstuk bevat de kern van het verhaal: na een korte beschrijving van recente contextuele en recente beleidsontwikkelingen, de feitelijke studentenmobiliteit in de drie sectoren po/vo, bve en ho. In verband met studentenmobiliteit in het bve wordt stilgestaan bij het nut en de effectiviteit van Europass. Wat het ho betreft is dit keer veel aandacht besteed aan de relatie programma mobiliteit--totale mobiliteit en aan de relatie met buitenlandse mobiliteitsgegevens. Een antwoord wordt gegeven op de vraag: Hoe doet Nederland het vergelijking met andere OECD en EU landen? Ook wordt een begin gemaakt met de weergave van mobiliteit op institutioneel niveau. Uiteindelijk moet deze beschrijving een beeld geven van de totale mobiliteit. Een deel van deze mobiliteit wordt financieel ondersteund door Nationale en EU programma's, een deel door overige, vaak particuliere fondsen, en een deel wordt volledig door de student zelf bekostigd. Als vanouds wordt veel aandacht besteed aan Nationale en EU programma mobiliteit. Dit keer is echter ook een eerste aanzet gegeven om de door andere fondsen ondersteunde mobiliteit in kaart te brengen. In hoofdstuk drie worden bij wijze van beschouwing de eerste resultaten weergegeven van het promotieonderzoek naar de betekenis en de resultaten van de internationalisering in het voortgezet onderwijs (vo) in Nederland.

In de bijlagen, de hoofdstukken 4, 5 en 6, worden, respectievelijk aanvullende kwantitatieve mobiliteitsdata, recente publicaties, en informatie over de BISON leden weergegeven. Ook de publicatielijst is een nieuw onderdeel van de BISON Monitor. In deze lijst, die is opgedeeld naar de thema's: beleidsontwikkeling; internationalisering algemeen; evaluatie, kengetallen, effect meeting en monitoring; mobiliteitsobstakels; en Bve veld, zijn de belangrijkste publicaties van het afgelopen jaar (ongeveer 1-2000/9-2001) opgenomen.

2 Belangrijkste trends in de internationale mobiliteit

2.1 Algemene beleidsontwikkeling

In de internationalisering van het onderwijs is sprake van een aantal duidelijke tendensen. In de literatuur over de internationalisering van het onderwijs wordt terecht steeds vaker expliciet onderscheid gemaakt tussen globalisering (de vervaging van nationale grenzen op een groot aantal terreinen door de opkomst van internet, wereldwijd opererende bedrijven en de grotere rol van supranationale organisaties) en internationalisering, als de reactie van nationale bedrijven en instellingen op die ontwikkelingen: het incorporeren van een internationale dimensie in beleid en activiteiten.

Ook in de houding van de nationale overheid wordt deze tendens gereflecteerd. Het bewustzijn groeit dat Nederland niet los kan worden gezien van de internationale context (zie bijvoorbeeld het recente rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau, "Nederland in Europa"). Ook in het onderwijsbeleid wordt steeds vaker met internationale benchmarks gewerkt. Het verschijnen van het OECD-rapport "Education at a Glance" krijgt jaarlijks meer aandacht in de pers. Daarbij heeft de pers aandacht voor zowel de vergelijking van de Nederlandse uitgaven voor onderwijs met het OESO-gemiddelde alsook voor de positionering van het Nederlandse onderwijs ten opzichte van afzonderlijke landen. Een geheel nieuwe ontwikkeling is dat ook in EU-verband met internationale vergelijkingen van onderwijssystemen gewerkt gaat worden. Dit is afgesproken op de top in Lissabon van de regeringsleiders in maart 2000. Het belang van de internationalisering van vooral maar niet uitsluitend het hoger onderwijs wordt krachtig onderstreept door de roep om open grenzen. In WTO-GATS-verband worden initiatieven ondernomen om hoger onderwijs tot een vrij verhandelbare dienst te maken. Hoewel het huidige, door de overheid bekostigde (hoger) onderwijs is te beschouwen als een publieke dienst, die buiten de GATS-bepalingen valt, zullen commerciële aanbieders zich vroeg of laat tot Brussel of de NMa wenden omdat zij door staatssteun bekostigde instellingen als oneerlijke concurrenten ervaren.

Het ministerie van OCenW heeft reeds eind jaren '80 onderkend dat het Nederlandse onderwijs een impuls diende te krijgen om een meer internationale oriëntatie te ontwikkelen. Dat heeft zich vertaald in een reeks van subsidie-programma's. De laatste jaren zijn ook (met name in het hoger onderwijs) meer expliciet elementen van onderlinge competitie tussen instellingen ingebouwd. Aan het begin van het nieuwe millennium is duidelijk dat een belangrijk accent van het ministerie van OCenW komt te liggen op de positionering van het Nederlandse onderwijs en in het bijzonder op de positionering van het hoger onderwijs op de internationale onderwijsmarkt.

Het overheidsbeleid ten aanzien van internationalisering van het onderwijs is in de afgelopen jaren met name geformuleerd in de beleidsnota's *Grenzen Verleggen* (1991), *Onbegrensd Talent* (1997) en het bijbehorende Actieplan *Onbegrensd Talent* (1998) en recentelijk in de beleidsbrief *Kennis: Geven en Nemen* (1999). In de

Voortgangsrapportage Internationalisering 1999⁴ stelt minister Hermans zelf vast dat: *“Internationalisering van het onderwijs heeft een vaste plaats verworven op de beleidsagenda van zowel de onderwijsinstellingen als de overheid.”*

Het huidige internationaliseringsbeleid op het terrein van onderwijs heeft twee hoofddoelen. Het primaire doel is bijdragen aan de kwaliteit van het onderwijs in Nederland. Deze stellingname wordt door de minister verder uitgewerkt door een relatie te leggen van het onderwijs met het functioneren in een internationaal georiënteerde en multiculturele samenleving, een mondiale economie en arbeidsmarkt.

Het tweede doel van de internationalisering is te zorgen voor een goede verbinding tussen het onderwijsdomein en het Nederlandse buitenlandbeleid als geheel⁵.

De minister presenteert in zijn Voortgangsrapportage 1999 enkele belangrijke bijstellingen van zijn beleid inzake de internationalisering van het Nederlandse onderwijs. In de eerste plaats kan er meer ruimte worden gegeven aan zelfregie op instellingsniveau, daarnaast wil de minister een nadere selectie maken van de landen waarmee wij op overheidsniveau op onderwijsterrein mee samenwerken. Ten slotte wil de minister de samenhang tussen de internationalisering van het onderwijs enerzijds en het buitenlandbeleid van het kabinet anderzijds versterken.

In de Hoofdpijnenbrief ‘Onderwijs voor Wereldburgers’, van december 2001, worden de prioriteiten van ‘Kennis: Geven en Nemen’ vertaald naar hun betekenis voor de drie voornaamste actoren: de lerenden, de instellingen en de overheid (en andere centraal opererende organisaties).

Als drie hoofddoelen worden geformuleerd:

1. Het bevorderen van de mogelijkheden voor lerenden voor internationale oriëntatie;
2. Het versterken van het internationaal profiel van Nederlandse onderwijsinstellingen op de internationale onderwijsmarkt;
3. Het leren van en samenwerken met elkaar op centraal niveau (in internationaal verband).

In dezelfde Hoofdpijnenbrief worden voor de volgende periode 10 speerpunten genoemd:

1. Een impuls voor internationalisering in het primair onderwijs;
2. Een effectief instrumentarium voor mobiliteit in het voortgezet onderwijs;
3. Het verbinden van interculturalisering en internationalisering in het funderend en middelbaar onderwijs;
4. Het bevorderen van mobiliteit in het beroepsonderwijs, met een benadering waarbij de hele beroepskolom is betrokken, inclusief het vmbo en hbo;
5. Het versterken van het internationaal profiel van bve-instellingen;
6. Een effectief instrumentarium voor uitgaande mobiliteit in het hoger onderwijs;
7. Het positioneren van het Nederlands hoger onderwijs op de wereldmarkt;
8. Het benutten van de kansen die de Europese eenwording biedt;
9. Het structureel in kaart brengen, analyseren en monitoren van de effecten van internationalisering;
10. Bijdragen aan het nationale onderwijsdebat.

---

⁴ Voortgangsrapportage Internationalisering 1999 is onderdeel van de beleidsbrief *Kennis: geven en nemen: Internationalisering van het onderwijs in Nederland*.

⁵ Idem blz 3

In toenemende mate zijn de beleidsinstrumenten voor internationalisering in ho en bve kaderstellend en faciliterend van karakter. Dit uit zich bijvoorbeeld in het nieuwe DELTA beurzenprogramma voor het hoger onderwijs, dat voortkomt uit de beleidsbrief internationalisering *Kennis: Geven en Nemen* en dat nu ongeveer een jaar actief is. In dit programma zullen instellingen hun relevante prestaties in het verleden ('past performance') met toetsbare kengetallen moeten kunnen aantonen.

In het bve-veld wordt aan de instellingen sinds 1998 een geormerkt budget verschaft voor internationalisering. Bij de inzet van die middelen zijn de onderwijsinstellingen relatief vrij en kunnen zij hun eigen prioriteiten stellen. Voorwaarde is wel dat de middelen worden ingezet voor samenwerking met de buurlanden (Duitsland, België, Luxemburg, UK, Frankrijk en de Scandinavische landen).

De instellingen rapporteren elk jaar aan de minister over de uitgevoerde activiteiten. Het format voor het aanleveren van informatie over mobiliteit wordt door de instellingen op verschillende wijzen, namelijk meer of minder gedetailleerd, gebruikt. Dat levert problemen op voor een goede monitoring van de mobiliteitsgegevens in deze onderwijssector. De mate waarin internationalisering een geïntegreerd onderdeel is van het beleid van de bve-instellingen is sterk wisselend. Over de hele linie is de prioritering van internationalisering in deze instellingen nog vrij mager.

Het Onbegrensd Talent programma loopt af aan het eind van het schooljaar 2001 – 2002. Het verloop van het programma wordt momenteel geëvalueerd. Het ministerie van OCenW is nog in overleg met de Bve Raad en Colo over vervolgleid voor de komende jaren. Gelet op de speerpunten in de hoofdlijnenbrief internationaal beleid van het Ministerie van OCenW zijn de ambities t.o.v. de bve sector hoog en moet er nog veel werk worden verzet. Het oorspronkelijke idee om de additionele gelden aan de lump sum van de bve instellingen toe te voegen, lijkt daarom niet de juiste strategie om de internationalisering in deze sector op een hoger plan te brengen. Overwogen wordt om – met de speerpunten uit de hoofdlijnennotitie als uitgangspunt – voor de komende jaren een dieptestrategie te ontwikkelen, waarin kansrijke (mobiliteits) projecten extra worden gestimuleerd en good practices een voorbeeldwerking moeten krijgen.

Specifieke sturing heeft in het bve-veld geleid tot instellingoverstijgende aandacht voor professionalisering door scholing, profilering en kennisexport. Bve Raad en Colo hebben hiertoe, onder de noemer flankerend beleid, in 1999/2000 een belangrijke aanzet gegeven.

In het primair en voortgezet onderwijs blijven voornamelijk de programma's de hoofdlijn van financiering voor internationalisering, maar daarnaast ontplooiën scholen ook al enige tijd eigen activiteiten en leveren eigen bijdragen aan door de programma's gefinancierde activiteiten, bijvoorbeeld bij studiebezoeken, leerlingenuitwisselingen en vooral ook bij het tweetalig onderwijs. Voorts zijn ook binnen de programma's enkele wijzigingen opgetreden in de richting van een vergrote flexibiliteit, wat betreft het aantal landen waarmee kan worden samengewerkt en wat betreft de subsidieduur.

Er is afgestapt van het vertrekpunt dat alle scholen gelijk en tegelijkertijd moeten internationaliseren. Er kunnen verschillen in activiteitsniveau en in financiering

optreden: die uiten zich dan in een langere subsidieduur op basis van kwaliteit voor de voorhoedescholen, zonder dat daardoor de toegankelijkheid voor nieuwe scholen verloren gaat.

De toenemende beleidsruimte op instellingsniveau heeft uiteraard als consequentie dat internationalisering moet gaan concurreren om middelen en prioriteit met andere onderwerpen op de instellingsagenda, die uiteraard van uiteenlopende aard zijn: van de BaMa introductie, curriculuminnovatie, bijscholing van docerend personeel en investeringen in ICT tot onderhoud en schoonmaak van gebouwen. Er zal waarschijnlijk een sterkere differentiatie tussen instellingen gaan optreden, ook wat betreft hun internationale profiel. Het is mogelijk dat internationalisering dan niet als eerste prioriteit wordt gezien. Het is nu wel duidelijk dat een eenmalige financiële stimulering van internationalisering niet voldoende is. Er zullen steeds structureel middelen moeten worden gealloceerd, voor subsidiëring van mobiliteit van leerlingen/studenten en staf, iets wat toch altijd meerkosten met zich meebrengt, maar ook in speciale voorzieningen voor opvang van buitenlandse gasten, voor kwaliteitszorg in aanvulling op de bestaande systematiek (bijvoorbeeld ten aanzien van didactische vaardigheden in vreemde talen), et cetera.

Voor de beschikbaarheid van gegevens zou deze ontwikkeling ook grote gevolgen kunnen hebben. De situatie in het hoger onderwijs is sinds jaar en dag dat op nationaal niveau wel gegevens beschikbaar zijn over de activiteiten die plaatsvinden in het kader van subsidieprogramma's, maar dat activiteiten, die op andere wijze worden gefinancierd, zich aan het zicht onttrekken. Op instellingsniveau geldt hetzelfde verhaal: over de activiteiten die de instelling uit eigen, centraal beheerde fondsen financiert wordt in het algemeen in jaarverslagen e.d. gerapporteerd, maar wat door faculteiten wordt betaald of door individuele deelnemers zelf, is niet of slecht zichtbaar. Voor het nationale niveau speelt dan het probleem dat instellingen eigen definities van categorieën activiteiten hanteren waarvan onduidelijk is of zij onderling (tussen instellingen) vergelijkbaar zijn. Hoewel de differentiatie tussen instellingen de onoverzichtelijkheid juist zou kunnen vergroten wordt dit tegengegaan door noodzaak om klantgericht, bijvoorbeeld in jaarverslagen en in de Keuzegids, duidelijkheid te kunnen verschaffen over de effectiviteit van internationalisering bij de instelling in kwestie. Deze noodzaak heeft weer tot gevolg dat ook binnen de instelling de internationaliseringsontwikkelingen duidelijker in kaart moeten worden gebracht. In het bve-veld is het gevolg van de beleidswijziging voor de beschikbaarheid van gegevens tweeledig: door de rapportageverplichting van de instellingen is bekend dat alle ROC's (iets) aan mobiliteit doen. Onder het oude nationale programma (GSP) was dat alleen bekend van die ROC's die projecten hadden binnen dit programma. Tegelijkertijd zijn de instellingen vrij in het aanleveren van gedetailleerde informatie over mobiliteit en is er nu geen gestructureerd inzicht in alle mobiliteitsgegevens. Wel is zichtbaar dat de inzet van eigen middelen voor mobiliteit toeneemt.

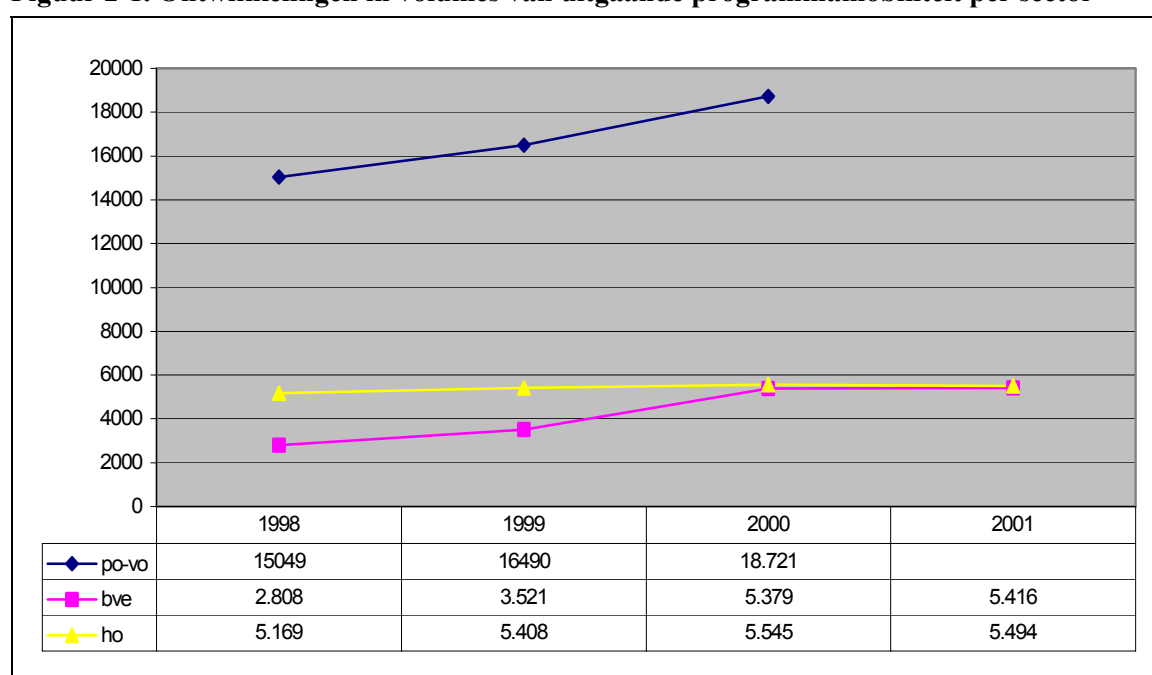
Samenvattend wordt steeds duidelijker dat door veranderingen in beleidsmatige aansturing en financiering van internationalisering voor een deel van het onderwijsveld de informatievoorziening over internationalisering een complexere aangelegenheid is geworden. De instellingen hebben verantwoordelijkheid voor internationaliseringsbeleid en de rapportage over de uitvoering. Het nationale belang van het beschikken over landelijk dekkende, onderling vergelijkbare informatie dreigt daarmee enigszins op de achtergrond te raken. De belangrijkste doelstellingen voor

rapportage zijn immers monitoring van het eigen instellingsbeleid en verantwoording van bestede middelen, waarbij afhankelijk van het beleid de formats per instelling sterk kunnen verschillen, waardoor data niet meer vergelijkbaar zijn. Met de ontwikkeling naar sterkere differentiatie en profilering van instellingen is echter het argument van onderlinge vergelijkbaarheid van gegevens met het oog op benchmarking een belangrijke factor die kan bijdragen aan een consensus over methoden van rapportage en informatievoorziening. De “markt” heeft kennelijk een heilzame werking op de informatievoorziening over internationalisering.

2.2 De programmamobiliteit van de drie onderwijssectoren samengevat

Het beeld dat hier wordt geschetst is een aggregatie van de cijfers uit de verschillende sectoren. Zie daarvoor ook de overige paragrafen in dit hoofdstuk. De ontwikkelingen in de totale uitgaande programmamobiliteit van leerlingen en studenten worden per sector in de volgende grafiek weergegeven. (Inkomende mobiliteit is vrijwel uitsluitend van belang in de ho sector: feitelijk komen er in die sector in het kader van nationale en EU beurzenprogramma's zelfs meer studenten naar Nederland dan dat er uitgaan. Verwezen wordt naar hoofdstuk 2.4.2 voor gedetailleerde informatie.)

Figuur 2-1. Ontwikkelingen in volumes van uitgaande programmamobiliteit per sector⁶

In absolute aantallen zijn in het po/vo de meeste leerlingen internationaal mobiel. In verhouding tot het aantal onderwijsdeelnemers per sector echter ligt dit anders en scoren bve en ho het hoogst. De gemiddelde verblijfsduur per sector wisselt echter sterk. In het po/vo gaat het hoofdzakelijk om groepsactiviteiten terwijl in het ho de mobiliteit een vooral individueel karakter heeft. In onderstaande tabel wordt aangegeven hoe de percentages mobiele studenten en leerlingen liggen ten opzichte van zowel het totaal aantal ingeschreven onderwijsdeelnemers, als van een jaarcohort, berekend door het totaal aantal te delen door de gemiddelde opleidingsduur. Vanwege de diverse schattingen en aannames in deze samengestelde cijfers dienen deze slechts als een indicatie van orde van grootte te worden gezien.

⁶ noot: voor po/vo zijn nog geen data beschikbaar over 2001

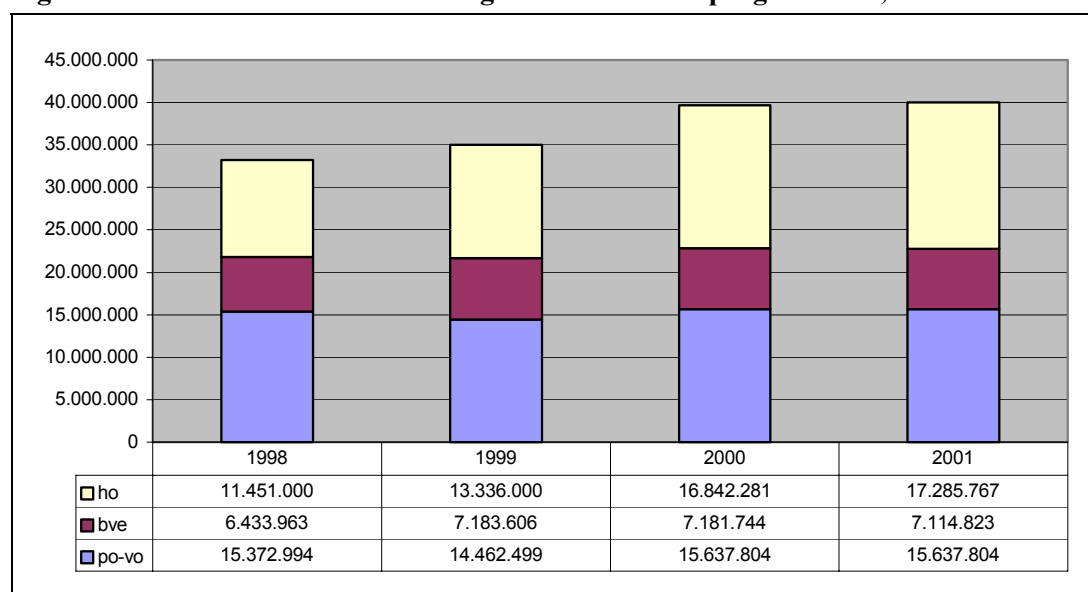

Tabel 2-1. Uitgaande programmamobiliteit ten opzichte van aantallen onderwijsdeelnemers

Onderwijssector		1998	1999	2000
po-vo	Totaal ingeschrevenen (CBS) ⁷	2454850	2472010	2486150
	% uitgaand, van totaal ingeschrevenen	0,6%	0,7%	0,8%
	% uitgaand, per jaarcohort (11jr)	6,7%	7,3%	8,3%
Bve	Totaal ingeschrevenen (CBS)	434770	432510	437890
	% uitgaand, van totaal ingeschrevenen	0,6%	0,8%	1,2%
	% uitgaand, per jaarcohort (2jr)	1,3%	1,6%	2,5%
Ho	Totaal ingeschrevenen (CBS)	442720	451010	469780
	% uitgaand, van totaal ingeschrevenen	1,2%	1,2%	1,2%
	% uitgaand, per jaarcohort (4,5jr)	5,3%	5,4%	5,3%

De groei van mobiliteit in de bve sector tussen (98-)1999 en (99-)2000, die in hoge mate verantwoordelijk is voor de totale mobiliteitsgroei in de drie sectoren samen, is in zekere mate te wijten aan een andere manier van rapportage in het Onbegrensd Talent programma. (zie hoofdstuk 2.4.2). Overigens betreft het hier de opgegeven OT mobiliteit van 74% van de bve instellingen. De feitelijke bve mobiliteit, kan worden aangenomen, zal hoger liggen.

Figuur 2-2. Financieel volume van uitgaande mobiliteitsprogramma's, 1998-2001⁸

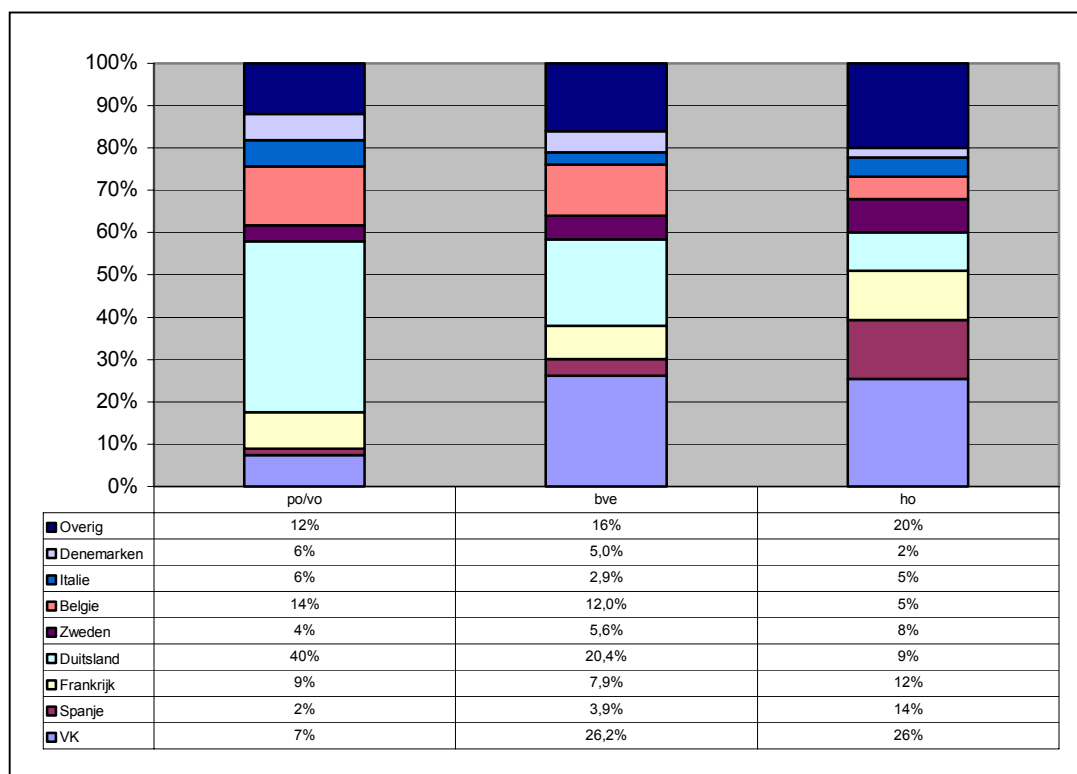
De afgelopen jaren is het totale financiële volume van de mobiliteitsprogramma's gegroeid. Deze groei vond vooral plaats in de ho sector. In eerste instantie wordt de groei hier veroorzaakt door het opstarten van het particuliere, door Nuffic beheerde, VSB fonds (NLG 2,5m), in 99/00. Ook het Erasmusprogramma (tot 01/02) en vooral het VISIE programma's hebben een groei laten zien. Het EUI programma en het Talenten Programma, daarentegen, namen in omvang af.

⁷ CBS website (www.cbs.nl)

⁸ Cijfers voor po/vo 2001 gebaseerd op aanname stabiel budget (2001=2000).

Zoals in hoofdstuk 2.5.3 valt te lezen, begint de extra investering dit jaar haar vruchten af te werpen: het aantal uitgaande ho studenten stijgt tot 5900.

Figuur 2-3. De belangrijkste landen van bestemming, onderlinge verhouding in %, 1999/00

De belangrijkste landen van bestemming zijn voor alle drie sectoren hetzelfde, alleen zijn de volgordes wisselend. Zo is bij ho en bve het Verenigd Koninkrijk de belangrijkste bestemming. In het ho wordt dit gevolgd door Spanje en Frankrijk, terwijl in het bve het VK in populariteit gevolgd wordt door Duitsland en België. Deze laatste twee landen staan boven aan de lijst in het po/vo. In deze sector komt het Verenigd Koninkrijk na Frankrijk op de vierde plaats. Spanje komt in deze sector slechts op de 10 de plaats (dit is bij het ho de plaats van Denemarken. In de bovenstaande figuur zijn per sector in ieder geval de belangrijkste 7 landen weergegeven).

2.3 Primair en voortgezet onderwijs

2.3.1 Kerngegevens Programma's

2.3.1.1 Nationale en bilaterale programma's

Het programma IKU is bedoeld voor het bevorderen van de samenwerking tussen scholen voor voortgezet onderwijs in Nederland met scholen in de buurlanden (België, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk) en de Noordse landen (Denemarken, Noorwegen, Zweden en Finland). Het gaat hier om uitwisselingen van leerlingen uit klas drie en hoger van het HAVO/VWO en klas twee en hoger van het VMBO. Binnen het GROS programma gaat het om langdurige en intensieve samenwerking tussen Nederlandse scholen in het po en het vo met scholen in Noordrijn-Westfalen, Nedersaksen, Vlaanderen en Wallonië.

Het PLATO programma biedt subsidies aan voor studiebezoeken van schoolleiders en docenten naar de EU-landen. Sinds 1 mei 2000 is ook Marokko in het programma opgenomen.

Het gaat hierbij om een verbetering van de kwaliteit van het onderwijs door op de hoogte te blijven van ontwikkelingen in andere landen en aldus tevens een bijdrage te leveren aan het geheel van maatregelen die vallen onder het begrip “vitaal leraarschap”.

De bezoeken van de schoolleiders en docenten uit het po en vo duren in de regel één tot drie weken. Het Europees Platform organiseert jaarlijks ook een groot aantal groepsstudiebezoeken gericht op een speciaal thema. Als voorbeelden zijn te noemen ‘Weer samen naar school’; ‘de Brede School’, ‘het Jonge Kind’, ‘Ervaringsgericht onderwijs’, de ‘Basisvorming’ en het ‘Studiehuis’.

De samenwerking met Duitsland is bijzonder intensief. Uitwisselingen van leerlingen en studiebezoeken van schoolleiders en docenten van VBO/MAVO scholen wordt ondersteund vanuit het Duitsland Plus programma. Daarnaast kunnen scholen steun krijgen voor het vak Duits door het inzetten van een Duitse taalassistent. Duitsland Plus II biedt extra steun aan projecten met betrekking tot de Duitse taal en geschiedenis. Met de deelstaat Noordrijn-Westfalen vinden wederkerig uitwisselingen plaats zowel in het po als in het vo.

Europa Plus is een programma dat de internationalisering in een samenhangend kader bevordert. De scholen maken gebruik van meerdere subsidieprogramma's.

Naast de nationale programma's zijn er ook bilaterale programma's met Duitsland, Vlaanderen, Wallonië, het Verenigd Koninkrijk en Noord-Amerika, met uiteenlopende mogelijkheden en voorwaarden.

Het programma KANS (Koninkrijk der Nederlanden Algemeen programma voor Nauwe Samenwerking tussen Scholen) is gericht op de Nederlandse Antillen en Aruba.

De prioriteiten van Onbegrensd Talent en Kennis: Geven en Nemen staan centraal bij de beoordeling van aanvragen. Dit betreft de kwantitatieve doelstelling (nieuwe aanvragen krijgen prioriteit) alsmede de kwalitatieve doelstelling (internationalisering maakt een structureel deel uit van de activiteiten van de school). Als nationale beleidsprioriteiten gelden:

- De nationale programma's moeten aansluiten bij de Europese;

- De nationale programma's moeten een bijdrage leveren aan het grens- en buurlandenbeleid;
- De nationale programma's stimuleren de samenwerking met de Noordse landen.

2.3.1.2 Europese programma's

Socrates is een Europees actieprogramma voor transnationale samenwerking op het gebied van het onderwijs. Het is een voortzetting van oudere programma's zoals Lingua en Arion en het is in 2001 een 2^e fase ingegaan die loopt tot 2007. Alle types en niveaus van onderwijs komen in dit programma aan de orde (in dit hoofdstuk wordt vooral aandacht besteed aan de po/vo componenten van het programma). Alle lidstaten van de Europese Unie kunnen deelnemen, evenals Bulgarije, Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Liechtenstein, Litouwen, Malta, Noorwegen, Polen, Roemenië, Slowakije, Slowenie, Tsjechië, Turkije, IJsland.

Het programma heeft twee doelstellingen:

- Een bijdrage leveren aan de verbetering van de kwaliteit van het onderwijs door het bevorderen van de Europese samenwerking.
- Het verbeteren van de toegankelijkheid van het onderwijs in het algemeen.

Het programma bestaat uit acht acties;

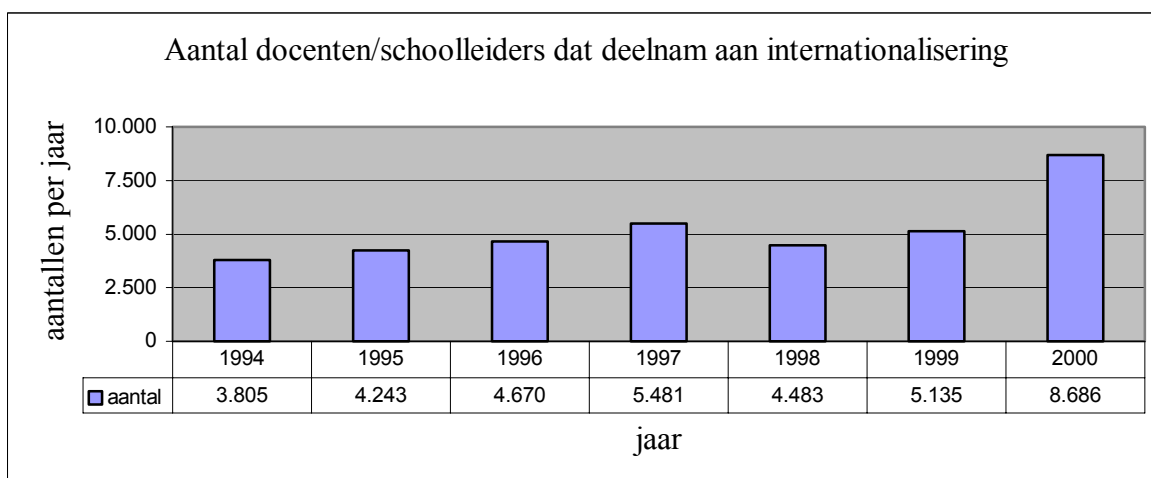
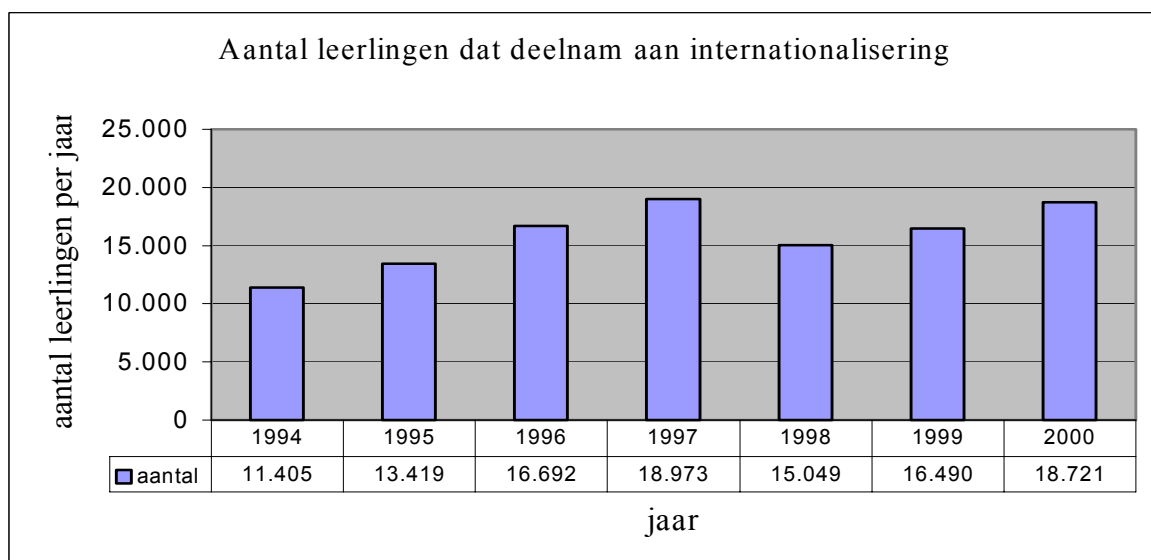
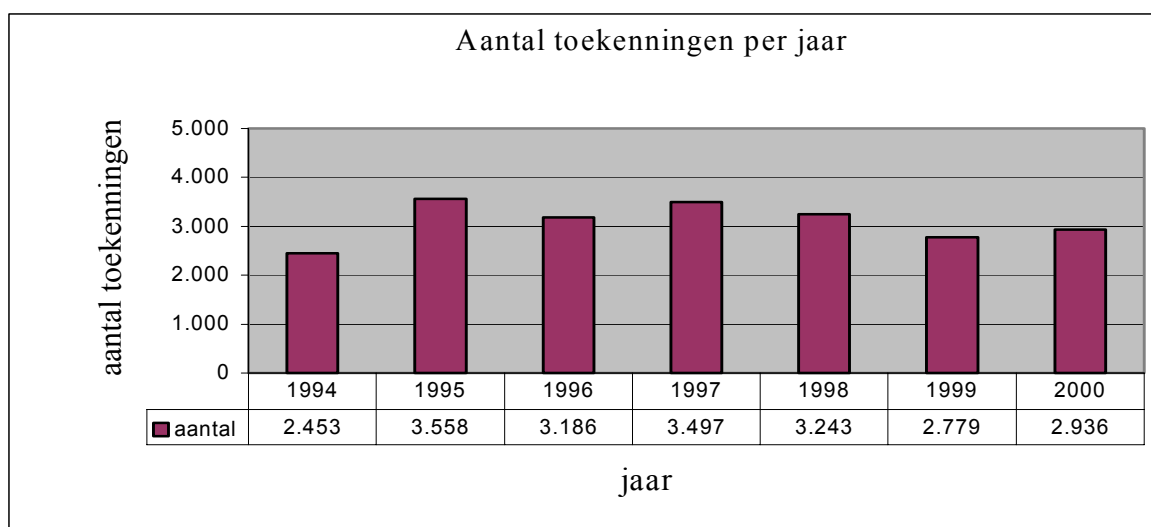
- Comenius gericht op het basis- en voortgezet onderwijs, inclusief beroepsonderwijs,
- Erasmus voor het hoger en universitair onderwijs
- Grundtvig gericht op het volwassenonderwijs.
- Lingua richt zich op het bevorderen van het taalonderwijs met name door het ondersteunen van Europese projecten.
- Minerva is gericht op het stimuleren van het ICT in het onderwijs
- Observatie en Innovatie waarin Eurodyce een plaats heeft en het programma Arion m.b.t. studiebezoeken aan andere Europese landen, van schoolleiders, coördinatoren en andere deskundigen.
- Gezamenlijke acties (Leonardo/Jeugd)
- Begeleidende maatregelen.

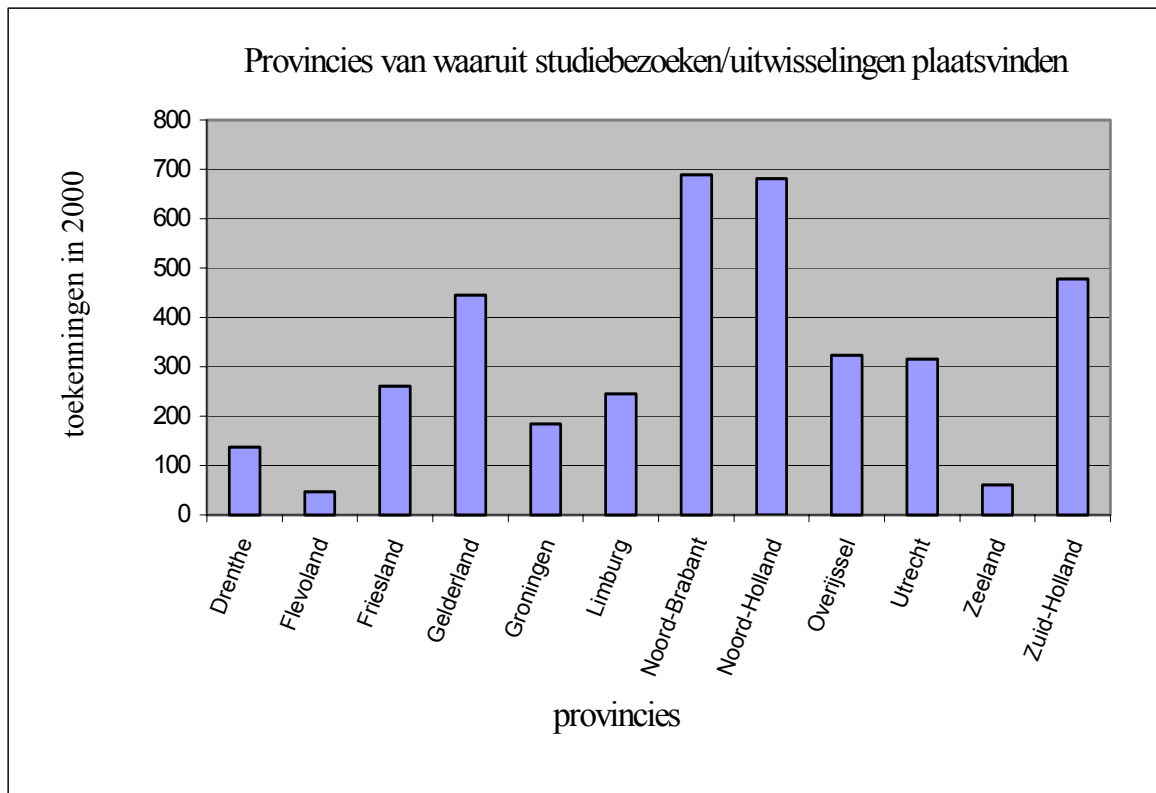
Het totale budget is 4,08 miljard gulden (1,85 miljard Euro) voor 7 jaar.

2.3.2 Volume van mobiliteit

In onderstaande grafiek wordt een overzicht gegeven van de ontwikkeling van het totale volume aan mobiliteit van leerlingen en docenten in het primair en voortgezet onderwijs in de afgelopen jaren. Daaronder is een uitsplitsing per programma te vinden.

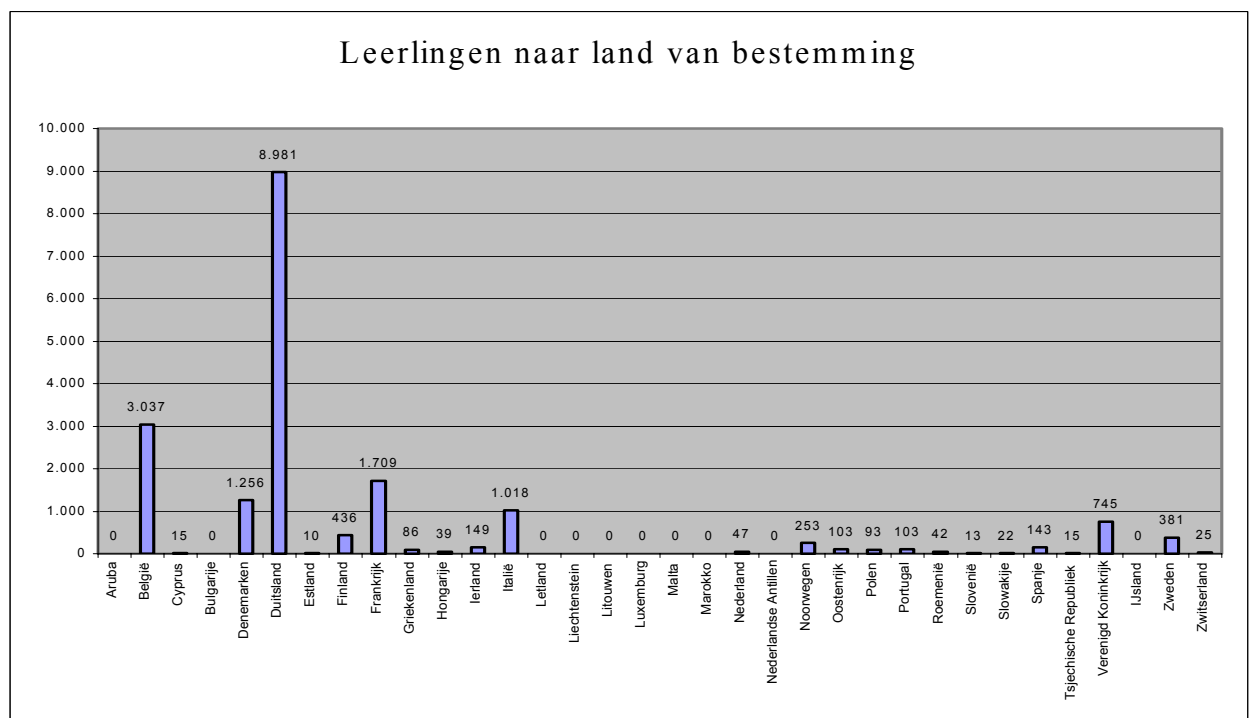
Figuur 2-4. Mobiliteit van leerlingen en docenten in het po/vo, 1994-2000

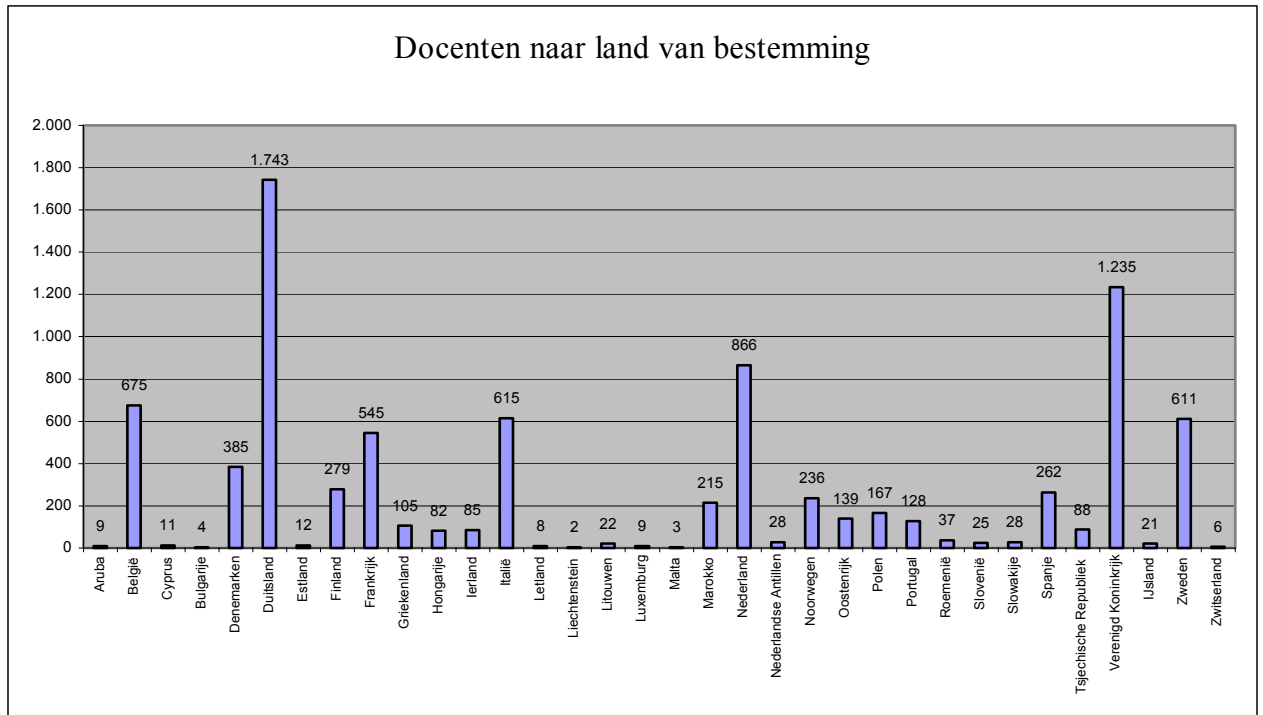

2.3.3 Landen

Figuur 2-5. Mobiliteit van leerlingen en docenten naar bestemmingsland in het po/vo, 2000

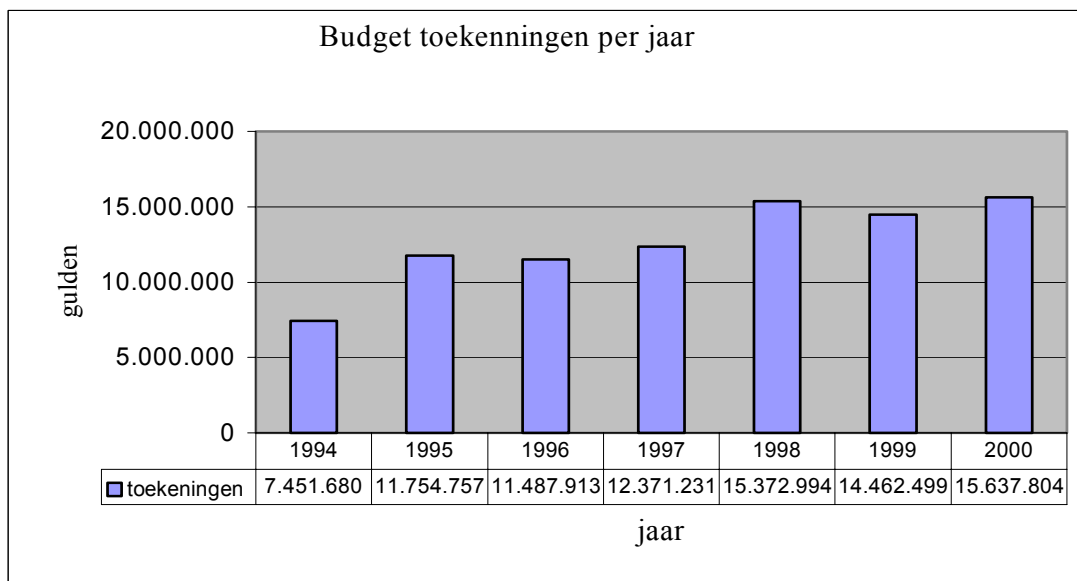

In voorgaande grafieken zijn de bestemmingslanden aangegeven voor leerlingen en docenten in 2000. De grote omvang van mobiliteit naar Duitsland wordt deels verklaard door de budgetten die specifiek voor samenwerking met dat land beschikbaar zijn. Voorts valt op dat de variatie in bestemmingslanden bij docenten groter is dan bij leerlingen.

2.3.4 Beschikbaar budget

Figuur 2-6. Beschikbaar bedrag in het po/vo, 1994-2000, in gulden

De onderstaande tabel geeft het totale volume aan middelen voor mobiliteit en mobiliteitsondersteuning weer.

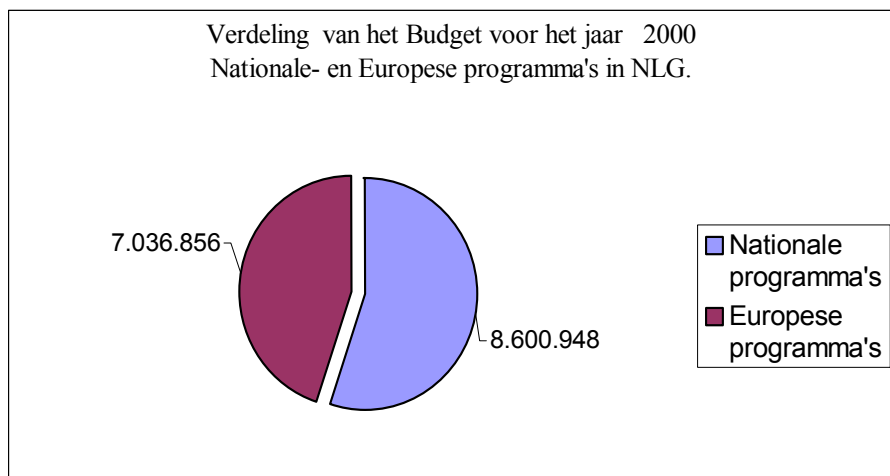
Tabel 2-2. Totaal middelen mobiliteit

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Aantal toekenningen	2.453	3.558	3.186	3.497	3.243	2.779	2.936
budget toekenningen	7.451.680	11.754.757	11.487.913	12.371.231	15.372.994	14.462.499	15.637.804
aantal leerlingen	11.405	13.419	16.692	18.973	15.049	16.490	18.721
aantal docenten/schoolleiders	3.805	4.243	4.670	5.481	4.483	5.135	8.686

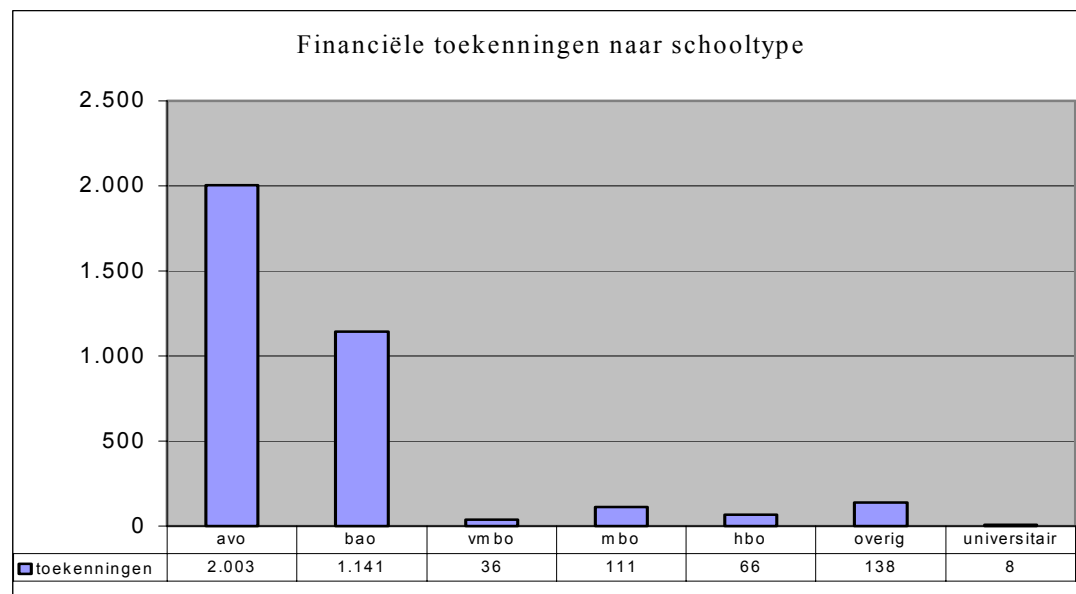
NB De toekenningen in 1995 zijn geflatteerd door de vooruit toegekende Plato groepsstudiebezoeken

Een uitsplitsing naar nationale en EU programma's is hieronder weergegeven.

Figuur 2-7. Uitsplitsing nationale en EU programma's

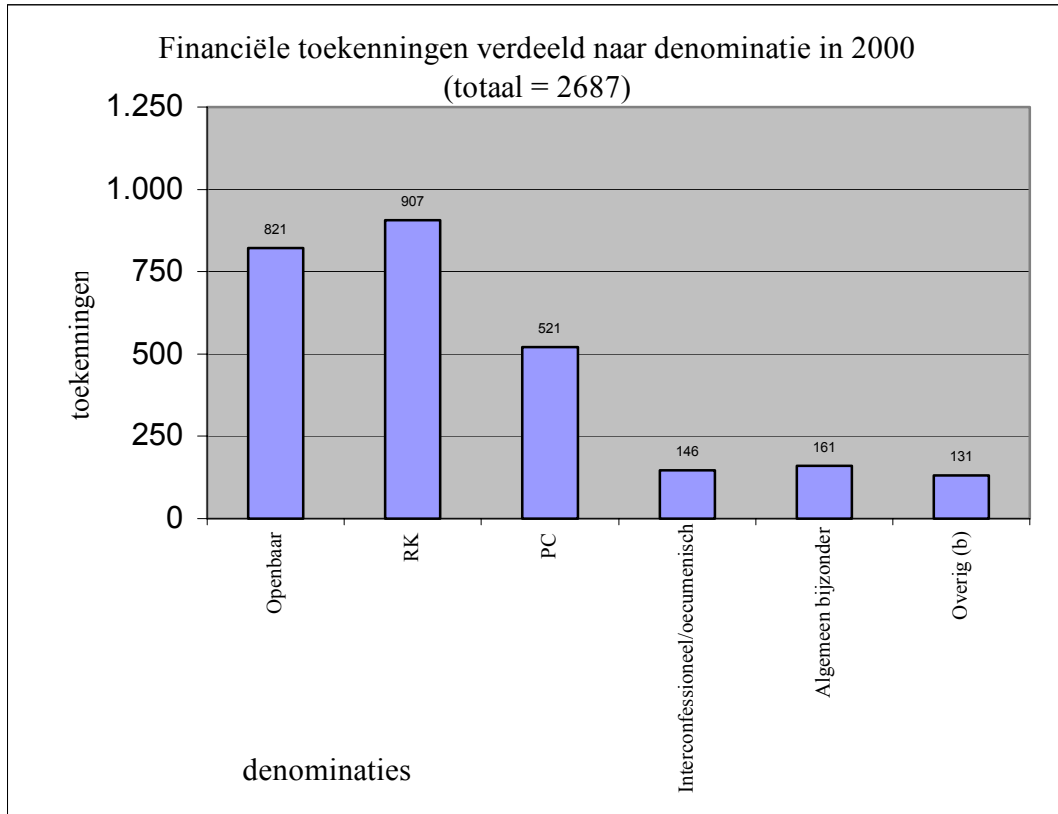

Figuur 2-8. Financiële toekenningen naar schooltype door Europees Platform (EP)

Figuur 2-9. Financiële toekenningen naar denominatie

2.4 Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

2.4.1 Kerngegevens Programma's⁹

Het met bve aangeduide onderwijsveld omvat alle (opleidings)instellingen voor het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie.

Internationalisering van dit onderwijsveld wordt met name bevorderd door middel van twee programma's, Onbegrensd Talent en Leonardo da Vinci, ingesteld door respectievelijk het ministerie van OCenW en de Europese Commissie (DG EDUC).

Tabel 2-3. Mobiliteitsprogramma's bve

Naam	Doelstelling	Doelgroep	Volume in Fl.
GSP (afgelopen)	Optimale voorbereiding van individuen op de internationale arbeidsmarkt. Deskundigheidsbevordering, Bilaterale samenwerking op school- en beleidsniveau met de grensgebieden heeft prioriteit.	ROC's, vakscholen, LOB's	± Mf 2,5 in laatste jaar
Onbegrensd Talent	Voorbereiden van individuen op hun persoonlijk en en maatschappelijk functioneren in Nederland en/of daarbuiten. Bevordering van Europees en mondiaal burgerschap.	ROC's, vakscholen, LOB's	± Mf 3,7 per jaar
BAND	Het stimuleren van partnerschappen tussen Nederlandse en Duitse instellingen in het beroepsonderwijs.	Leerlingen en docenten van door OCenW bekostigde instellingen	± f 240.000 per jaar
Leonardo da Vinci	Bevorderen van innovatie in het beroepsonderwijs: verbetering van vaardigheden en competenties met het oog op de arbeidsmarkt, verbetering van kwaliteit en toegankelijkheid van het beroepsonderwijs, ook post-initieel, en versterking van de bijdrage van het beroepsonderwijs aan innovatie met het oog op concurrentiekracht en ondernemerschap	ROC's, vakscholen, AOC's, overige organisaties zoals universiteiten, bedrijven, hogescholen	± Mf 3,16 voor 2000 (excl. ho)

⁹ In dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van de onderstaande publicaties:

- Programmagegevens Leonardo da Vinci, 1997 - 2001
- Programmagegevens Bilateraal *Austausch* programma Nederland-Duitsland (BAND), 1998 – 2001
- Mobiliteitsgegevens uit de inhoudelijke rapportages van de instellingen in het kader van Onbegrensd Talent over het jaar 1998-1999, 1999 –2000 en 2000 - 2001
- Programmagegevens *Lingua actielijn E* 1997 – 2000
- Programma informatie GSP

2.4.1.1 Nationale programma's

Een aantal programma's werkt met kalenderjaren en een aantal met schooljaren. Om vergelijking te vergemakkelijken is in onderstaande tabel gewerkt met kalenderjaren.

Tabel 2-4. Nationale programma's

Programma	Jaar	Realisatie in NLG	Leerlingen	Docenten
GSP	1998	2.210.727	1942	777
Onbegrensd Talent*	1999	3.700.000	2684	677
	2000	3.700.000	4041	1117
	2001	3.700.000	4442	923
BAND**	1998	145.110	122	44
	1999	128.138	91	38
	2000	240.000	201	84
	2001	240.000	209	96

*Instellingen die deelnemen aan Onbegrensd Talent rapporteren jaarlijks over hun activiteiten. De wijze waarop zij rapporteren is niet uniform. Om over vergelijkbare gegevens te kunnen beschikken is de instellingen een invulformulier voorgelegd. 32 ROC's en 1 vakschool gebruikten het formulier. De gegevens in de tabel zijn derhalve een onderschatting van de werkelijke mobiliteit.

** In 2001 is het BAND budget voor 100% aanbesteed. De kwantitatieve gegevens voor 2001 betreffen schattingen.

Beschikbaarheid mobiliteitsgegevens Onbegrensd Talent

Tabel 2-5. Onbegrensd Talent

Jaar	Aantal ROC's	Percentage van totaal
(1998) - 1999	28	65%
(1999) - 2000	32	74%
(2000) - 2001	32	74%

2.4.1.2 Europese programma's

Een aantal programma's werkt met kalenderjaren en een aantal met schooljaren. Om vergelijking te vergemakkelijken is in onderstaande tabel gewerkt met kalenderjaren.

Tabel 2-6. Europese programma's

Programma	Jaar	Realisatie in NLG	Realisatie in €	Jongeren	Docenten
Leonardo da Vinci I	1997	1.782.041	807.336	536	89
	1998	1.562.990	708.097	579	28
	1999	2.344.591	1.062.194	759	135
Leonardo da Vinci II	2000			986	244
	2001*			830	300
Lingua	1997	218.294	98.896	253	Nvt.
	1998	189.290	85.756	165	Nvt.
	1999	195.347	88.500	218	Nvt.
	2000	183.207	83.000	204	Nvt.

* De gegevens over het Leonardo da Vinci programma fase II betreffen schattingen.

2.4.2 Volume van mobiliteit

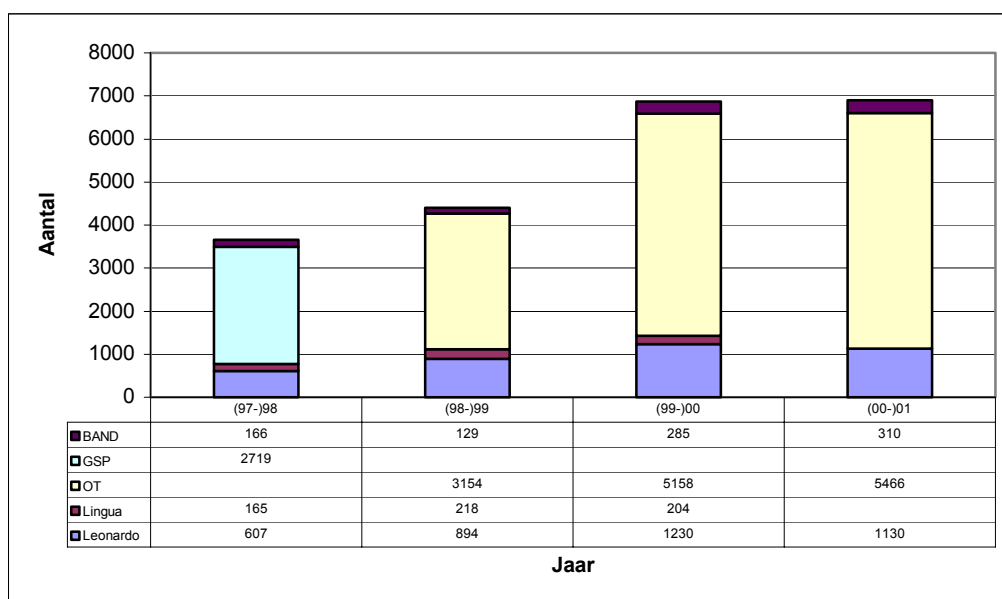
Het volume (kwantiteit) van de mobiliteit is in de periode 1997 - 2000 sterk gestegen. Het volume van de mobiliteit in het jaar 2001 is vrijwel gelijk gebleven aan het voorgaande jaar 2000 (zie figuur 2-10). Het grote verschil in volume tussen de jaren 1997-1999 enerzijds en 1999-2001 anderzijds valt vooral te verklaren door de gewijzigde vorm van data-verzameling. De afgelopen twee jaren hebben de instellingen de mogelijkheid gekregen om in het kader van het Onbegrensd Talent programma te rapporteren over andere, gerelateerde mobiliteit binnen de instelling. Dit leidt tot hogere aantallen. Helaas is uit de rapportage niet af te leiden welke mobiliteit in strikte zin is toe te schrijven aan het Onbegrensd Talent programma en welke uit eigen middelen wordt gefinancierd. De data na 2000 zijn weer vergelijkbaar, zie hieronder.

Binnen het programma Leonardo da Vinci is er sprake van een daling van het volume van de mobiliteit van leerlingen. De reden hiervoor is dat binnen dit programma de langere stages (meer dan 8 weken) worden gestimuleerd en er daardoor in 2001 sprake is van meer langere stages. Deze stages vragen in verhouding per leerling meer subsidie. Dit verklaart de afname van het aantal uitgaande leerlingen in 2001. Het volume van de docentenuitwisselingen is in vergelijking met het voorgaande jaar gestegen. Reden is dat docentmobiliteit in het jaar 2001 mogelijk is voor een periode van een week. Problemen als lesuitval en het overnemen van taken zijn bij een afwezigheid van een week beter op te vangen. In voorgaande jaren was de minimum duur van de uitwisseling twee weken. Het blijft moeilijk om projecten voor de doelgroep Jonge Werkenden / Pas Afgestudeerden en Voortijdig Schoolverlaters voor de langdurige stage (minimaal 9 weken tot en met 52 weken) te genereren. Redenen zijn: de doelgroep is niet meer in beeld van het ROC (de deelnemer is immers geen leerling meer). Verder betreft het een 'moeilijke' doelgroep die veel begeleiding en ondersteuning vraagt van de aanvragende instelling.

De mobiliteit binnen het BAND programma van zowel leerlingen als docenten is de afgelopen jaren gestegen. De middelen worden volledig benut. Vanaf december 2001 kunnen Agrarische Opleidingen Centra (AOC's) gebruik maken van de BAND middelen, die beschikbaar worden gesteld door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Binnen het programma *Onbegrensd Talent* zijn de middelen, evenals in het voorgaande jaar, met name ingezet voor het financieren van mobiliteitsprojecten. Het aantal deelnemers is het afgelopen jaar licht gestegen tot bijna 5500. Dit aantal is gebaseerd op gegevens van 74% van de bve instellingen. Het middelbaar agrarisch onderwijs neemt niet deel aan BAND en Onbegrensd Talent, maar loopt voorop als het gaat om internationalisering en mobiliteit. Het precieze aantal is niet in kaart gebracht omdat CINOP niet de beschikking heeft over de gegevens.

Figuur 2-10. Totale programma mobiliteit in de bve, 1998 – 2001

Het aantal leerlingen dat deelneemt aan internationale mobiliteit gerelateerd aan het totaal aantal leerlingen in het bve-veld is vrij gering, zoals valt op te maken in tabel 2-7. Uitgaande van de gemiddelde studietijd van twee jaar zou in 00/01 het jaarlijkse deelname percentage neerkomen op 2,56% (zie ook tabel 2-1).

Tabel 2-7. Proportionele deelname aan bve mobiliteit, 1997-2001

Jaar	1997/1998	1998/1999	1999/2000	2000/2001
Totaal aantal leerlingen bve (1)	434.770*	432.510*	437.890*	423.000**
Deelname leerlingen aan programmas (2)	2.808	3.521	5.379	5.416
% deelname (2/1)	0,65	0,81	1,23	1,28
Totale programma mobiliteit bve	3.657	4.395	6.877	6972

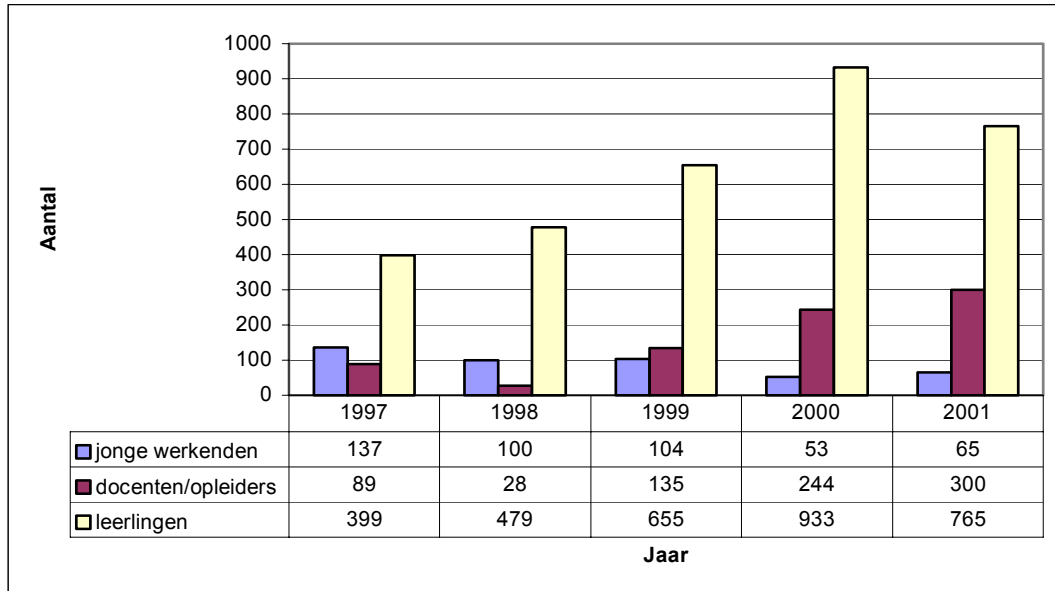
* CBS

** CINOP

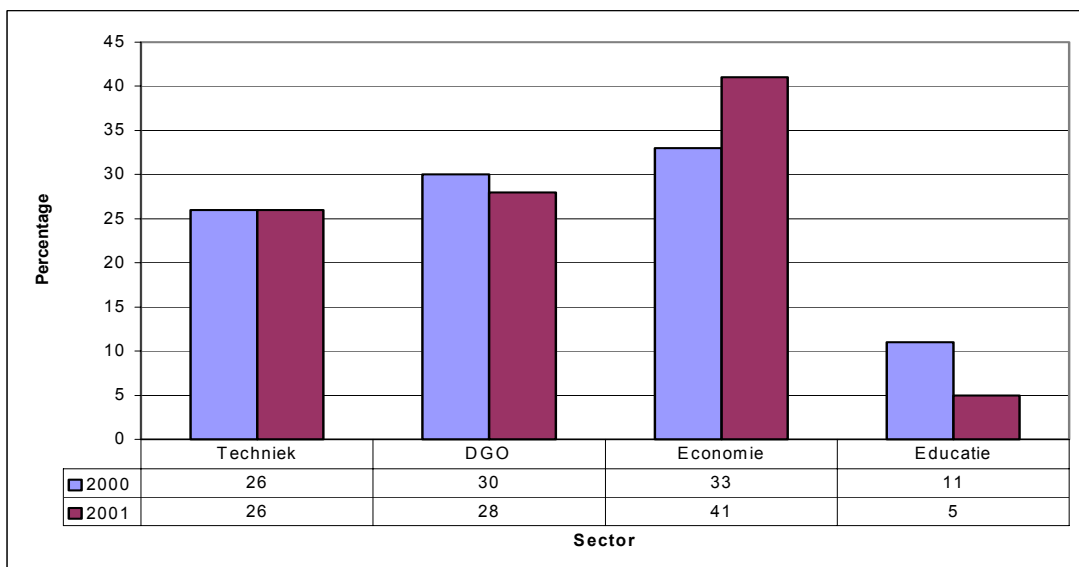
Detailgegevens programma's

Hieronder volgen samengevat detailgegevens over het Leonardo programma, het Onbegrensd Talent programma, en het BAND programma.

Figuur 2-11. Leonardo da Vinci: deelname leerlingen, docenten en jonge werkenden, 1997-2001

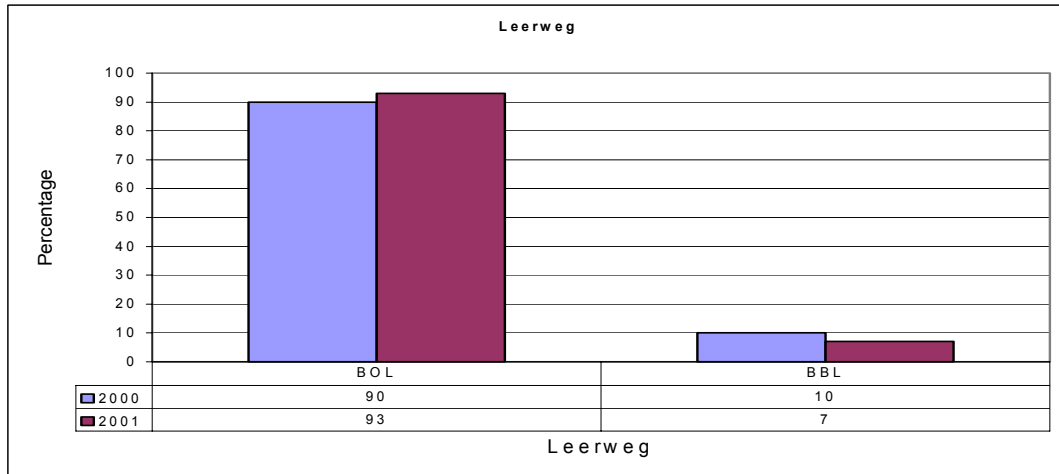

Figuur 2-12. Onbegrensd Talent: Aandeel mobiliteit per sector 2000 – 2001¹⁰

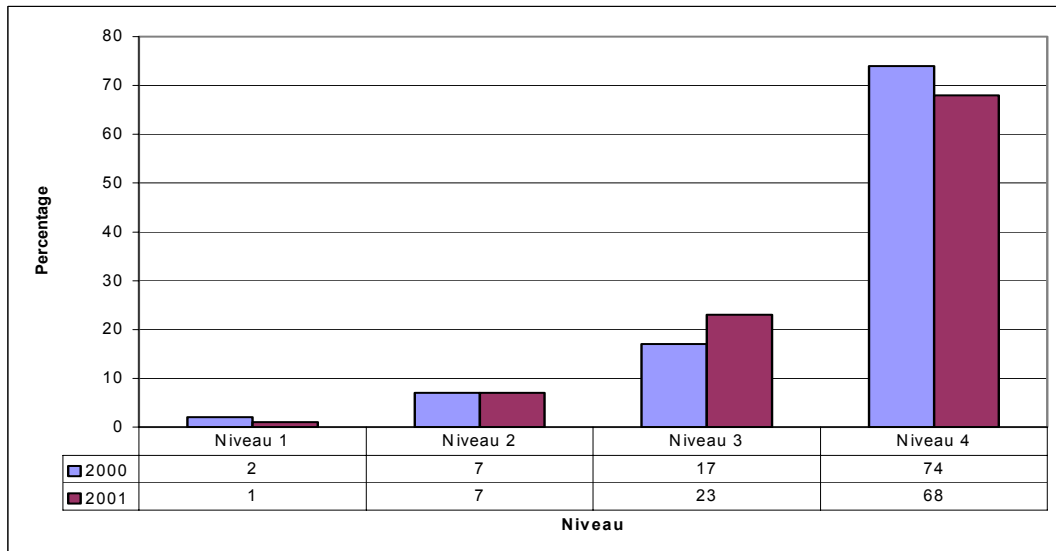

¹⁰ N.B. Alle percentages in de grafieken die betrekking hebben op programmeergegevens Onbegrensd Talent zijn verkregen op basis van totaal aantal uitgevoerde projecten (= 393 in 2000 en 347 in 2001). De gegevens zijn afkomstig uit de formats mobiliteitsgegevens en inhoudelijke rapportages OT over het schooljaar 1999 – 2000 en 2000 - 2001.

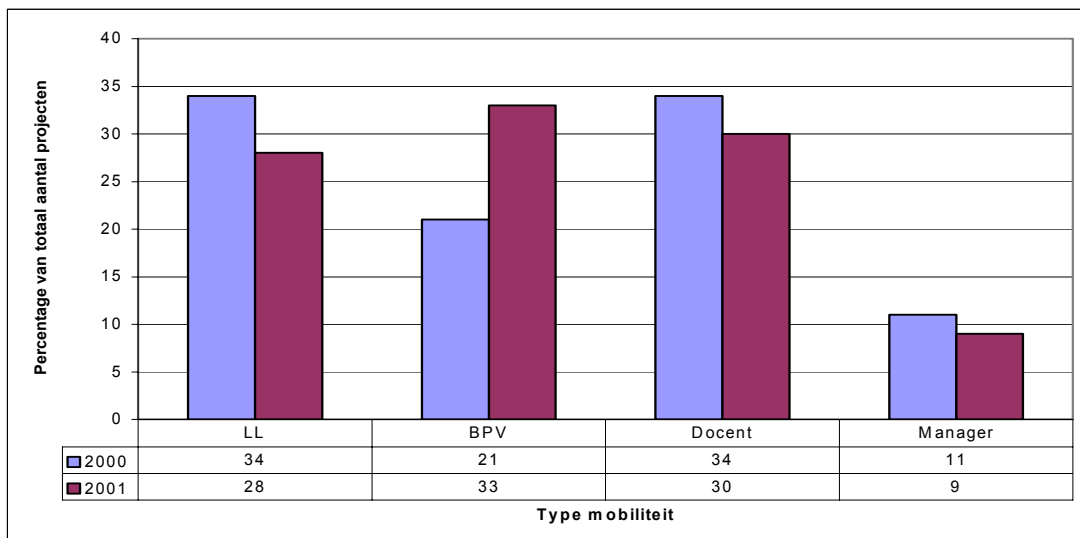
Figuur 2-13. Onbegrensd Talent: Spreiding mobiliteit naar leerwegen 2000 – 2001

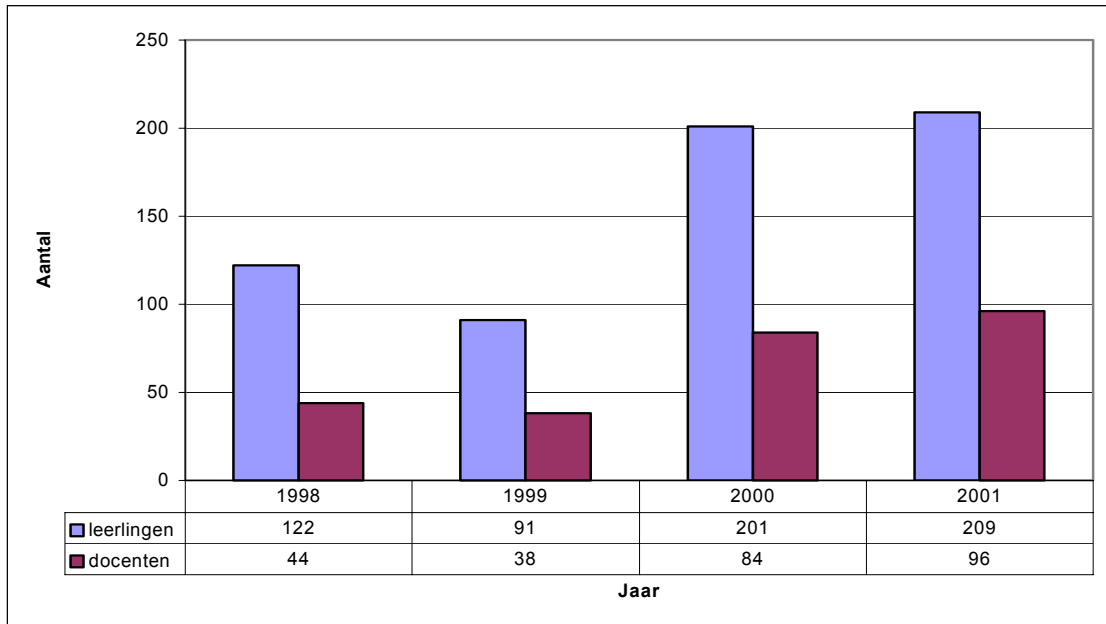
Figuur 2-14. Onbegrensd Talent: Mobiliteit per opleidingsniveau 2000 – 2001

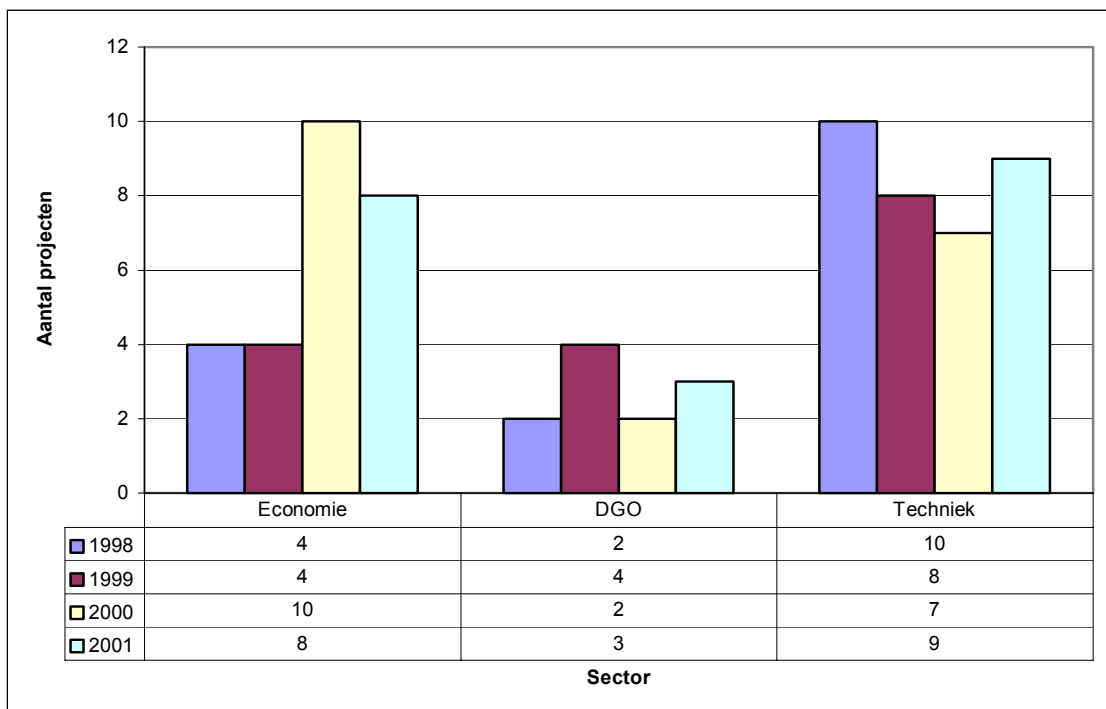
Figuur 2-15. Onbegrensd Talent: Ontwikkeling type mobiliteit 2000 – 2001

Figuur 2-16. BAND: Deelname leerlingen en docenten 1998 – 2001

Figuur 2-17. BAND: Projecten per sector 1998 – 2001

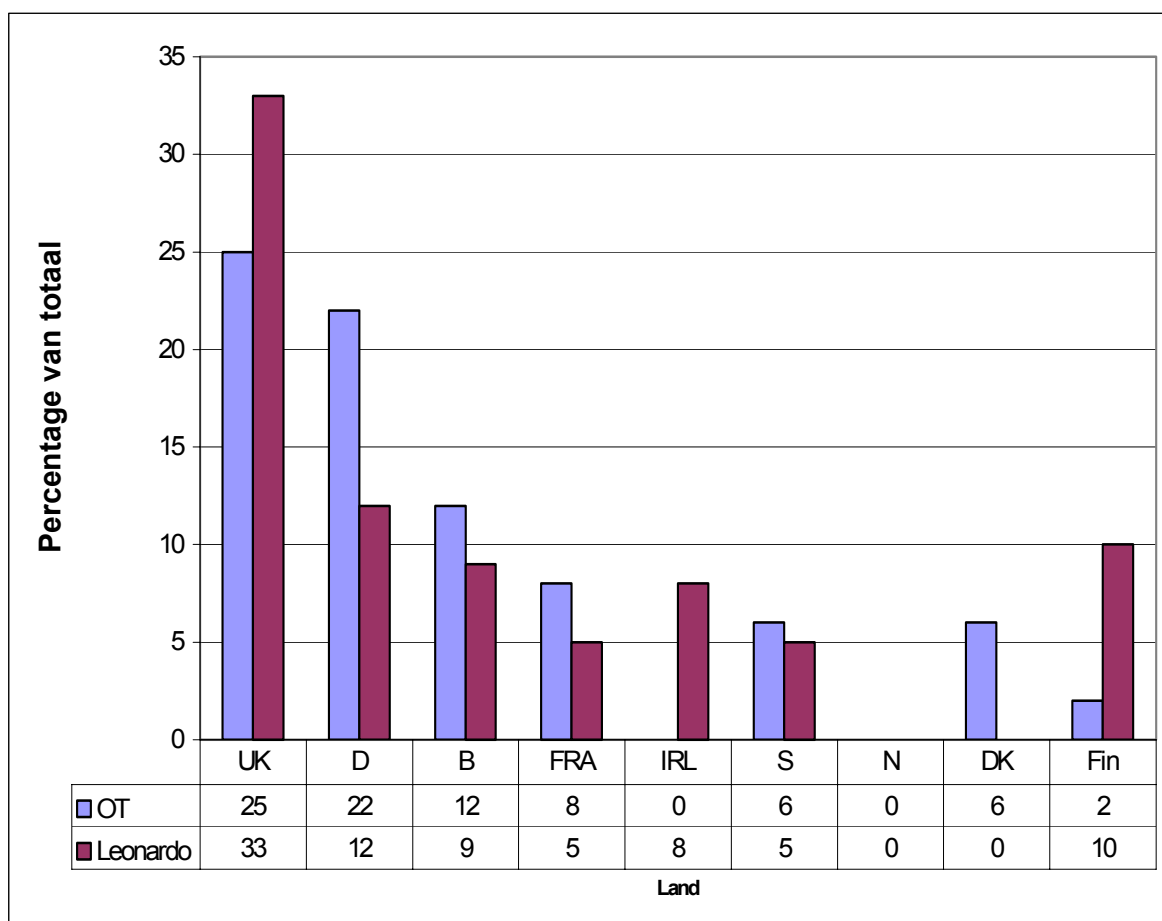

2.4.3 Landen

Het beeld dat naar voren komt uit de analyse van mobiliteit naar land is de laatste jaren in het bve veld niet veranderd: de grenslanden Groot-Brittannië en Duitsland ontvangen het grootste aantal Nederlandse leerlingen, docenten en managers. Tevens nemen de Scandinavische landen nog steeds een relatief prominente positie in. “Hoe dichterbij, hoe makkelijker” is vaak het devies in het bve veld als het gaat om uitgaande mobiliteit. De redenen hiervoor liggen voor de hand: dicht bij huis, geen taalproblemen, slechts kleine culturele verschillen. Daarnaast spelen de subsidieregels een rol bij de voorkeur van de instellingen. Binnen de programma’s Leonardo da Vinci en Onbegrensd Talent kunnen geen activiteiten naar landen buiten Europa worden bekostigd.

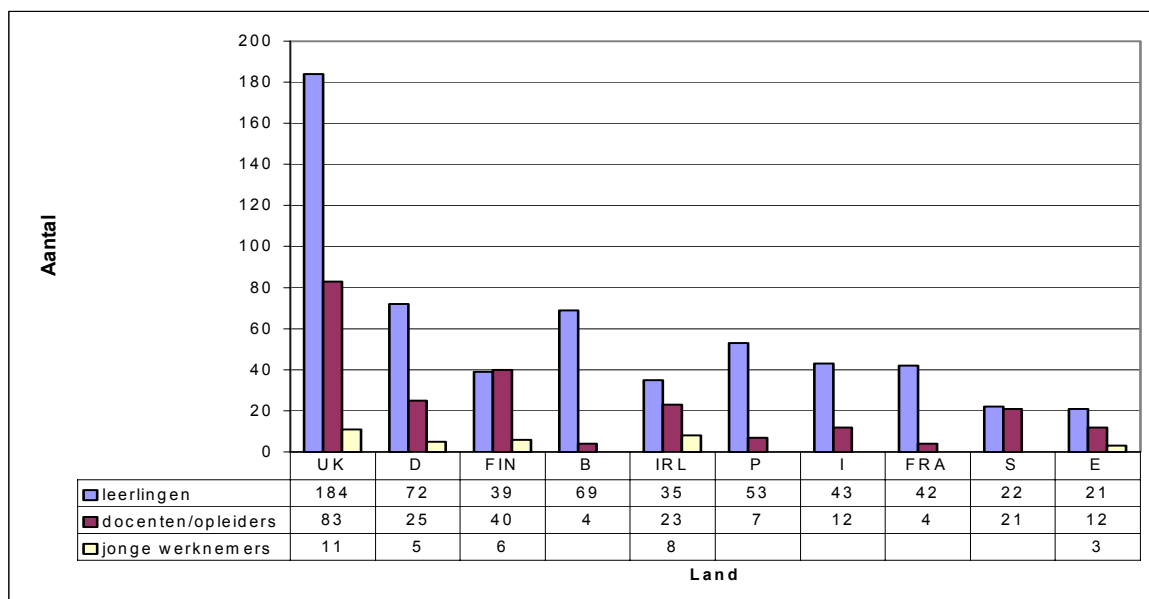
Instellingen geven evenwel aan, evenals vorig jaar, dat ze graag projecten uitvoeren in landen die niet behoren tot de landen die zijn gedefinieerd in de programma’s Onbegrensd Talent en Leonardo da Vinci. Binnen Onbegrensd Talent worden ruim tien procent van de projecten uitgevoerd in niet-buurlanden. Met name mobiliteit naar de Verenigde Staten komt daarin dit jaar sterk naar voren.

Figuur 2-18. Mobiliteit OT en Leonardo da Vinci in het bve per buurland¹¹, 2000 – 2001

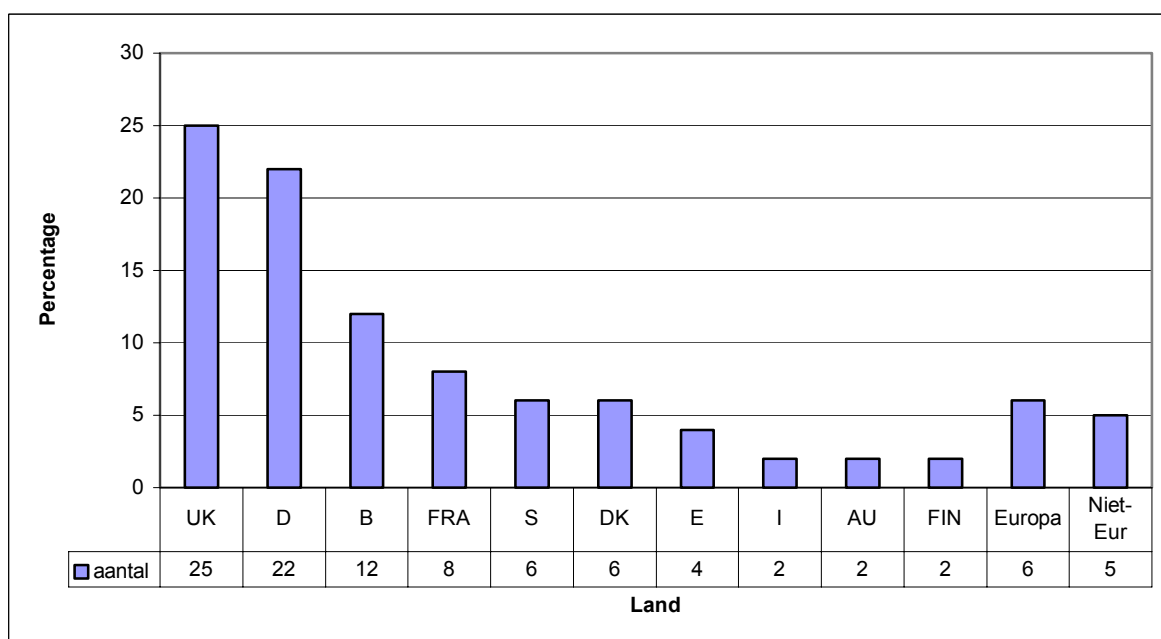

¹¹ Volgens de definitie zoals gehanteerd binnen het programma OT: Groot-Brittannië, Ierland, Duitsland, België, Frankrijk, Denemarken, Zweden, Noorwegen en Finland

Figuur 2-19. Leonardo da Vinci: Deelnemers per land 2001 (top 10)

Figuur 2-20. Onbegrensd Talent: Mobiliteit naar land 2001 (top 10)¹²

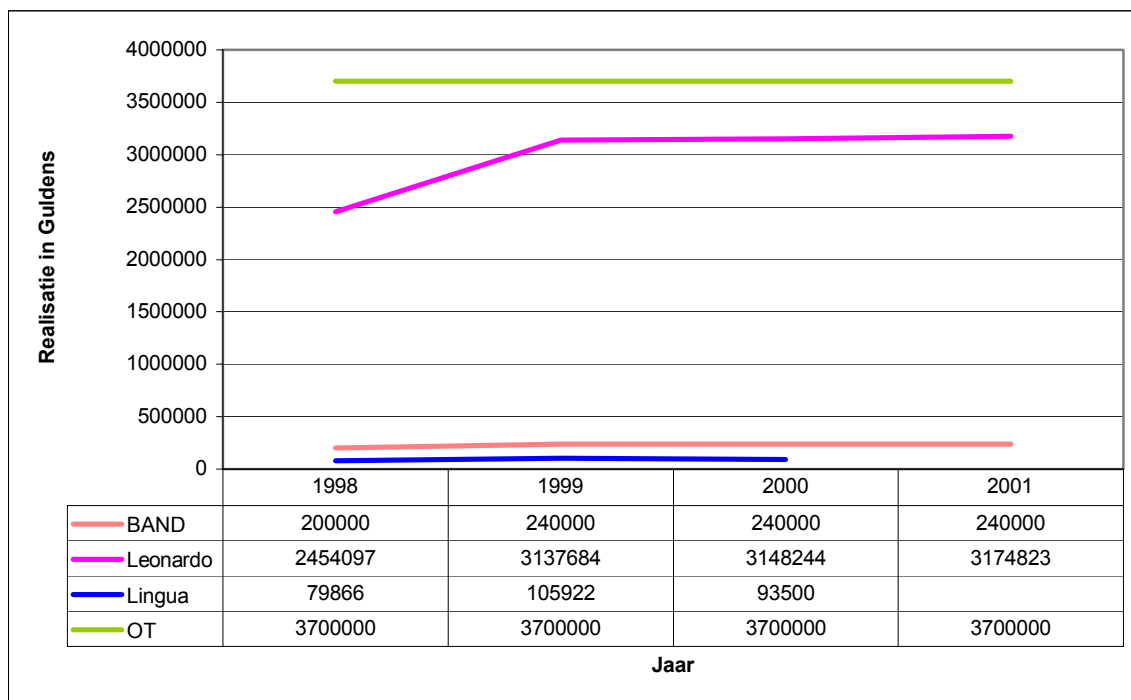
2.4.4 Beschikbaar budget

De budgetten die beschikbaar zijn voor mobiliteit zijn de afgelopen vrijwel gelijk gebleven. Alleen binnen Leonardo da Vinci is het bedrag voor 2001 licht gestegen ten opzichte van het voorgaande jaar. Voor ROC's en vakscholen is binnen het programma Onbegrensd Talent een bedrag van Fl. 3,700.000,- beschikbaar. De bedragen die elke instelling ontvangt zijn afhankelijk van het aantal

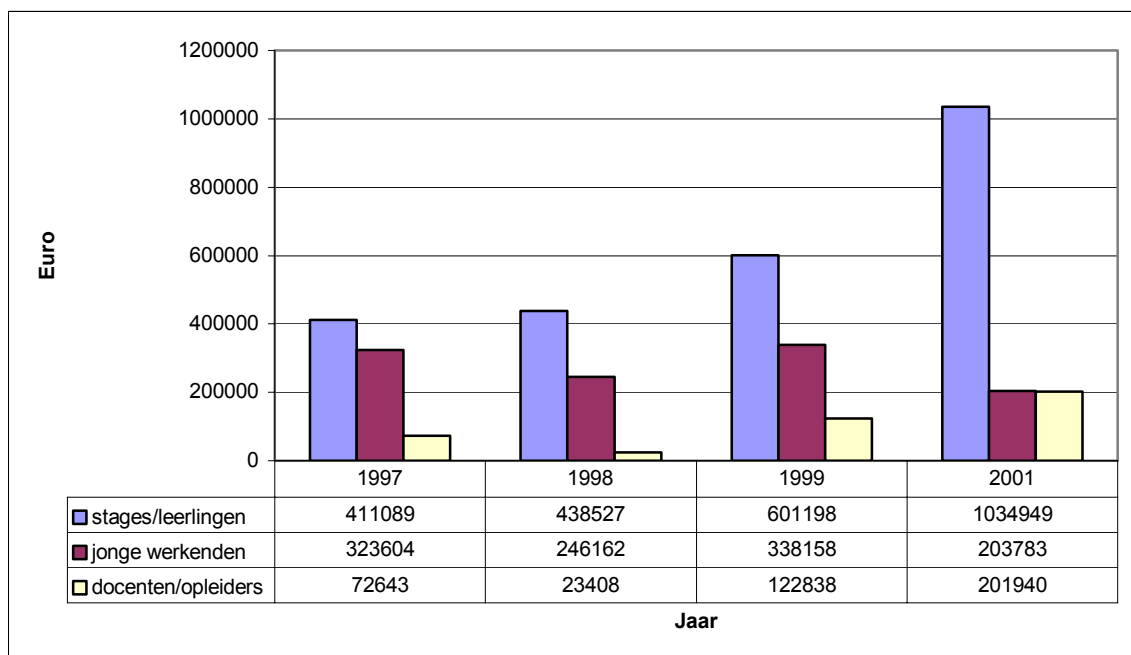
¹² In percentage van totaal aantal malen genoemde landen (=429)

onderwijsdeelnemers. Het bedrag per instelling wordt geormerkt toegevoegd aan de lump sum. Het budget dat ter beschikking staat voor het BAND programma is de laatste drie jaren gelijk gebleven. Vanaf 2002 wordt het budget verhoogd met € 60.000 per jaar.

Figuur 2-21. Beschikbaar bedrag per programma in het bve, 1998 – 2001

Figuur 2-22. Leonardo da Vinci: Bestede subsidie 1997 - 2001

2.4.5 Europass als sleutel tot succes van meer uitwisselingen?

Op 1 januari 2000 is de Europass in het Nederlandse secundair beroepsonderwijs ingevoerd. De Europass is een officieel document van de Raad van de Europese Unie en is ingesteld om de mobiliteit van onderwijsdeelnemers in beroepsopleidingen te stimuleren. Met de Europass kan een onderwijsdeelnemer aantonen dat hij of zij een deel van zijn opleiding in een van de lidstaten van de Europese Unie heeft gevolgd. In opdracht van de Nationale Begeleidingsinstantie Europass (NBI-Bveraad, Colo, OC&W) heeft CINOP onderzoek gedaan¹³ naar de ervaringen van de onderwijsinstellingen met de Europass. In dit artikel worden de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek besproken en worden aanbevelingen gedaan over een effectieve manier van implementatie van de Europass.

De uitkomsten van het onderzoek

In totaal is met 9 ROC's en 1 AOC gesproken over de implementatie van de Europass binnen de instelling. Er is gesproken met coördinatoren internationalisering, stage- en unitcoördinatoren en een aantal leerlingen die ervaringen hebben opgedaan met de Europass. In het onderzoek zijn een aantal aspecten aan de orde gekomen die betrekking hebben op de Europass:

- Beleid;
- Interne procedures rondom het verstrekken van de Europass;
- Draagvlak en organisatie;
- Informatie en communicatie;
- Civiel effect.

Steun vanuit management

Het management en het College van Bestuur van de instellingen ondersteunen de implementatie van de Europass. Deze steun uit zich op diverse manieren. Zo hebben een aantal voorzitters van het College van Bestuur van ROC's de Europass actief gepromoot binnen de instelling, terwijl anderen hun steun betuigden door het zetten van een handtekening onder de benodigde papieren. Alle Colleges van Bestuur van de instellingen zijn op de hoogte dat er binnen hun organisatie wordt gewerkt met de Europass.

Centrale rol voor coördinator internationalisering

De coördinator internationalisering is de spin in het web als het gaat om de implementatie van de Europass binnen de instelling. Hij/zij zet de Europass uit naar de diverse afdelingen. Binnen een minderheid van de instellingen zijn de procedures met betrekking tot het werken met de Europass gedecentraliseerd. De grote rol van de coördinator zegt tevens iets over de positie van internationalisering binnen de instelling. Internationalisering is voornamelijk vooral centraal georganiseerd. Het komt nog weinig voor dat units of sectoren zelfstandig, zonder tussenkomst van de coördinator, internationale activiteiten ontplooiën.

---

¹³ Nationale evaluatie van de implementatie van de Europass in Nederland, CINOP, 2001

Draagvlak en organisatie

Bijna alle afdelingen werken met de Europass. Alleen binnen de afdeling Educatie is er bijna geen sprake van een invoering van de Europass. De afdelingen waar het document het meest wordt gebruikt zijn Economie en Handel. Er is brede, passieve steun voor de invoering van het document. Wat opvalt is dat er geen sprake is van transfer van de ene naar de andere sector. Blijkbaar bestaat er (nog?) geen behoefte om informatie tussen de afdelingen uit te wisselen. Een andere verklaring kan zijn dat men niet op de hoogte is van de activiteiten binnen andere units. Voor een aantal instellingen is het moeilijk om de meerwaarde van de Europass aan te geven.

Informatie

De grootste kritiek van de respondenten heeft betrekking op de kwaliteit en de bruikbaarheid van het informatiemateriaal voor het gebruik van de Europass. Het materiaal wordt matig tot zelfs slecht bevonden. Kwalificaties die aan het materiaal worden gegeven variëren van ambtelijk en niet wervend genoeg tot lastig in te vullen. Het materiaal wordt – samengevat – als niet klantvriendelijk omschreven. Tevens is het taalgebruik nogal ingewikkeld.

Communicatie

De instellingen geven intern ruchtbaarheid aan het bestaan van de Europass, meestal via interne publicaties. Geen enkele instelling besteedt aandacht aan de Europass op de website. Een enkele instelling heeft de mogelijkheid van het verkrijgen van een Europass opgenomen in de studiegids. Buiten de instelling wordt er niet veel ruchtbaarheid gegeven aan het bestaan van de mogelijkheid tot het verwerven van een Europass. Een instelling in het zuiden van het land heeft daarentegen een omvangrijke bijeenkomst georganiseerd waarbij alle buitenlandse leermeesters waren uitgenodigd en een lid van het Europees parlement werd uitgenodigd om de bijeenkomst te openen en de eerste Europassen uit te reiken aan de leerlingen.

Civiel effect

Het civiel effect van de Europass moet nog worden opgebouwd. Er is nog geen ervaring met houders van de Europass op de arbeidsmarkt. De meeste buitenlandse leerbedrijven hebben nog geen ervaring met de Europass, maar het is over het algemeen geen probleem om ze ertoe te bewegen mee te werken aan het invullen van de benodigde gegevens. Het is opvallend dat een aantal onderwijsinstellingen meedoen aan de Europass omdat, zoals ze zelf zeggen, het “document er nu toch eenmaal is”. De meerwaarde wordt nog niet altijd erkend.

Welke maatregelen kunnen, gelet op de uitkomsten van het onderzoek, het effect van de Europass vergroten?

- 1) Een van de grootste belemmeringen die naar voren zijn gekomen in het onderzoek is de handmatige invoer van gegevens. Dit is erg tijdrovend. Een digitale versie levert voor de instellingen een tijdsbesparing op, waardoor op termijn meer Europassen kunnen worden uitgereikt.
- 2) De bekendheid van de Europass, maar vooral het wervende karakter ervan, is momenteel te gering. De leerlingen moeten de beschikking krijgen over toegankelijk materiaal (posters, flyers); de Europass moet binnen de instelling actief worden gepromoot op (BPV-)bijeenkomsten; op platformbijeenkomsten

en andersoortige conferenties; en bedrijven moeten, al dan niet via de LOB's, worden geïnformeerd over de meerwaarde van de Europass. De buitenlandse leerbedrijven zijn, zo blijkt uit het onderzoek, onbekend met de Europass. We kunnen aannemen dat dit waarschijnlijk eveneens geldt voor de Nederlandse bedrijven.

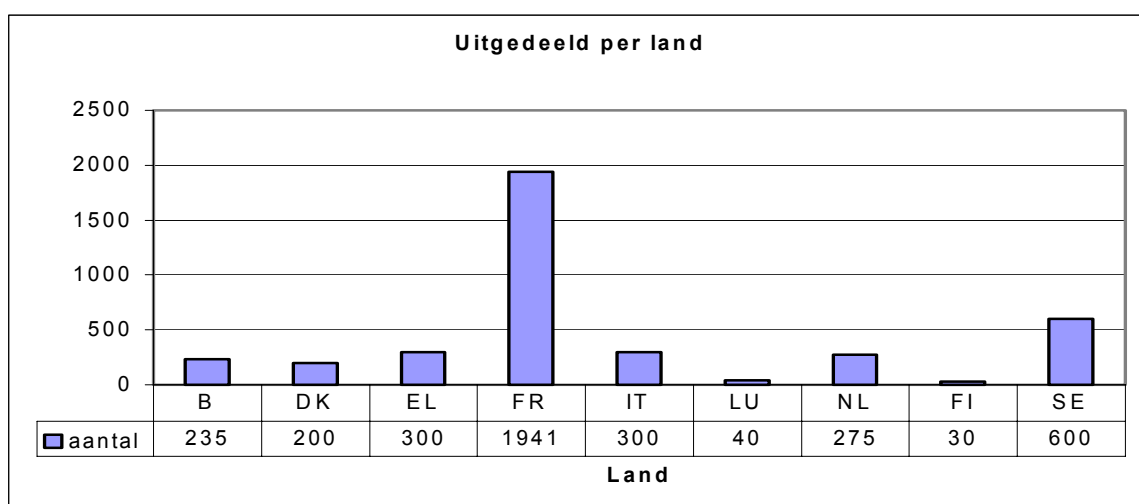
- 3) De helpdesk Europass is onbekend. De instellingen hebben diverse ideeën hoe de helpdesk meer bekendheid zou kunnen krijgen, bijvoorbeeld door het ontwerpen van een registratie-instrument Europass. In dit document wordt aangegeven hoeveel Europassen welke unit heeft uitgereikt, en met welke Crebo-codes. Dit document dient niet alleen als management-tool voor de NBI maar tevens voor de scholen zélf.
- 4) De Europass is een document dat geen certificerende waarde heeft. Toch is de Europass het bewijs van de Europese oriëntatie van de houder van de Europass. Instellingen zouden dit aspect moeten gebruiken om het document zowel intern als extern te promoten.
- 5) Disseminatie en het verspreiden van Good Practices moet prioriteit krijgen om instellingen te helpen bij een succesvolle invoering en toepassing van de Europass. Er zijn een paar instellingen die heel goed aan de weg timmeren met de Europass op het gebied van P.R. en disseminatie. Zij zijn ook in staat om het belang van de Europass te onderstrepen en hier draagvlak voor te creëren. Binnen andere instellingen is het bpv-beleid zodanig geregeld dat de invoering van de pas makkelijk kon worden ingepast, waardoor er relatief veel Europassen zijn uitgereikt. Instellingen die aan het begin staan van een instellingsbrede invoering van de Europass moeten kennis nemen van deze ervaringen.

Europass in Europees perspectief

Alle landen van de Europese Unie doen mee aan de Europass. Uit de inventarisatie door de Europese Commissie blijkt dat met name de Zuid-Europese landen wat achterblijven op de andere, maar verder doen zich veel parallellen voor in het implementatieproces (zie, hieronder, figuur 2-23). Bijna alle landen hebben een nationale structuur ingericht om de implementatie van de Europass in de instellingen te begeleiden. Soms is die structuur gelinkt aan het nationale agentschap Leonardo da Vinci, soms is het bij het Ministerie van Onderwijs ondergebracht of in een aantal gevallen is er gekozen voor een andere constructie. In grote landen zoals Duitsland en Frankrijk zijn regionale contactpunten voor de Europass ingericht die een belangrijke rol hebben in de implementatie ervan.

Wat naar voren komt bij de analyse van de Europese gegevens is, naast het groot aantal uitgereikte passen in Frankrijk, dat Nederland in vergelijking met landen van dezelfde grootte redelijk afsteekt als het gaat om het aantal uitgereikte passen (figuur 2-23).

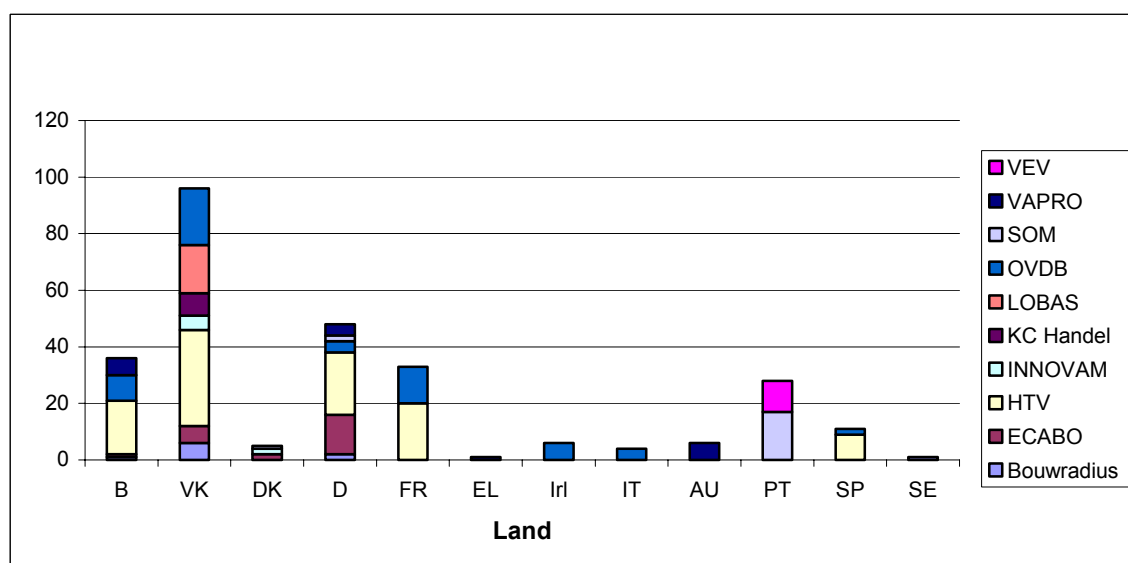
Figuur 2-23. Europass: in vergelijkend Europees perspectief

Europass in Nederlands perspectief

De meeste Europassen zijn uitgereikt aan leerlingen die een periode van hun studie in het Verenigd Koninkrijk hebben doorgebracht. Het Verenigd Koninkrijk wordt op de voet gevolgd door Duitsland, België en Frankrijk. Dit komt overeen met de mobiliteitsgegevens zoals die zijn opgenomen in deze Bison monitor. De verdeling van Europassen naar de LOB's laat zien dat de sector Horeca (LOB HTV) een groot aandeel heeft in het totaal aantal verstrekte passen. De sector gezondheidszorg (LOB OVDB) neemt eveneens een groot aantal passen voor haar rekening. Deze LOB's vertegenwoordigen de sectoren die op het gebied van internationalisering het meest actief zijn.

Figuur 2-24. Europass: Aantal aan Nederlandse leerlingen uitgereikte Europassen per branche en per land

Perspectief voor de komende jaren

De Europass zal de komende jaren aan belang toenemen. De dekkingsgraad van de Europass binnen de instellingen zal toenemen, meer leerlingen zullen gebruik willen maken van de Europass, onder andere door de volgende drie ontwikkelingen:

1. Internationale competenties worden steeds belangrijker in de globaliserende wereld. De Europass is het bewijs van deze extra competenties van de werknemer van de toekomst
2. Bedrijven zullen zich realiseren dat de Europass een prima hulpmiddel is om internationale competenties van sollicitanten te kunnen vergelijken
3. De vergelijkbaarheid van competenties in Europees verband zal toenemen doordat alle EU landen met de Europass werken

2.4.6 BVE samenvattend

De kwantitatieve gegevens voor het jaar 2001 wijken slechts in detail af van de informatie van het voorgaande jaar. Aangezien de instellingen wederom massaal hebben gerapporteerd over de mobiliteit in combinatie met de gegevens uit de programma's ontstaat er een steeds beter beeld van de totale mobiliteit in het bve-veld.

Een volledig en compleet beeld van de totale mobiliteit in het bve-veld is niet mogelijk aangezien de informatie die de instellingen aanleveren niet is gebonden aan een verplicht format. Binnen Onbegrensd Talent kan de instelling zelf bepalen welke informatie ze wil verstrekken. Deze systematiek maakt het erg moeilijk om zeer nauwkeurig de ontwikkeling van mobiliteit in het bve veld te analyseren en te monitoren.

De nadruk komt in het bve veld geleidelijk meer te liggen bij het stimuleren van (langlopende) bpv's en stages. In combinatie met het teruglopen van het aantal uitwisselingen kan de voorzichtige conclusie worden getrokken dat internationale mobiliteit steeds meer wordt ingebed in het reguliere onderwijs. Uitwisselingen zijn te beschouwen als kennismakingsactiviteiten die vaak een eenmalig of ad-hoc karakter hebben. Langer lopende activiteiten hebben wel gevolgen voor de kwantiteit van de mobiliteit. Die zal stabiliseren of (licht) afnemen met gelijke budgetten.

2.5 Hoger onderwijs

Allereerst wordt hieronder een schets gegeven van totale aantallen ho studenten en ho studenten met een buitenlandse nationaliteit, in Nederland. Met verwijzing naar OECD data wordt het aantal buitenlandse studenten in Nederland vergeleken met het aantal buitenlandse studenten in andere OECD landen. Op basis van dezelfde bron wordt het aantal Nederlandse studenten in overige OECD landen in kaart gebracht en vergeleken met percentages van in het buitenland studerende van andere OECD landen. Vervolgens wordt, met verwijzing naar het ROA afgestudeerdenonderzoek, het algemeen kader afgerond met een inschatting van het totaal aantal Nederlandse studenten dat jaarlijks buitenlandse ervaring opdoet.

In dit kader wordt vervolgens, vanaf hoofdstuk 2.5.2., de binnenkomende en uitgaande programmamobiliteit besproken.

2.5.1 Nederland in internationaal perspectief

In tabel 2-8 worden de totale aantallen ho studenten in Nederland weergegeven en ook het aantal van hen dat een buitenlandse nationaliteit heeft.

Tabel 2-8. Totalen ho studenten en door de IBG geregistreerde studenten met een buitenlandse nationaliteit

Aantallen studenten	1998-99	1999-00	2000-01
HBO*	290.530	305.810	311.000
WO*	160.480	163.970	166.948
Totaal	451.010	469.780	477.948
Buitenlandse studenten HBO*	6.212	6.325	8.127
Buitenlandse studenten WO*	7.215	7.513	7.983
Buitenlandse studenten Totaal	13.427	13.838	16.110
% Buitenlandse studenten HBO	2,14%	2,07%	2,61%
% Buitenlandse studenten WO	4,50%	4,58%	4,78%
% Buitenlandse studenten totaal	2,98%	2,95%	3,37%

* Bron CBS, persoonlijke communicatie (Data over 2000-01 zijn voorlopig)

In de hierboven aangegeven tabel zijn buitenlandse studenten studenten met een buitenlandse nationaliteit en niet noodzakelijkerwijs studenten die voor hun ho studie uit het buitenland komen. Een aantal van de met name Surinaamse, Marokkaanse en Turkse studenten zal ook al Nederlands middelbaar onderwijs genoten hebben. In 2000-01 heeft 24% (3.801) van het totaal aantal buitenlandse studenten één van deze drie nationaliteiten opgegeven. Wat betreft taal- en cultuurvaardigheid zullen buitenlandse studenten met een Nederlands middelbare schooldiploma verschillen van buitenlandse studenten die alleen voor (een deel van) een ho studie naar Nederland komen. In Duitsland wordt deze groep buitenlanders aangeduid met de naam

“Bildungsinländer”. In navolging van de aanbevelingen van de recente internationale werkgroep over mobiliteitsconcepten in indicatoren is het te overwegen om, ter beter onderscheid van deze groep, de nationaliteit van het middelbare schooldiploma in de algemene registratie op te nemen (zie voor de aanbevelingen hoofdstuk 1.2.2). Een andere mogelijkheid is om meer dan nu gebruik te maken van gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Voor de goede orde: mensen met een buitenlands paspoort worden in Nederland “Niet-Nederlander” of “vreemdeling” genoemd, mensen, waarvan tenminste één ouder in het buitenland geboren is: “allochtoon”. Een aantal tweede en derde generatie Marokkanen, Turken en Surinamers heeft de Nederlandse nationaliteit aangenomen, een aantal heeft de nationaliteit van hun voorvaders aangehouden, terwijl er ook een groep is die de Nederlandse nationaliteit heeft aangenomen naast de oorspronkelijke nationaliteit. Het enige dat, om hierboven aangegeven redenen, onderwijskundig van belang is, is te weten of men al dan niet een Nederlands middelbare schooldiploma behaald heeft.

De hierboven aangegeven sterke toename van buitenlandse HBO studenten tussen 1999-00 tot 2000-01, van in totaal 1802 studenten, komt wat het grootste deel ervan betreft uit Duitsland (745), Spanje (272), België (224), China (152) en Indonesië (103). Tussen 97/98 en 00/01 nam het aantal buitenlandse EU studenten in Nederland toe met 41%. Het aantal ho studenten met een Marokkaanse, Turkse of Surinaamse nationaliteit nam af met bijna 10 %. Het aantal studenten van buiten de EU en de drie hiervoor genoemde landen nam toe met 23 % (uit overige OECD landen met 18 %). Het betreft hier formeel bij de IB Groep als buitenlander geregistreerde studenten.¹⁴

In vergelijking met andere OECD landen komt Nederland, inzake het academisch jaar 1998-99, als volgt uit de bus¹⁵:

---

¹⁴ Uit recente, in het kader van het DELTA programma door instellingen geleverde, voorlopige data blijkt dat er in 2000/01 1076 Chinese, 910 Indonesische, 37 Taiwanese en 187 Zuid-Afrikaanse studenten opleidingen volgden aan deze instellingen. Bij de IB Groep stonden 389 Chinese, 521 Indonesische, 18 Taiwanese en 46 Zuid-Afrikaanse studenten ingeschreven. Aangezien veel van de eerstgenoemde studenten kennelijk niet bij de IB Groep aangemeld zijn, is het waarschijnlijk dat het in dat geval zelfbetalende deelnemers aan opleidingen betreft, en/of beperkte onderdelen van opleidingen.

¹⁵ Over 1997-98 stuurde Nederland geen data naar de OECD: CBS heeft namelijk wel WO data uit eerdere jaren, maar geen HBO data. (persoonlijke communicatie)

Tabel 2-9. Aantal van als buitenlander geregistreerde studenten, per OECD land.

Land van inschrijving	Buitenlanders als percentage van het totaal aantal studenten in het land			Aantal buitenlandse studenten in het land in 1999		
	97/98	98/99	rangorde	aantal	% van totaal	rangorde
Luxemburg	30,5%	24,0%	1	652	0,05	26
Zwitserland	15,9%	16,2%	2	25.252	1,75	11
Australië	12,6%	13,9%	3	117.485	8,12	5
Oostenrijk	11,5%	11,8%	4	29.819	2,06	10
België	4,0% (*)	10,3%	5	36.137	2,50	7
Verenigd Koninkrijk	10,8%	10,1%	6	209.512	14,49	2
Duitsland	8,2%	8,5%	7	178.195	12,32	3
Denemarken	6,0%	6,5%	8	12.321	0,85	16
Frankrijk	7,3%	6,5%	9	130.952	9,05	4
Zweden	4,5%	5,8%	10	19.567	1,35	14
Ierland	4,8%	4,8%	11	7.183	0,50	19
Noorwegen	3,2%	4,8%	12	9.004	0,62	17
Nieuw Zeeland	3,7%	4,1%	13	6.900	0,48	20
Verenigde Staten	3,2%	3,3%	14	451.934	31,25	1
Hongarije	2,6%	3,2%	15	8.869	0,61	18
Canada	3,8%	3,0%	16	35.543	2,46	8
Nederland	PM	2,9%	17	13.619	0,94	15
IJsland	2,4%	2,4%	18	207	0,01	27
Turkije	1,3%	2,1%	19	19.816	1,37	13
Tsjechië	1,9%	2,0%	20	4.583	0,32	23
Finland	1,7%	1,8%	21	4.847	0,34	22
Spanje	1,7%	1,8%	22	32.954	2,28	9
Japan	0,9%	1,4%	23	56.552	3,91	6
Italië	1,2%	1,3%	24	23.496	1,62	12
Polen	0,5%	0,4%	25	5.693	0,39	21
Korea	0,1%	0,1%	26	2.869	0,20	24
Mexico	PM	0,1%	27	2.293	0,16	25
<i>Totaal</i>				<i>1.446.254</i>	<i>100,00</i>	

Bron: www.OECD.org

*alleen Vlaanderen en zonder korte HBO opleidingen

PM: geen data beschikbaar

In vergelijking met andere EU landen is het plaatje als volgt:

Tabel 2-10. Percentage van als buitenlander geregistreerde studenten, vergeleken met andere EU landen

Land van inschrijving:	Buitenlanders als % van totaal aantal ingeschreven studenten in het land		Aantal buitenlandse studenten in 1999	
	98/99	rangorde	Aantal	Rangorde
Luxemburg	24,0%	1	652	13
Oostenrijk	11,8%	2	29.819	6
België (Fl +W)	10,3%	3	36.137	4
Verenigd Koninkrijk	10,1%	4	209.512	1
Duitsland	8,5%	5	178.195	2
Frankrijk	6,5%	6	130.952	3
Denemarken	6,5%	7	12.321	10
Zweden	5,8%	8	19.567	8
Ierland	4,8%	9	7.183	11
Nederland	2,9%	10	13.619	9
Finland	1,8%	11	4.847	12
Spanje	1,8%	12	32.954	5
Italië	1,3%	13	23.496	7

Bron : zie tabel 2-9

Ook bij deze ranglijsten zijn opmerkingen te plaatsen. Allereerst werd in de OECD tabellen, in overeenstemming met International Standard Class (ISC's, of ISCED's: ISC's for education) definities, uitgegaan van een hoger totaal aantal studenten dan in Nederland te doen gebruikelijk is. Door medetelling van promovendi, aio's, oio's en Open Universiteit studenten, die niet in de voor binnenland gebruikte totalen zijn verwerkt, komt de OECD op een totaal aantal studenten van 461.374 in 97/98 en 469.885 in 98/99. Dit heeft effect op het berekende percentage buitenlandse studenten van het totaal. Bovendien komt de OECD, door buitenlandse Open Universiteit studenten mee te tellen op 13.619 buitenlandse studenten in 98/99, ipv de in tabel 2-8 genoemde 13.427. Deze specificaties geven niet alleen aan hoe statistische gegevens over deelname aan het Nederlands hoger onderwijs door verschillende instanties worden weergegeven. Ook wordt duidelijk dat er internationaal verschillende criteria gehanteerd worden. De OECD krijgt overigens net als UNESCO en Eurostat haar data van CBS. Alledrie deze instellingen worden volgens dezelfde UOE (UNESCO OECD Eurostat) standaardtabel bediend.

In bovenstaande data wordt slechts een fractie van de studenten bij de Nederlandse Internationale Onderwijsinstellingen meegeteld terwijl de deelnemers aan het Socrates/ Erasmus programma geheel buiten beeld blijven. Ook de sterk toenemende groep van zelfbetalende studenten aan commerciële, niet CROHO opleidingen, is niet in dit beeld verwerkt.

Een deel van de eerste groep studenten doet mee met cursussen, ondersteund door het Regulier Beurzen Programma (RBP):

Tabel 2-11. Deelnemers aan het Reguliere Beurzen Programma (IO instellingen)

Aantallen Studenten	1998/99	1999/00
Totaal	1.712	1.837
Buitenlandse studenten	1.699	1.793

Bron: SAIL projectenbureau, persoonlijke communicatie

Deze groep bestaat uit RBP bursalen, overige bursalen en zelfbetalers. De aantallen betreffen studenten die in 1998 en 1999 aan een cursus begonnen. Aan één kant zal het aantal (buitenlandse) deelnemers aan IO instellingen hoger zijn. Aan de andere kant zullen sommige van de studenten wel in de eerder aangehaalde data van de IB Groep geregistreerd staan en dus, hieronder, dubbel geteld worden.

Via het Socrates Erasmus programma kwamen er in het academisch jaar 1998/99 5.752 studenten naar Nederland en in 1999/00 5.896¹⁶.

Duidelijkheid over zelfbetalende buitenlandse deelnemers aan commerciële opleidingen zal pas verkregen worden wanneer deze informatie op instellingsniveau beschikbaar is en vrijgegeven wordt.

De twee eerste groepen studenten in aanmerking nemend komen de totalen er als volgt uit te zien:

¹⁶ <http://europa.eu.int/comm/education/erasmus/stat.html>.

Tabel 2-12. Aantal als buitenlander geregistreerde studenten in Nederland, regulier, in het RBP en in Erasmus, in relatie tot het totaal aantal ingeschrevenen in het ho.

Aantallen studenten	1998/99	1999/00
Totaal CBS data WO HBO	451.010	469.780
RBP cursusdeelnemers (incl NL studenten)	1.712	1.837
Buitenlandse studenten Erasmus	5.752	5.896
Totaal aantal studenten	458.474	477.513
Totaal aantal buitenlandse studenten (www.cbs.nl)	13.427	13.838
Buitenlandse studenten RBP	1.699	1.793
Buitenlandse studenten Erasmus	5.752	5.896
Buitenlandse studenten Totaal	20.878	21.527
% Buitenlandse studenten totaal	4,55%	4,51%

De 4,6% (98/99), kan niet zomaar worden overgenomen in de OECD tabel, in plaats van het daar vermelde percentage van 2,9%. Data uit andere landen zijn waarschijnlijk ook niet geheel compleet. Mogelijk is ook in andere landen de Erasmus mobiliteit niet meegeteld. Aangezien men in OECD verband gestreefd zal hebben naar een vergelijking op basis van overeenkomstige data, blijft de door hen ontwikkelde rangorde voorlopig relevant.

Conclusies:

Uitgaande van OECD data (www.oecd.org) scoort Nederland, in relatieve zin, niet opvallend hoog wat betreft het aantal geregistreerde buitenlandse studenten. Slechts 0,94% van het aantal buitenlandse studenten in 27 OECD landen, studeert in Nederland. Dit percentage wordt nog lager als men het totaal aantal buitenlandse studenten in de wereld zou nemen¹⁷. Dit is merkwaardig omdat Nederland onder de niet Engelstalige landen marktleider is wat betreft het aanbod van Engelstalige cursussen (600+). Een belangrijke verklaring is dat in Frans- en Duitstalige landen ook buitenlandse studenten in het Frans en Duits kunnen worden bediend (Spanje, met Spaanstalig Latijns Amerika als “markt”, scoort in dit verband overigens laag). Maar dit gaat niet op voor bijvoorbeeld Scandinavische landen en Vlaanderen. Gezien het grotere Engelstalige cursusaanbod in Nederland zou men een hogere score verwachten in vergelijking met deze landen. Om te weten wat er aan de hand is zal eerst de buitenlandse deelname aan de Engelstalige cursussen in Nederland beter in kaart gebracht moeten worden (het aantal cursussen zegt ook niet alles). Wanneer men bovendien weet welke van deze buitenlandse deelnemers niet geregistreerd is bij de IB Groep (en welke dus niet in de hierboven aangehaalde statistieken worden meegenomen), kan men via een optelling met het door de IB Groep verkregen aantal een betere indruk krijgen van het werkelijke aantal buitenlandse studenten in Nederland. Uitgaande van de correctheid van buitenlandse metingen, zal men

¹⁷ Volgens UNESCO studeerde in 1996 468.970 ofwel 0,55 % van alle tertiaire studenten in de wereld (85 miljoen) in Nederland. 77 gastlanden (excl. oa Brazilië en India), ontvingen in 1996 1.550.305 buitenlandse studenten (www.unesco.org). Zou dit in 1999 gelijk gebleven zijn, wat niet zo is, dan zouden de 13.619 buitenlandse studenten in Nederland een percentage van 0,88% vertegenwoordigen.

vervolgens de vergelijkbaarheid van Nederlandse, Vlaamse en Scandinavische data moeten analyseren om inderdaad een gerechtvaardigde uitspraak te doen over relatieve score (Pas wanneer de verschillen zijn geverifieerd kan zo men wil onderzoek gedaan worden naar de eventuele oorzaken van de verschillen tussen de landen).

Overigens is het, wanneer de trend weergegeven in tabel 2-8 toegepast wordt op tabel 2-12, te verwachten dat er nu ongeveer 24.000 buitenlandse studenten in Nederland zijn (Regulier, in het RBP en via Erasmus, dwz: een deel van de IO studenten, en de zelfbetalers, niet meegeteld).

Volgens de OECD studeerden 3,2% van het totaal aantal in Nederland ingeschreven studenten (469885) in 98/99 in andere OECD landen, of preciezer geformuleerd: ze stonden er met een Nederlandse nationaliteit ingeschreven. Aan de andere kant waren 1,6% van het totaal van in Nederland ingeschreven studenten afkomstig uit andere OECD landen, en hadden hier een niet Nederlandse OECD nationaliteit opgegeven. Dit zou neerkomen op ongeveer de volgende aantallen studenten: 15.036 uitgaand naar andere OECD landen en 7.518 inkomend uit andere OECD landen. Voor uitgaande studenten is een volgende rangorde te maken:

Tabel 2-13. In het buitenland studerende, naar nationaliteit , per OECD land.

Land van nationaliteit:	% ho studenten van het totaal, in het buitenland			Aantal ho studenten in 1999	Aantal ho studenten in het buitenland in 1999		
	97-98	98-99	Rang orde		aantal	% van totaal	Rang Orde
Luxemburg	192,9%	199,1%	1	2.717	5.410	0,97	23
IJsland	28,6%	28,7%	2	8.462	2.429	0,43	26
Ierland	13,6%	12,6%	3	151.137	19.043	3,40	11
Noorwegen	6,0%	6,4%	4	187.482	11.999	2,14	16
Zwitserland	4,5%	5,4%	5	156.390	8.445	1,51	20
Turkije	2,9%	4,6%	6	953.295	43.852	7,83	5
Oostenrijk	4,4%	4,5%	7	252.893	11.380	2,03	17
Zweden	4,3%	4,0%	8	335.124	13.405	2,39	14
Finland	3,3%	3,6%	9	262.890	9.464	1,69	19
Denemarken	3,2%	3,3%	10	189.970	6.269	1,12	22
Nederland	2,7%	3,2%	11	469.885	15.036	2,68	13
België	M	2,7%	12	351.788	9.498	1,70	18
Duitsland	2,2%	2,5%	13	2.087.044	52.176	9,31	3
Frankrijk	1,8%	2,4%	14	2.012.193	48.293	8,62	4
Canada	3,1%	2,3%	15	1.192.570	27.429	4,90	8
Hongarije	2,2%	2,3%	16	279.397	6.426	1,15	21
Italië	1,8%	2,2%	17	1.797.241	39.539	7,06	6
Korea	2,6%	2,2%	18	2.837.880	62.433	11,15	1
Tsjechië	0,9%	1,6%	19	231.224	3.700	0,66	24
Japan	1,4%	1,4%	20	3.940.756	55.171	9,85	2
Spanje	1,3%	1,4%	21	1.786.778	25.015	4,47	9
Polen	1,1%	1,1%	22	1.399.090	15.390	2,75	12
Verenigd Koninkrijk	1,4%	1,1%	23	2.080.959	22.891	4,09	10
Nieuw Zeeland	3,4%	1,0%	24	167.308	1.673	0,30	27
Mexico	0,7%	0,7%	25	1.837.884	12.865	2,30	15
Australië	0,7%	0,4%	26	845.636	3.383	0,60	25
Verenigde Staten	0,2%	0,2%	27	13.769.361	27.539	4,92	7
<i>Totaal</i>		<i>1,4%</i>		<i>39.587.354</i>	<i>560.151</i>	<i>100,00</i>	

Bron: www.oecd.org

Tabel 2-14. In het buitenland studerende, vergeleken met andere EU landen

Land van nationaliteit:	% ho studenten van het totaal, in het buitenland		Aantal ho studenten in 1999	Aantal ho studenten in het buitenland in 1999		
	98-99	Rangorde		aantal	% van totaal	Rangorde
Luxemburg	199,1%	1	2.717	5.410	2,07%	12
Ierland	12,6%	2	8.462	2.429	0,93%	13
Oostenrijk	4,5%	3	252.893	11.380	4,36%	8
Zweden	4,0%	4	335.124	13.405	5,14%	7
Finland	3,6%	5	262.890	9.464	3,63%	10
Denemarken	3,3%	6	189.970	6.269	2,40%	11
Nederland	3,2%	7	469.885	15.036	5,77%	6
België	2,7%	8	351.788	9.498	3,64%	9
Duitsland	2,5%	9	2.087.044	52.176	20,01%	1
Frankrijk	2,4%	10	2.012.193	48.293	18,52%	2
Italië	2,2%	11	1.797.241	39.539	15,16%	3
Spanje	1,4%	12	1.786.778	25.015	9,59%	4
Verenigd Koninkrijk	1,1%	13	2.080.959	22.891	8,78%	5
<i>Totaal</i>	<i>2,24%</i>		<i>11.639.943</i>	<i>260.805</i>	<i>100,00%</i>	

Bron : zie tabel hierboven:

Wellicht kan gesteld worden dat mobiliteit naar het buitenland te maken heeft met een beperkt aanbod van studies in eigen land, in negatieve zin, en met de belangstelling voor de buitenlandse ervaring bij studenten, in positieve zin. Hiernaast is (bekendheid met) de aanwezigheid van mogelijkheden om naar het buitenland te gaan van belang. Een lage score zou kunnen wijzen op een beperkte interesse bij studenten in een buitenlandse studie of stage, op beperkte mogelijkheden om een buitenlandse studie te realiseren, of op een combinatie van beide. Een hoge score zou kunnen wijzen op een beperkt aanbod aan studies (of aan carrièremogelijkheden) in eigen land, op een grote interesse bij studenten in een buitenlandse studie (en op veel mogelijkheden om deze interesse invulling te geven), of op een combinatie van factoren. In het licht van al deze factoren is de Nederlandse score gemiddeld te noemen. Opvallend is overigens het lage percentage van studenten uit de VS dat buitenland ervaring opdoet. Ook het absolute aantal is niet hoog en te vergelijken met landen als Canada en Spanje. China staat overigens niet in de OECD lijst. Volgens ‘Wissenschaft weltoffen’¹⁸ waren er in 1995 al meer dan 121.000 Chinese studenten in het buitenland. China wordt hiermee onbetwist lijstaanvoerder aangaande ho studenten in het buitenland. In Europa is dat volgens dezelfde bron overigens Griekenland, met in 1995 meer dan 54.000 duizend studenten over de grens.

Net als met binnenkomende studenten wordt ervan uitgegaan dat de OECD ranglijst redelijk representatief is (totdat betere data beschikbaar zijn). Dit wil ook hier niet zeggen dat het hier de totale uitgaande mobiliteit betreft. Er zijn op zijn minst de uitgaande (Nederlandse) Erasmus deelnemers in overweging te nemen, 4.332 in 98/99 (4.418 in 99/00), en natuurlijk diegenen die naar niet OECD landen gaan. De Erasmus deelnemers in aanmerking nemend blijkt dat er in 98/99 minstens 19.368 Nederlandse studenten een (gedeeltelijke) studie in andere OECD landen deden.

Het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA, Universiteit van Maastricht) voert jaarlijks een onderzoek uit onder HBO en WO afgestudeerden. De hieronder weergegeven cijfers zijn afkomstig uit het onderzoek onder studenten van de afstudeerjaren 1996/97, 1997/98 en 1998/99.

HBO

Tabel 2-15. Mobiliteit HBO afgestudeerden (%)¹⁹

	Stage	Studie	Combinatie	Anders	Combinatie	Totaal
1996/97	14,5	2,7	2,3	5,1	2,5	27,1
1997/98	14,4	3,1	2,3	4,7	2,4	26,9
1998/99	15,8	3,3	2,4	5,6	2,3	29,4
Gemiddeld	14,9	3,0	2,3	5,1	2,4	27,8

ROA, 2001. persoonlijke communicatie

¹⁸ Wissenschaft weltoffen: DAAD (mmv HIS, WBV): Bertelsmann, 2001. ISBN 3.7639.0422.0

¹⁹ De toewijzing van mobiliteit naar de verschillende categorieën gebeurde volgens het criterium van de studenten zelf, zonder verdere definitie van de categorieën. Studenten konden kiezen uit ‘studie’, ‘stage’ (bij WO later opgesplitst tussen praktijkstage en onderzoekstage), ‘anders’, en konden ook meerdere categorieën aankruisen. In het laatste geval werden zij in een Combinatie categorie geplaatst (de kolommen blijven dus exclusief: of, of). Niet duidelijk is wat met ‘anders’ werd bedoeld of, als meerdere categorieën werden aangekruist, dan meervoudige mobiliteit werd bedoeld of een eenmalige mobiliteit die niet in één categorie te vatten was.

Volgens CBS waren er in 96/97, 97/98 en 98/99 respectievelijk 53.430, 52.220 en 53.040 HBO afgestudeerden, wat een gemiddelde oplevert van 52.897. Gezien de vrij constante mobiliteit, waardoor het niet uitmaakt wanneer de student zijn buitenlandse ervaring opdeed, kan gezegd worden dat er in die periode *jaarlijks* ongeveer 27,8% van 52.897 ofwel 14.705 HBO studenten een vorm van buitenlandse ervaring opdeed. Het betreft hier mobiele studenten die uiteindelijk afstudeerden. Er zijn ook mobiele studenten die de eindstreep niet halen. Het totale aantal mobiele studenten zal dus waarschijnlijk hoger liggen. Een benadering: in 98/99 waren er in totaal 290.530 ingeschrevenen in het HBO (CBS). Als studenten die niet afstuderen dezelfde mobiliteit zouden vertonen als studenten die afstuderen, zou gesteld kunnen worden dat per jaar ongeveer $290.530 / 4 \text{ jaar} \times 27,8\% = 20.192$ HBO studenten internationale ervaring opdoen. Aangenomen mag worden dat niet afstuderende studenten gemiddeld genomen minder mobiel zullen zijn. Zo maken slechte studenten minder kans op een beurs. Ook vindt de mobiliteit vooral in de laatste studiefase plaats, wanneer een aantal niet afstudeerders al zal zijn afgevallen. Enigszins arbitrair worden hier de beide aantallen gemiddeld: $(14.705 + 20.192) / 2$, voor een inschatting van 17.449 mobiele HBO studenten per jaar. (Misschien is zelfs deze aanname, dat niet afstudeerders de helft minder mobiel zijn dan afstudeerders, aan de hoge kant.) Het aantal slaat gezien de berekening niet op een bepaald jaar: het is een schatting voor de laatste jaren.

Tabel 2-16. Mobiliteit HBO afgestudeerden, per vakgebied (%)²⁰

	1996/97	1997/98	1998/99
Landbouw	53,4	56,4	57,8
Kunst&cultuur	38,9	42,1	38,0
Economie	33,5	33,7	36,9
Gezondheidszorg	18,9	19,0	23,7
Techniek	21,7	21,6	22,3
Gedrag&maatschappij	13,9	13,3	16,6

ROA, 2001. persoonlijke communicatie

WO

Tabel 2-17. Mobiliteit WO afgestudeerden (%)

	Stage		Studie	Combinatie	Anders	Combinatie	Totaal
	Praktijk	Onderzoek					
1996/97	13,8		9,0	3,2	8,4	5,4	39,8
1997/98	6,7	8,1	7,9	5,0	5,7	2,7	36,1
1998/99	5,8	7,7	8,7	5,1	7,1	3,9	38,3
Gemiddeld	6,3	7,9	8,5	4,4	7,1	4,0	38,1

ROA, 2001. persoonlijke communicatie

Volgens CBS waren er in 96/97, 97/98 en 98/99 respectievelijk 26.120, 22.740 en 20.840 WO afgestudeerden, wat een gemiddelde oplevert van 23.233 afgestudeerden. Gezien de vrij constante mobiliteit kan wellicht gezegd worden dat er in die periode jaarlijks ongeveer 38,1% van 23.233 ofwel 8.852 WO studenten een vorm van buitenlandse ervaring opdeed. Hier betreft het wederom mobiele studenten die afstudeerden. Dezelfde redenering als bij HBO studenten aangaande het totaal aantal

²⁰ Over de HBO-sector onderwijs (hpo) zijn geen gegevens beschikbaar

mobiele studenten volgend, zie hierboven, ontstaat het volgende plaatje: In 98/99 waren er in totaal 160.480 ingeschrevenen in het WO (CBS). Als studenten die niet afstuderen dezelfde mobiliteit zouden vertonen als studenten die afstuderen zou dit betekenen dat per jaar ongeveer $160.480 / 5 \text{ jaar} \times 38,1\% = 12.229$ WO studenten internationale ervaring opdoen. Zoals hierboven gesteld mag aangenomen worden dat niet afstuderende studenten gemiddeld genomen minder mobiel zullen zijn dan studenten die hun studie afmaken. Net als bij het HBO worden hier de beide aantallen arbitrair gemiddeld: $(8.852 + 12.229) / 2$, voor een inschatting van in totaal 10.541 mobiele WO studenten per jaar. Dit aantal slaat gezien de berekening niet op een bepaald jaar: het is een schatting voor de laatste jaren.

Tabel 2-18. Mobiliteit WO afgestudeerden, per vakgebied (%)²¹

	1996/97	1997/98	1998/99
Gezondheidszorg	47,4	49,8	50,8
Techniek	44,7	41,3	47,1
Taal&cultuur	47,1	42,3	44,7
Natuurwetenschappen	47,2	39,8	42,3
Economie	37,1	34,8	34,9
Gedrag&maatschappij	28,5	25,4	28,7
Recht&openbare orde	32,6	23,9	25,5

ROA, 2001. persoonlijke communicatie

Samengevat kan gesteld worden dat er in de periode jaarlijks tussen 23.557 en 32.421, ofwel gemiddeld 27.989 ho studenten een vorm van buitenlandervaring opdeden. De verwachting is dat dit aantal niet kleiner geworden zal zijn. Bij het HBO stak landbouw, wat studentenmobiliteit betreft, met kop en schouders boven de andere vakgebieden uit, gevolgd door kunst&cultuur en economie. Gedrag en maatschappij was met slecht 16,6% hekkensluiter. Bij het WO stonden gezondheidszorg en techniek bovenaan wat mobiliteit betreft, en gedrag&maatschappij en recht&openbare orde onderaan. WO landbouw gegevens werden overigens niet meegeteld (zie noot 21).

2.5.1.1 Samenvatting

Uitgaande van OECD waren er in 98/99 13.619 buitenlandse studenten in Nederland. Nederland scoort, wat bezoekende studenten betreft niet erg hoog in vergelijking met andere EU landen. Het staat in een rijtje van 13 landen, op de 10de plaats. Het aantal van 13.619 is overigens niet compleet omdat niet alle deelnemers aan buitenlandse cursussen in Nederland verwerkt zijn. Inclusief buitenlandse Erasmus en Regulier Beurzen Programma studenten komt het aantal buitenlandse studenten in 98/99 op 20.878. OECD en UNESCO criteria volgend, zou Nederland in 1.999 hooguit 0,88% van alle mobiele studenten ontvangen hebben.

Uitgaande van OECD gegevens zouden er in hetzelfde jaar 15.036 Nederlandse studenten in andere OECD landen studeren. Hier staat Nederland op de 7de plaats (van 13). Hierbij moet in aanmerking genomen worden dat bovenaan de lijst ook landen staan waar sprake kan zijn van beperkte studie of carrière mogelijkheden voor de eigen student.

²¹ Omdat het ROA geen gegevens mag leveren die naar individuele instellingen herleid kunnen worden, ontbreekt in dit overzicht de HOOP-sector landbouw.

Inclusief Erasmus deelnemers komt het cijfer van uitgaande Nederlandse studenten overigens op 19.368, maar ook dit geeft nog niet het complete beeld.

Het cijfer van uitgaande studenten krijgt verder invulling via het jaarlijkse onderzoek onder HBO en WO afgestudeerden van de ROA. Uit die gegevens blijkt dat er in een jaar rond 98/99 tussen 23.557 en 32.421, ofwel gemiddeld 27.989 ho studenten een vorm van buitenlandse ervaring opdeden. Deze cijfers zijn slechts indicatief en kunnen in strikte zin ook niet met elkaar worden vergeleken.

Overigens is het opvallend dat, volgens de ROA uitkomsten, de meeste ho studenten naar het buitenland gaan voor een stage.

2.5.2 Kerngegevens Programma's

In tabel 2-19 staat een overzicht van door Nuffic beheerde beurzenprogramma's. Deze programma's worden bekostigd door de Nederlandse Overheid, de Europese Unie, de Verenigde Naties, buitenlandse overheden en een particuliere instelling (VSB).

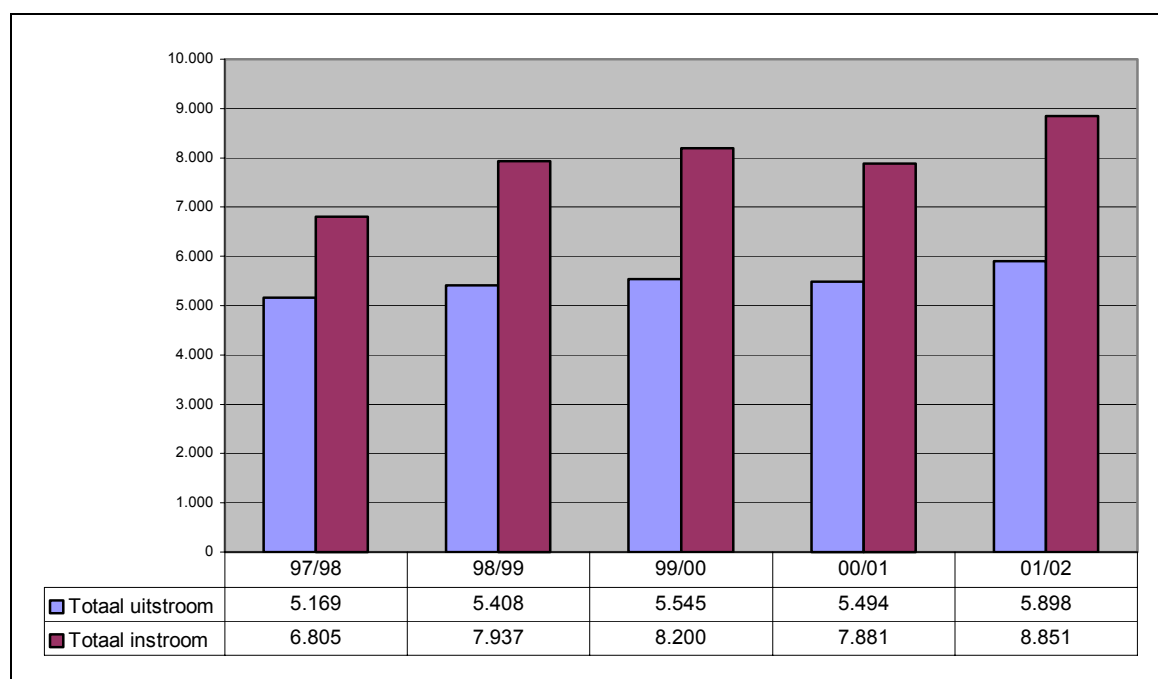
Tabel 2-19 Overzicht van door Nuffic beheerde beurzenprogramma's

Donor	Richting	Programma	Doelgroep	Doel verblijf	Kenmerk
OCenW	In	Huygens (CV)	buitenlandse studenten/ afgestudeerden	studie/onderzoek	kostendekkend
		Cenesa	Zuid-Afrikaanse studenten	Studie	kostendekkend
		DELTA	Studenten uit Zuid Afrika, China, Indonesië, Taiwan.	Studie/onderzoek	aanvullend
	Uit	Culturele Verdragen	Ned. studenten/afgestudeerden	studie/onderzoek	reiskosten/mndtoelage
		EUI Florence	Ned. Afgestudeerden	Promotieonderzoek	kostendekkend
		Instituten	Ned. Afgestudeerden	Europa College/NIKINAVO/Mainz	kostendekkend
		Talentenprogramma	Ned. getalenteerde afgestudeerden	Studie	kostendekkend
		VISIE	Ned. Schoolverlaters	volledige studie in EU/EER	basisbeurs
		Tinbergen Programma	Ned. Studenten	Studie	aanvullende toelage
		DELTA	Ned. Studenten naar Zuid Afrika, China, Indonesië, Taiwan.	Studie/onderzoek	aanvullend
BuZa	In	SBP	seniors uit ontwikkelingslanden	Training	kostendekkend
		UBP	studenten uit ontwikkelingslanden	Studie	kostendekkend
		Tinbergen Programma	studenten uit ontwikkelingslanden	Studie	aanvullende toelage
	EU	In	Erasmus	studenten uit EU/MOE-landen	studie/stage
Leonardo			studenten uit EU/MOE-landen	Stage	aanvullende toelage
Tempus			studenten uit Midden-en Oost-Europa	Studie	aanvullende toelage
EDF/JMF/PTS/China			seniors uit ontwikkelingslanden	Training	
Uit		Erasmus	Ned. studenten	studie/stage in EU/MOE	aanvullende toelage
		Leonardo	Ned. studenten	stage in EU/MOE	aanvullende toelage
		Tempus	Ned. studenten	studie in MOE	aanvullende toelage
Overig	In	UNprogramma's	seniors uit ontwikkelingslanden	Training	
		Indonesië-programma's	Indonesische seniors	Training	
		Taiwanprogramma	Taiwanese studenten	Studie	
	Uit	VSB	Ned. studenten	Studie	kostendekkende gift

2.5.3 Volume van mobiliteit

Het volume van mobiliteit binnen de vooral door Nuffic beheerde subsidieprogramma's heeft de afgelopen jaren lichte wijzigingen ondergaan. Aan de instroom kant hield het KUBUS programma op te bestaan. Aan de andere kant was er de start van het DELTA programma die de daling in het afgelopen jaar omzette in een stijging tot bijna 9.000 studenten. In de uitgaande mobiliteit is ook een licht stijgende lijn te onderkennen. Dit wordt vooral veroorzaakt door een grotere deelname aan het Leonardo programma, het Erasmus programma en aan VISIE. Overigens betreft de mobiliteit hier ook, zij het in zeer beperkte mate, stafmobiliteit en, wederom in beperkte mate, mobiliteit van afgestudeerden. De data zijn daarom in strikte zin niet direct te vergelijken met de uitkomsten van het ROA onderzoek over studenten mobiliteit gedurende de studie.

Figuur 2-25. Ontwikkeling van totale aantallen beurzen, instroom en uitstroom, 1997-2002

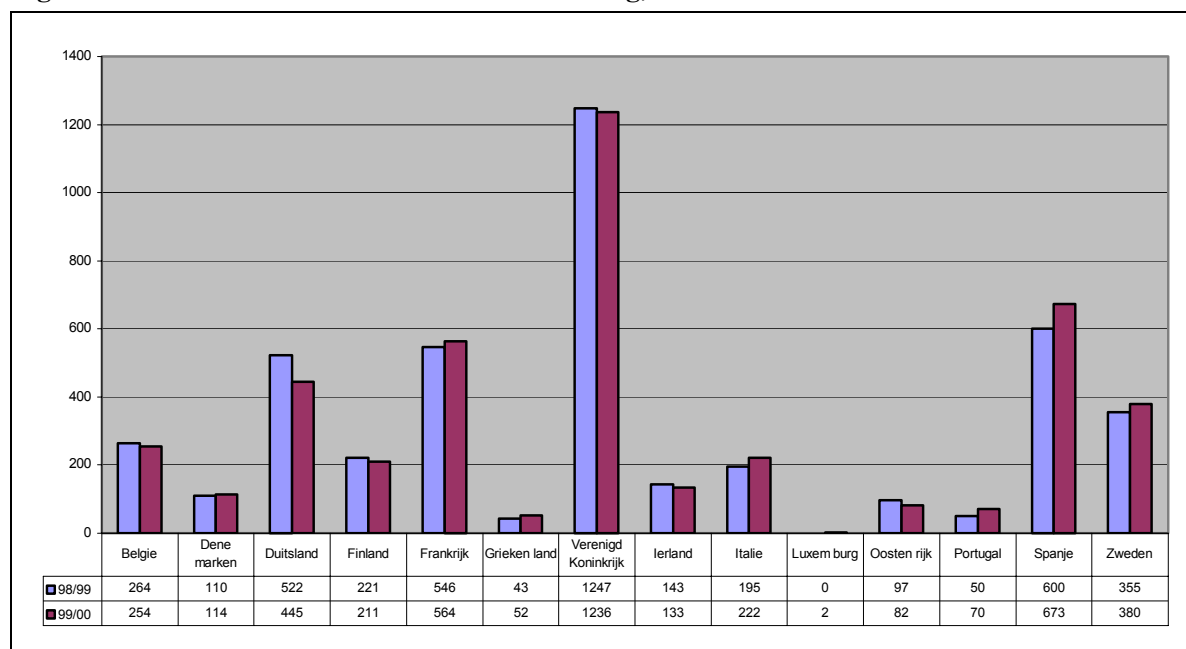
Incl. JPP en STIR-Japan/JBP (uitstroom), en RBP (instroom)²²

2.5.4 Landen

De geografische spreiding van mobiliteit wordt hier zowel op het niveau van landen als van regio's bekeken. Bij de uitgaande mobiliteit naar land zijn de favoriete bestemmingslanden allen in de EU gelegen, wat verklaard wordt door het feit dat de meeste mobiliteit in het kader van het EU-programma Socrates/Erasmus plaatsvindt. Binnen de EU is het VK veruit het meest populair.

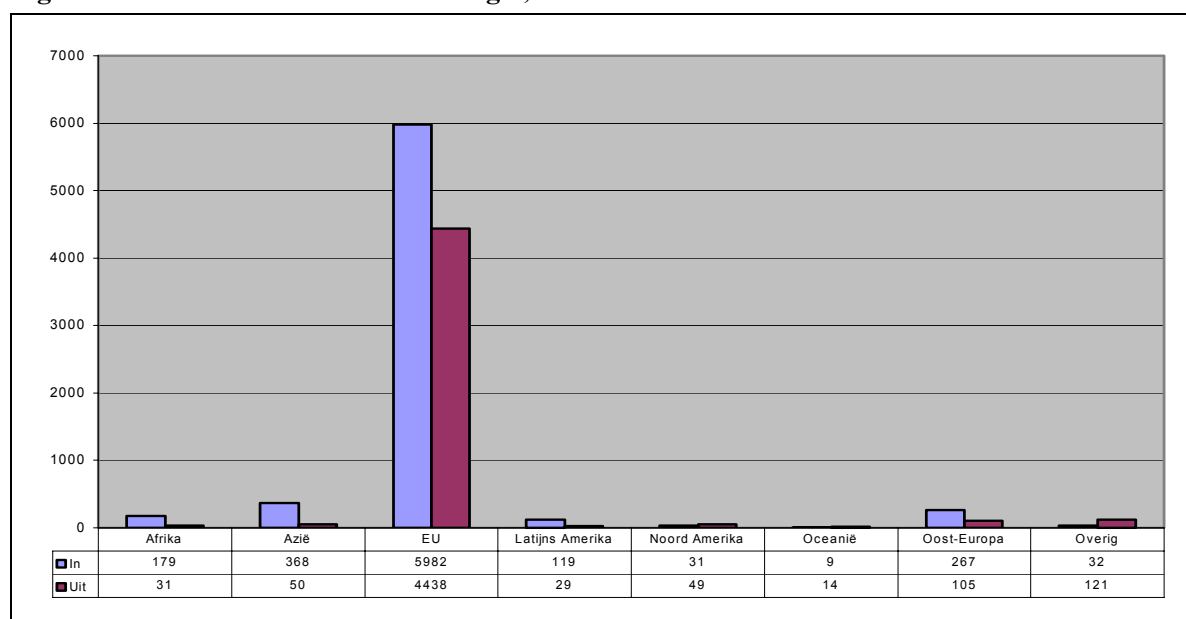
²² Het Japan Prijswinnaars Programma, eerder beheerd door Nuffic, wordt sinds 1999 beheerd door de Stichting JPP in Rotterdam. Stir-Japan wordt sinds 2000 niet meer betaald door OCenW en is sindsdien op kosten van de Universiteit Leiden voortgezet als Japan Business Program. Het RBP wordt beheerd door SAIL projectenbureau. Data afkomstig uit persoonlijke communicatie.

Figuur 2-26. Uitstroom naar land van bestemming, 1998-2000

Ook als instroom en uitstroom naast elkaar gezet worden steekt de EU ver boven de andere regio's uit.

Figuur 2-27. Mobiliteit van en naar regio, 1999-2000

Binnen het Erasmus programma kwamen in 99/00 de meeste studenten uit Spanje, gevolgd door Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk.

Uitgaande van de ingeschreven nationaliteit kwamen in hetzelfde jaar de meeste buitenlandse studenten in het HBO uit Marokko en Turkije, gevolgd door Duitsland, Spanje, Suriname, Verenigd Koninkrijk en België. In het WO kwamen de meeste studenten uit Duitsland, België, Suriname, Marokko, Turkije en het Verenigd Koninkrijk (www.CBS.nl).

De Erasmus en CBS data zijn complementair. De volgende tabel geeft de totalen weer (99/00).

Tabel 2-20. Belangrijkste herkomstlanden

Land van herkomst	Erasmus	Buitl nat. HBO	Buitl nat. WO	totaal
Duitsland	824	607	1.650	3.081
België	440	302	1.034	1.776
Spanje	964	341	148	1.453
Verenigd Koninkrijk	511	315	306	1.132
Frankrijk	687	159	109	955
Italië	487	154	175	816
Marokko		1.393	471	1.864
Turkije		784	370	1.154
Suriname		320	511	831

Het is te verwachten dat een aantal van vooral Marokkaanse, Turkse en Surinaamse studenten feitelijk voor langere tijd in Nederland verblijven en daar ook veelal de middelbare school hebben doorlopen. Zij zijn dan in de praktijk niet te onderscheiden van allochtone Nederlanders. In Duitsland wordt deze categorie aangeduid als “Bildungsinländer”. Als dit zo is, en in voldoende mate, dan komen de belangrijkste buitenlandse studenten die speciaal voor hun ho studie naar Nederland komen vooral uit Duitsland en België, gevolgd door Spanje, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk.

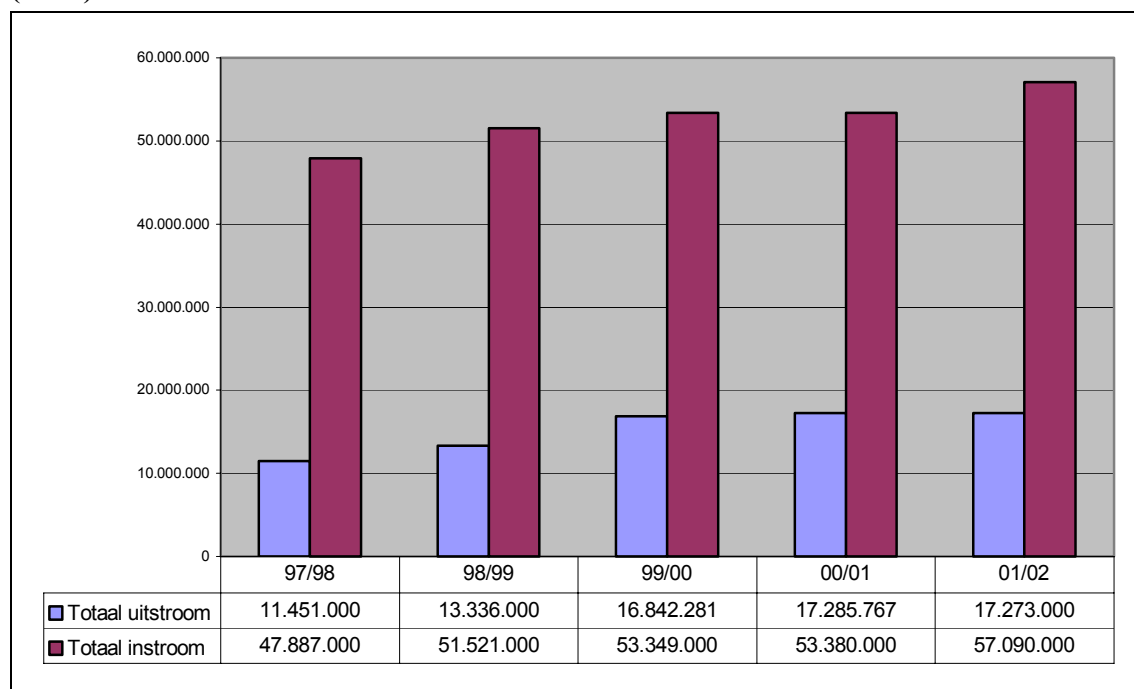
2.5.5 Beschikbaar budget

Voor instroom is steeds meer geld beschikbaar dan voor uitstroom, zoals blijkt uit onderstaande grafiek. De DGIS mobiliteitsprogramma's (instroom) met een totaal volume van tussen NLG 47 en 50 M zijn ook in dit overzicht inbegrepen. De meeste programma's kennen een looptijd van enkele jaren: fluctuaties in de middelen hebben dan ook vaak te maken met opstart- en afbouwfasen van een programma. De sterke stijging in instroomfinanciering heeft in 01/02 te maken met de opstart van het DELTA programma. Overigens is er geen inzicht in het budget voor binnenkomende Erasmusstudenten. Uitgaande van eenzelfde bedrag per student als bij de uitgaande Erasmusstudenten, komt dit voor de huidige 5.800 studenten wellicht neer op een bedrag van NLG 11.000.000. Uit de grafiek is ook af te lezen dat inkomende studenten vaak een hogere beurs krijgen dan uitgaande. Dit is vooral het geval bij studenten uit ontwikkelingslanden, die gedurende hun verblijf geheel in hun onderhoud worden voorzien. NLG 35.000.000 van het totaal voor binnenkomende studenten komt bijvoorbeeld voor rekening van het Regulier Beurzenprogramma (RBP) van het door het Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking betaalde Netherlands Fellowship Programme (andere onderdelen van dit programma zijn SBP,

TSP en UBP). Uit dit bedrag worden echter ook administratie en andere kosten van betrokken instellingen betaald, ter stimulering van bredere ontwikkeling.

Ook de uitstroomfinanciering is de laatste jaren gegroeid. Dit komt vooral door het ontstaan van het VSB programma, in 99/00, met een budget van NLG 2,5 m. Ook het Erasmus programma (tot 01/02) en vooral het VISIE programma's hebben een duidelijke groei laten zien. Het EUI programma en het Talenten Programma, daarentegen, namen in omvang af.

Figuur 2-28. Ontwikkeling van volume aan middelen, instroom en uitstroom, 1997-2002 (NLG)

Incl. JPP en STIR-Japan/JBP (uitstroom), en RBP (instroom). (zie ook voetnoot 21)

Andere beurzenprogramma's

De hiervoor genoemde beurzenprogramma's geven geen compleet beeld van de gesubsidieerde mobiliteit. HO instellingen beschikken vaak over hun eigen beurzenprogramma's. Voor zover bekend worden deze fondsen behandeld in hoofdstuk 2.5.6. Bovendien zijn er nog tal van, al dan niet ho instelling (of faculteit) gebonden, particuliere fondsen.

Via de Beursopener website biedt Nuffic de mogelijkheid voor studenten om interactief fondsen te zoeken voor studie of stage in het buitenland. Niet alleen overheidsprogramma's zijn in deze website opgenomen, ook een groot aantal particuliere fondsen. Momenteel zitten er in totaal ongeveer 335 fondsen in het bestand. Waar deze in de instellingsstatistieken zijn opgenomen worden zij in hoofdstuk 2.5.6 behandeld. Uiteindelijk zal deze instellingspecifieke weergave van de mobiliteit de totale mobiliteit moeten weergeven. Zover is het nu nog niet. Lang niet van alle instellingen is precieze informatie voorhanden, niet over gesubsidieerde mobiliteit en nog minder over de zogenaamde Free Movers. In principe betalen de Free Movers uit hun eigen portemonnee, maar het is waarschijnlijk dat een gedeelte van hen bovendien ondersteund wordt uit niet bij (of via) de instelling geregistreerde en geadmistreerde fondsen.

Hieronder wordt informatie gegeven over de deelname aan dergelijke fondsen. Een zekere duplicering is hierbij niet uitgesloten. Wanneer de instellingsinformatie (hfdst 2.5.5 dus) completer wordt, zal het aantal "overige"fondsen, de restgroep, afnemen. Veel van deze particuliere fondsen zijn klein en ook niet allen geven inzage in het aantal door hen verstrekte beurzen. Onderstaande informatie is bij wijze van voorzet opgenomen. In volgende Monitors zal deze informatie verder worden uitgebreid en verder worden gerangschikt naar bron en doelgroep. Dit, wederom ook, om dubbeltellingen te voorkomen.

Ook zijn in de tabel opgenomen de buitenlandse studenten die deelnamen aan door het Regulier Beurzen Programma gesteunde cursussen, maar die zelf geen RBP beurs ontvingen. Hoewel hier ook enkele zelfbetalers onder zitten is de verwachting dat de meesten van hen een andere beurs ontvingen.

Tabel 2-21. Andere beurzenprogramma's

Fonds	Uitgaand	Inkomend
NACEE (US) 00/01	66	33
Nationaal Epilepsie Fonds 2000	9	
Fonds Podiumkunsten 2000	78	
Stichting AA van Beekfonds (Erasmus Univ) 00/01	182	
Stichting Fonds Harald Quintus Bosz 2000	18	
Genootschap Noorthey 00/01	1	
Prinses Beatrix Fonds 00/01	6	
Stichting Maconniek Studiefonds 2000	20	
Nierstichting (hfdz US Canada Nw Zeeland)	20	
NFP/RBP niet RBP bursalen (ook zelfbetalers) 00/01		625

2.5.6 Mobiliteit per ho instelling

In de huidige Monitor wordt voor het eerst gepoogd om de internationale mobiliteit per instelling in kaart te brengen. Wanneer compleet zou hier de totale uit- en instroom mobiliteit geregistreerd moeten zijn. Dit is nog niet het geval. Hoewel de meeste instellingen serieus werk maken van mobiliteitsregistratie, zijn niet allen in staat geweest om deze data in te sturen. De diversiteit aan geleverde data geeft bovendien aan dat de juiste vorm van registratie en weergave in veel gevallen nog niet gevonden is. Wat moet geregistreerd worden en hoe pakken we dat aan? De hieronder weergegeven voorbeelden zijn vooral bedoeld om deze discussie verder inhoud te geven. Hieruit blijkt ook dat de instellingsbenadering een andere is dan die van een beurzenbeheerder of de overheid. Internationalisering is er een onderdeel van het instellingsbeleid en vaak een onderdeel van curricula. De beoordeling van de effectiviteit en efficiëntie van internationalisering moet dan ook in deze kaders geschieden en de verzamelde informatie moet dit mogelijk kunnen maken. Bovendien is het, financieel en anderszins, voor de instellingen van belang dat er een balans is tussen uit- en instroom. Het ligt in de bedoeling om met de toenemende beschikbaarheid van data in de komende Monitors een steeds breder beeld te schetsen.

De volgende instellingen deden dit jaar mee:

- Universiteit van Amsterdam
- Katholieke Universiteit Brabant
- Rijksuniversiteit Groningen
- Universiteit van Utrecht
- Universiteit van Maastricht
- Christelijke Hogeschool Ede
- Hogeschool van Amsterdam

Universiteit van Amsterdam

Uitgaande mobiliteit:

Tabel 2-22. Deelname beurzenprogramma's uitstroom (UvA)

Type beurs	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00
Erasmus & Lingua	174	222	290	396	393	387	270	255	258	250
STIR/STUNT	192	243	247	265	290	283	236	255	254	329
Overige	64	57	56	46	63	72	64	53	48	108
<i>Totaal</i>	<i>430</i>	<i>522</i>	<i>593</i>	<i>707</i>	<i>746</i>	<i>742</i>	<i>570</i>	<i>563</i>	<i>560</i>	<i>687</i>

STIR werd in 1997 beëindigd en per 1999 vervangen door UvA's eigen Stunt programma (beursbedrag: € 200-€500 per student)

Tabel 2-23. Specificatie van overige programma's in tabel 2-22

Type beurs	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00
Cultural Agreements	64	57	56	41	42	47	38	41	32	12
Talent progr	0	0	0	0	0	0	0	5	5	10
VSB	0	0	0	0	15	15	16	0	0	12
Tinbergen SP	0	0	0	0	0	4	1	2	8	11
EU-Italy	0	0	0	5	6	5	5	4	3	2
Japan PP	0	0	0	0	0	1	4	1	0	0
STIR Japan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
UvA fonds	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19
Free movers	0	0	0	0	0	0	0	0	0	35

Data inzake oa Free movers, STIR Japan en VSB van voor 1999 niet beschikbaar

Uit bovenstaande informatie blijkt dat in 99/00, van de 687 studenten, $329 + 19 = 348$ (51%) een financiële bijdrage van de Universiteit zelf ontvingen.

De dip van 1996-1997 werd veroorzaakt doordat de verantwoordelijkheid voor het Erasmusprogramma van docenten naar internationaliseringmedewerkers werd overgeheveld; doordat het Lingua programma ophield te bestaan en doordat de voorwaarden voor studiefinanciering voor studenten werden verscherpt.

Zoals de UvA aangeeft is een totaalplaatje van de uitgaande mobiliteit moeilijk te geven. Hoe groot het aantal Free movers is, is vooralsnog moeilijk weer te geven. Wel bestaat het vermoeden bij de UvA dat dit aantal kleiner wordt. Ten eerste omdat een grotere groep bediend kan worden door het Stunt programma dan destijds door STIR. Ten tweede omdat beurzenprogramma's door verschillende publiciteitscampagnes grotere bekendheid genieten.

Ook zijn niet alle gegevens over bursalen bekend, bijvoorbeeld inzake deelnemers aan het programma van de Amsterdamse Universiteits Vereniging.

Aan de andere kant worden sommige studenten dubbel geteld die zowel bijvoorbeeld een VSB en een Talentenbeurs ontvangen. Toch wordt geschat dat het aantal dubbeltellingen gering is omdat de grootste programma's (Erasmus en Stunt) deelname aan elkaar uitsluiten.

En laatste punt is dat sommige, m.n. VSB en Fulbright deelnemers, al afgestudeerd zijn voordat zij uiteindelijk naar het buitenland gaan.

Bovenstaande aantallen geven niet het hele plaatje. Tussen 1991 en 1999 nam het totaal aantal reguliere (post- en) doctoraal studenten af met 33%. Omdat vrijwel alle mobiliteit in deze fase gebeurt is het zinvol om het aantal uitgaande studenten af te zetten tegen het totaal aantal studenten.

Tabel 2-24. Percentage uitgaande studenten, per faculteit (UvA).

Faculteit	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00
Geesteswetensch	5,0	5,6	6,1	7,3	6,6	6,4	5,9	6,1	8,2	10,0
Natuur Wis Info	1,9	2,2	1,6	2,8	3,0	3,3	2,9	2,8	3,2	7,3
Tandheelkunde	0	1,9	2,8	0,8	2,2	0	0	1,7	1,4	5,9
Economie/metrie	0,6	0,6	1,6	3,0	4,0	3,7	1,8	3,8	4,5	5,7
Geneeskunde	3,2	3,2	2,8	3,7	6,9	5,5	3,5	4,2	3,8	4,3
Maatschappij en gedragswetensch.	1,6	1,6	2,5	2,9	3,0	3,5	3,7	4,2	3,5	4,2
Rechtsgeleerdheid	0,7	1,2	1,1	1,4	1,8	2,9	1,9	1,8	2,4	2,1
Lerarenopleiding	0	0	0	0	0	0	9,3	0	0	1,8
Onbekend	0	0	0	0	0,1	0,2	0,1	0,1	0	0
<i>Totaal</i>	<i>2,4</i>	<i>2,7</i>	<i>3,1</i>	<i>3,8</i>	<i>4,2</i>	<i>4,4</i>	<i>3,8</i>	<i>4,0</i>	<i>4,3</i>	<i>5,3</i>

	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00
Totaal aantal (post) doctorale Studenten	17792	19137	19112	18402	17787	16766	15196	15196	13998	13012

Het grote verschil tussen de Humanities (Geschiedenis en regionale studies -- Amerikanistiek, Europese studies -- , Kunst en Cultuur, Talen, Theologie, Filosofie): 10% en Rechten 2% valt op. Dit verschil wordt onder andere verklaart doordat in het eerste geval 30% Amerikanistiek, Europese studie of talen studeert, en in het tweede geval 85% Nederlands Recht. Aangezien niet in alle faculteiten de Free Movers geregistreerd worden zal in ieder geval in deze faculteiten de mobiliteit onderschat worden.

Enkele interessante trends kunnen worden waargenomen: Bij de Humanities en Economie is een belangrijke vooruitgang geboekt sinds de dip van 1996-1997 , itt Rechten en de Sociale en gedragswetenschappen. De UvA verwacht dat dit zeker te maken heeft met het feit dat de eerste twee faculteiten een actief en toegewijd centraal internationaliseringbureau hebben en de laatste twee niet.

Het ROA onderzoek onder afgestudeerden levert voor de UvA de volgende informatie over internationale mobiliteit.

Tabel 2-25. Internationale mobiliteit afgestudeerden UvA

Faculteit	1996/97		1997/98	
	studie	Stage	studie	stage
Geesteswetenschappen	28,1	16,6	34,0	15,6
Geneeskunde	23,6	61,8	22,4	49,0
Rechtsgeleerdheid	10,8	6,6	17,3	9,4
Natuur Wis Informatica	15,0	23,0	14,5	19,1
Maatschappij en gedragswetensch.	17,6	14,4	14,3	15,3
Economie/metrie	14,6	14,6	7,9	9,5
<i>Totaal</i>	<i>18,6</i>	<i>16,5</i>	<i>19,3</i>	<i>15,8</i>

Volgens de UvA kunnen de percentages van buitenlandse studie en stage niet zomaar worden opgeteld, aangezien studenten beide kunnen hebben gedaan gedurende hun studie. Het percentage UvA afgestudeerden dat of een buitenlandse studie of een buitenlandse stage deed komt neer op 27,4% in beide jaren (UvA). Volgens door ROA aan Nuffic geleverde data wordt er in de vraagstelling een onderscheid gemaakt tussen studie, stage, anders, en combinaties van al deze mogelijkheden en kunnen zij

wel worden opgeteld voor een totaalbeeld (studenten vullen immers of studie, of stage, of anders, of een combinatie van deze mogelijkheden in).

Voor een idee over de relatieve prestatie van UvA worden de bovengenoemde percentages met de landelijke uitkomsten (zonder landbouw) vergeleken. Landelijk gaf 22,8% van de in 96/97 afgestudeerden aan of een studie of een stage in het buitenland te hebben gedaan. Voor 97/98 en 98/99 komt dit percentage op 22,7% en 22,2%. De UvA zou wat dit betreft dus bovengemiddeld scoren.

Het grote verschil tussen de jaarlijks aangegeven mobiliteit en de mobiliteit gedurende de studie, zoals die werd aangegeven door afgestudeerden is hiermee nog niet verklaard.

Is die vergelijking inderdaad te maken? Wanneer het percentage van afstudeerders met buitenlandervaring over de jaren ongeveer gelijk blijft, wat landelijk het geval is, kan gesteld worden dat deze gelijk ligt met de jaarlijkse mobiliteit. Dan is de vergelijking dus inderdaad te maken. Waarom dan het grote verschil?

Ten eerste wordt bij de UvA het jaarlijkse percentage berekend van het totaal aantal (post- en) doctoraal studenten. (een vergelijking met het aantal afgestudeerden in het betreffende jaar is wellicht te prefereren: dit geeft in ieder geval een idee over de grote van een cohort). Ten tweede zitten er bij die groep ook studenten die niet afstuderen en die waarschijnlijk minder mobiel zijn. Bovendien worden waarschijnlijk (lang) niet alle Free Movers geregistreerd, die later in het afgestudeerden onderzoek wel melding zullen maken van hun mobiliteit. Wellicht komt mobiliteit tot slot minder gauw als zodanig in aanmerking bij de Facultaire registratie, in vergelijking met wat studenten na afloop van hun studie opgeven.

Tabel 2-26. Doellanden UvA studenten

Land	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00
VS	38	41	66	68	65	83	66	69	84	98
VK	41	64	93	110	98	109	84	80	81	81
Spanje	45	47	58	85	70	76	65	57	51	64
Italie	31	35	64	79	58	46	35	32	34	51
Frankrijk	28	47	59	58	68	54	41	37	34	49
Duitsland	26	27	32	36	41	47	27	28	33	32
Australië	0	1	1	6	10	14	11	12	16	28
Zweden	4	0	13	23	36	28	13	19	15	22
Canada	6	7	7	9	9	10	10	12	11	22
Kenia	7	7	5	2	7	34	23	15	11	18
Japan	4	2	1	0	2	1	5	3	1	16
Noorwegen	1	0	5	10	11	16	8	5	17	15
Rusland	64	76	38	37	21	11	14	15	10	14
Overige	135	168	151	184	250	213	168	179	162	177
<i>Totaal</i>	<i>430</i>	<i>522</i>	<i>593</i>	<i>707</i>	<i>746</i>	<i>742</i>	<i>570</i>	<i>563</i>	<i>560</i>	<i>687</i>

Interessant is de verschuiving tussen Rusland en de VS. In 90/91 gingen de meeste studenten naar Rusland en stond de VS op de 4de plaats. In 99/00 stond de VS bovenaan de lijst van doellanden, en Rusland onderaan (dwz op de 13de plaats).

Inkomende mobiliteit:

Onderscheid wordt gemaakt tussen “uitwisselingsstudenten”, dwz studenten die voor een gedeelte van hun buitenlandse opleiding naar de UvA kwamen (naar steeds meer het geval is: ter verkrijging van studiepunten of credits), en studenten die een hele opleiding komen volgen (ter verkrijging van een diploma of graad).

Van de eerste groep vormen Erasmusstudenten de grootste (sub)groep. Historisch was er een grote onbalans tussen inkomende en uitgaande Erasmus studenten (in 96/97 924 in en 270 uit), terwijl voor de additionele 654 geen financiële steun van de overheid werd ontvangen. Een poging om dit verschil dmv een quotum systeem te verkleinen had tot gevolg dat het aantal inkomende studenten dramatisch terugliep. Hierom werd het quotum systeem in 2000 weer opgeheven.

Tabel 2-27. Erasmus in en uitstroom bij de UvA

	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	99/00
Erasmus in	192	469	684	779	800	924	344
Erasmus /Lingua uit	-222	-290	-396	-393	-387	-270	-250
<i>Totaal</i>	<i>-30</i>	<i>179</i>	<i>288</i>	<i>386</i>	<i>413</i>	<i>654</i>	<i>94</i>

Tabel 2-28. Inkomende credit mobiliteit, 99/00 (UvA)

Faculteit	Erasmus		Overig	Totaal instroom
	aantal	%		
Geesteswetenschappen	152	80,4	37	189
Natuur Wis Informatica	4	50,0	4	8
Tandheelkunde	2	50,0	2	4
Economie/metrie	51	82,3	11	62
Geneeskunde	11	52,4	10	21
Maatschappij en gedragswetensch.	66	64,7	36	102
Rechtsgeleerdheid	58	92,1	5	63
<i>Totaal</i>	<i>344</i>	<i>76,6</i>	<i>105</i>	<i>449</i>

Tabel 2-29. Landen van oorsprong inzake credit mobiliteit 99/00 (UvA)

Land	aantal	%
Duitsland	74	16
Spanje	57	13
VS	48	11
Italië	38	8
VK	38	8
Frankrijk	35	8
Zweden	17	4
België	14	3
Canada	14	3
Denemarken	13	3
Australië	11	2
Overig	90	20
<i>Totaal</i>	<i>449</i>	<i>100</i>

Tabel 2-30. Inkomende diploma mobiliteit (Nederlandstalig) 99/00 (UvA)

Land	aantal	%
Duitsland	194	21
Suriname	77	9
Marokko	64	7
België	55	6
VK	48	5
Turkije	37	4
VS	30	3
Frm Joegoslavië	27	3
Spanje	25	3
Rusland	25	3
Italië	24	3
Iran	21	2
Overig	277	31
<i>Totaal</i>	<i>904</i>	<i>100</i>

Tabel 2-31. International Studie Program (Engelstalig) (UvA)

Faculteit	98/99				99/00			
	voltijd	deeltijd	totaal	fte	voltijd	deeltijd	totaal	fte
Maatschappij en gedragswetensch	115	8	123	118	140	14	154	147
Geesteswetensch	37	42	79	51	58	63	121	80
Natuur Wis Info	32	0	32	32	48	5	53	51
Economie/metrie	18	7	25	20	44	11	55	49
Rechtsgeleerdheid	37	6	43	39	41	5	46	44
<i>Totaal</i>	<i>239</i>	<i>63</i>	<i>302</i>	<i>260</i>	<i>331</i>	<i>98</i>	<i>429</i>	<i>371</i>

Fte: fulltime(jaar) equivalent

Tabel 2-32. Landen van oorsprong inzake diploma mobiliteit 99/00 (UvA)

Land	aantal	%
VS	119	27,7
Nederland	37	8,6
VK	16	3,7
Rusland	15	3,5
Indonesië	13	3,0
Duitsland	12	2,8
China	11	2,6
Griekenland	9	2,1
Frm Joegoslavië	9	2,1
Noorwegen	8	1,9
Overig	180	42,0
<i>Totaal</i>	<i>429</i>	<i>100</i>

Tabel 2-33. Totaal UvA instroom 99/00

Categorie	aantal	%
Credit mobiliteit	449	25,2
Diploma mobiliteit (NL talig)	904	50,7
International Study Program	429	24,1
<i>Totaal</i>	<i>1782</i>	<i>100</i>

Samengevat waren er in 99/00: 687 uitgaande en 1782 inkomende studenten

Katholieke Universiteit Brabant

Tabel 2-34. deelname beurzenprogramma's uitstroom (KUB)

	96/97	97/98	98/99	99/00	00/01
FEW Socrates	46	46	70	77	105
Overig	39	37	27	43	52
FSW Socrates	27	20	32	27	16
Overig	21	30	25	27	21
FRW Socrates	33	31	16	30	18
Overig	11	12	11	13	14
FDL Socrates	2	9	2	2	1
Overig	11	14	15	3	7
FWW Socrates	1	1	0	1	0
Overig	0	0	0	0	1
TFT Socrates	0	0	1	0	0
Overig	0	0	0	1	0
Totaal Socrates	109	107	121	137	140
Totaal Overig	82	93	78	87	95
<i>Totaal</i>	<i>191</i>	<i>200</i>	<i>199</i>	<i>224</i>	<i>235</i>

Alleen verblijven van tenminste 3 maanden. (Socrates=Erasmus)

FEW: Faculteit der Economische Wetenschappen

FSW: Faculteit der Sociale Wetenschappen

FRW: Faculteit der Rechtsgeleerdheid

FDL: Faculteit der Letteren

FWW: Faculteit der Wijsbegeerte

TFT: Theologische Faculteit Tilburg (formeel geen KUB faculteit)

Tabel 2-35. Uitgaande studenten als percentage van eindexamen's, behaald in hetzelfde jaar (KUB)

	96/97			97/98			98/99		
	Aantal	Gediplom.	%	Aantal	Gediplom.	%	Aantal	Gediplom.	%
FEW	85	681	12	83	531	16	97	471	21
FSW	48	438	11	50	363	14	57	280	20
FRW	44	324	14	43	249	17	27	285	9
FDL	13	53	25	23	61	38	17	55	31
FWW	1	3	33	1	11	9	0	1	0
TFT							1		
<i>Totaal</i>	<i>191</i>	<i>1.499</i>	<i>13%</i>	<i>200</i>	<i>1.215</i>	<i>16%</i>	<i>199</i>	<i>1.092</i>	<i>18%</i>

Alleen verblijven van tenminste 3 maanden

Tabel 2-36. Inkomende uitwisselingsstudenten als percentage van eindexamen's, behaald in hetzelfde jaar (KUB)

	96/97			97/98			98/99		
	Aantal	Gediplom.	%	Aantal	Gediplom.	%	Aantal	Gediplom.	%
FEW	119	681	17	145	531	27	80	471	17
FSW	25	438	6	34	363	9	70	280	25
FRW	29	324	9	49	249	20	61	285	21
FDL	7	53	13	4	61	7	3	55	5
FWW		3	0		11	0		1	0
TFT									
Multifacultair	60								
<i>Totaal</i>	<i>240</i>	<i>1.499</i>	<i>16</i>	<i>232</i>	<i>1.215</i>	<i>19</i>	<i>214</i>	<i>1.092</i>	<i>20</i>

Samenvatting:

Zowel bij instroom en uitstroom zijn duidelijk positieve tendensen zichtbaar. Verder valt op dat de Faculteit der Letteren regulier aanzienlijk meer uitstroom kent dan instroom. Dit is in overeenstemming met verwachtingen.

Rijksuniversiteit Groningen

Uitgaande mobiliteit:

Tabel 2-37. Uitstroom gefinancierd uit Algemene Middelen en 12 particuliere fondsen (RUG) ²³

Jaar	Aantallen		Bedragen	
	1999	2000	1999	2000
Stage	308	343	184.600	231.200 (20%)
Congresbezoek	26	15	11.750	6.400 (23%)
Excursie	31	39	31.400	47.800 (94%)
<i>Totaal</i>	<i>365</i>	<i>397</i>	<i>227.750</i>	<i>285.400 (33%)</i>

( ) : uit algemene middelen

Tabel 2-38. Deelname beurzenprogramma's, uitstroom (RUG)

Programma	96/97	97/98	98/99	Totaal
Erasmus	262	244	231	737
Marco Polo	249	359	294	900
Nuffic Progs overig	197	44	32	273
<i>Totaal</i>	<i>708</i>	<i>647</i>	<i>557</i>	
afgestudeerden	3075	2734	2421	
%	23,0	23,7	23,0	

Marco Polo Fonds deelname wordt geregistreerd op jaarbasis : 1997, 1998, 1999. Hierbij 1997 geboekt onder 96/97. MPF wordt voor 50% gevormd uit Universitaire middelen, en 50% uit Facultaire middelen. De teruggang tussen 96/97 en 97/98 in uit Overige Nuffic Programma's betaalde beurzen is te wijten aan de beëindiging van het STIR programma. Uit de Overige Nuffic Programma's werden overigens in 96/97, 97/98 en 98/99 ook respectievelijk 2, 2 en 4 stafreizen bekostigd (in de hierboven genoemde aantallen begrepen).

²³ Jaarverslag 2000

Inkomende mobiliteit :

Tabel 2-39. Instroom per faculteit (RUG)

Faculteit	1997					1998					1999				
	reg	gs	m	bp	tot	reg	gs	m	bp	tot	reg	gs	m	bp	tot
Theologie	1	5			6	3	2			5	2				2
Rechten	30	61	12		103	31	71	13	6	121	31	65	22		118
Medwet	65	44		3	112	72	45		11	128	75	49		5	129
W&N	37	27		7	71	50	50		17	117	58	60		7	125
Letter	81	116		3	200	89	131		3	223	92	126		6	224
Econ	21	41			62	17	51			68	21	51			72
PPSW	27	23		4	54	43	40		6	89	47	35		1	83
Wijsb	2	1			3	3	1			4	5	2			7
Ruimt	2	20			22	3	23			26	6	9			15
BDK	28	52	40		120	16	65	39	2	122	13	73	74		160
<i>Totaal</i>	<i>294</i>	<i>390</i>	<i>52</i>	<i>17</i>	<i>753</i>	<i>327</i>	<i>479</i>	<i>52</i>	<i>45</i>	<i>903</i>	<i>350</i>	<i>470</i>	<i>96</i>	<i>19</i>	<i>935</i>
Afgest.					3.075					2.734					2.421
%					24,5					33,0					38,6

Reg: regulier student voor drs, mr, ir, of Engelstalige CROHO master (soms zelfs in NL geboren)

Gs buitenlandse gaststudent 3-12md, oa Erasmus, Huygens etc

M masterstudenten niet CROHO cursus

Bp beurspromovendi Ubbo Emmius beurs alleen meegeteld in het jaar dat zij begonnen (Bp met andere beurzen ontlopen vaak registratie)

Samengevat:

Uit bovenstaande gegevens valt tentatief op te maken dat jaarlijks ongeveer een 326 studenten uit algemene middelen en 12 particuliere fondsen naar het buitenland gaan voor een stage. Hierbij komen gemiddeld (over 97/98 en 98/99 ivm afloop STIR) 599 studenten, betaald uit door Nuffic beheerde fondsen (272) en het Groningse Marco Polo Fonds (327). Aannemende dat de ongeveer 66 stagesubsidies uit de algemene middelen via het MP fonds worden bekostigd, komt het totaal op 859. Uitgaande van een gemiddeld aantal jaarlijks afgestudeerden (wellicht niet echt verantwoord vanwege de duidelijk negatieve tendens) van 2578 gaat het hier om een percentage van 33% aan jaarlijks uitgaande mobiliteit. In haar Discussienota De RUG: internationaal gezien schat het Bureau Internationale Samenwerking de internationale mobiliteit iets lager in. Dit komt wellicht omdat men de uit overige Nuffic programma's betaalde mobiliteit niet heeft meegeteld. Het betreft hier namelijk veelal mobiliteit van al afgestudeerde studenten. Dit, voor ho instellingen duidelijke onderscheid zou wellicht ook bij Nuffic duidelijker gemaakt moeten worden bij de registratie en presentatie van mobiliteitstatistieken. Wat instroom betreft is uit de data niet op te maken in hoeverre studenten gebruik maken van beurzen. Aangenomen kan worden dat de Reguliere studenten in de eerder genoemde IBG (CBS OECD) data zijn verwerkt in tegenstelling tot de overige hierboven genoemde instroom categorieën. Het betreft hier voor de jaren 1997, 98 en 99, respectievelijk 442, 531 en 566 Ba/Ma fase studenten en 17, 45 en 19 beurspromovendi. Wat de Ba/Ma fase instroom betreft is sprake van een opvallende toename.

Universiteit van Utrecht

Uitgaande mobiliteit:

Tabel 2-40 Uitgaande mobiliteit (UU)

Uitgaande mobiliteit	97/98			98/99			99/00			00/01		
	Erasmus	Trajectum	Cen-traal	Erasmus	Trajectum	Cen-traal	Erasmus	Trajectum	Cen-traal	Erasmus	Trajectum	Cen-traal
Aardwetenschappen	0	2	0	2	4	3	1	5	1	0	3	2
Biologie	6	7	4	10	16	16	6	2	11	4	8	12
Diergeneeskunde	3	16	3	6	10	4	5	7	1	1	45	1
Farmacie	7	0	9	5	0	7	9	4	14	8	12	6
Geneeskunde	4	21	17	4	16	5	10	18	10	8	61	9
Godgeleerdheid	1	2	1	2	3	1	0	3	0	0	1	0
Letteren	40	13	65	34	18	66	45	27	52	49	23	30
Natuurkunde	2	2	4	3	1	5	5	4	4	1	3	7
Rechten	64	10	19	58	16	12	62	22	15	45	19	16
Ruimtelijke Wetenschappen	38	14	25	25	3	21	31	9	18	22	26	15
Scheikunde	9	2	2	6	5	3	1	8	4	5	7	6
Sociale Wetenschappen	8	8	23	13	10	41	24	28	46	7	45	25
Wijsbegeerte	0	0	0	1	0	3	0	0	1	0	1	2
Wiskunde	2	0	1	3	0	3	1	1	4	0	1	2
IVLOS				5	9		8	6	0	9	9	0
University College							0	14	6	3	18	25
Overig									5			
Subtotalen	184	97	173	177	111	190	208	158	192	162	282	158
<i>Totaal</i>			<i>454</i>			<i>478</i>			<i>558</i>			<i>602</i>

Uit bovenstaande tabel blijkt een duidelijke toename van uitgaande mobiliteit. Er wordt onderscheid gemaakt tussen drie categorieën: Erasmus deelnemers, Trajectum²⁴ deelnemers, beiden beheerd op facultair niveau, en zij die een centraal beheerd programma buitenland ervaring opdeden. In tabel 2-41 wordt inzicht gegeven in de deelname aan deze centraal beheerde programma's.

Tabel 2-41 Uitgaande mobiliteit via centraal beheerde programma's (UU)

Via centraal beheerde programma's	97/98	98/99	99/00	00/01
Utrecht Netwerk	29	22	23	35
MAUI Amerikaans Consortium ⁴	4	2	1	1
ISEP Amerikaans programma	11	18	16	7
ISEP multilateral		2	1	4
Free Movers USA	11	6	5	5
FSO Derde Wereld	29	32	27	11
Leonardo stages	10	11	25	3
STIR Japan	2	3		
Culturele Accoorden	10	6	5	3
Fulbright	1	3	3	10
Japan Prizewinners	1	1	1	3
VSJ Beurzen	17	13	14	14

²⁴ Het Trajectum programma wordt geheel door het CvB gefinancierd (zoals het Marco Polo programma van de RUG, en STUNT van de UvA). Studenten die binnen Europa blijven krijgen waar mogelijk een Erasmus beurs. Waar dit niet mogelijk is, buiten Erasmuslanden of bij een tweede bezoek aan een Erasmusland, komt men in aanmerking voor een Trajectumbeurs.

Talentenprogramma	2	2	5	7
Collegio dei Fiamminghi	3	1	1	2
NIKI Florence	16	23	13	6
Bilateraal Florida	16	16	18	17
Bilateraal Wisconsin	11	10	12	14
Bilateraal Berkeley		2	4	2
Bilateraal Washington		2	3	
Overig Bilateraal		7	15	14
Marshall Scholarships		8		
<i>Totaal</i>	<i>173</i>	<i>190</i>	<i>192</i>	<i>158</i>

Inkomende mobiliteit:

Tabel 2-42 Inkomende mobiliteit, in vergelijking met uitgaande mobiliteit (UU)

Faculteit	97/98		98/99		99/00		00/01	
	In	Uit	In	Uit	In	Uit	In	Uit
Via alle programma's								
Aardwetenschappen	4	2	9	9	13	7	9	5
Biologie	26	17	19	42	40	19	23	24
Diergeneeskunde	47	21	41	20	34	13	32	47
Farmacie	22	16	19	12	11	27	13	26
Geneeskunde	32	41	25	25	22	38	18	78
Godgeleerdheid	4	4	5	6	7	3	11	1
Letteren	151	118	160	118	167	124	183	102
Natuurkunde	11	8	7	9	5	13	4	11
Rechten	196	95	211	86	213	99	228	80
Ruimtelijke Wetenschappen	67	77	60	49	68	58	70	63
Scheikunde	24	13	27	14	14	13	16	18
Sociale Wetenschappen	60	39	66	64	69	98	64	77
Wijsbegeerte	6		3	4	2	1	7	3
Wiskunde	21	3	21	6	18	6	9	3
IVLOS				14		14	8	18
University College						20	37	46
Overig						5		
<i>Totaal</i>	<i>671</i>	<i>454</i>	<i>673</i>	<i>478</i>	<i>683</i>	<i>558</i>	<i>732</i>	<i>602</i>

Uit tabel 2-42 valt op te maken dat, zij het in mindere mate, ook de inkomende mobiliteit een stijgende lijn laat zien.

In tabel 2-43 worden de aantallen uitgaande en inkomende studenten vergeleken met aantallen studenten in een jaargroep, per faculteit.

Tabel 2-43 Uitgaande en inkomende mobiliteit per faculteit, als percentage van een jaargroep (UU)

Faculteit	Aantal Studenten	Per jaar	Uitstroom 99/00		Instroom 99/00	
	2000	20%	Aantal	%	Aantal	%
Aardwetenschappen	284	56,8	7	12,3	13	22,9
Biologie	891	178,2	19	10,7	40	22,4
Diergeneeskunde	1452	290,4	13	4,5	34	11,7
Farmacie	1120	224,0	27	12,1	11	4,9
Geneeskunde	1826	365,2	38	10,4	22	6,0
Godgeleerdheid	454	90,8	3	3,3	7	7,7
Letteren	3319	663,8	124	18,7	167	25,2
Natuurkunde	417	83,4	13	15,6	5	6,0
Rechten	3920	784,0	99	12,6	213	27,2
Ruimtelijke Wetenschappen	1443	288,6	58	20,1	68	23,6
Scheikunde	625	125,2	13	10,4	14	11,2
Sociale Wetenschappen	4169	833,8	98	11,8	69	8,3
Wijsbegeerte	420	84,0	1	1,2	2	2,4
Wiskunde	582	116,4	6	5,2	18	15,5
IVLOS	112	112,0	14	12,5		
University College	282	94,0	20	21,3		
Overig			5			
<i>Totaal</i>	<i>2.1317</i>	<i>4.263,4</i>	<i>558</i>	<i>13,1</i>	<i>683</i>	<i>16,0</i>

Uit bovenstaande tabel blijkt dat er in 99/00 in totaal 21.317 studenten ingeschreven waren. Hiervan deed, volgens deze opgave, 13,1% in dat jaar buitenlandse ervaring op, terwijl het aantal inkomende studenten 16,0% van het totaal bedraagt. Hierbij werd deelname aan groepsreizen en zomerprogramma's buiten beschouwing gelaten. Tellen we deze laatste categorieën wel mee, dan komen er wat uitgaande studenten betreft 562 studenten bij en komt het percentage op 26,3% (overigens is dubbeltelling hier zeker niet uitgesloten). Wat uitgaande studenten betreft is het Engelstalige Utrecht University College koploper onder de faculteiten, met in 99/00 21,3% aan uitgaande studenten, gevolgd door de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, waar 20,1% in dat jaar buitenland ervaring opdeed. Hekkensluiter is de faculteit Wijsbegeerte, waar 1,2% van de studenten in dat jaar buitenlandervaring opdeed. Bij de faculteit Rechten waren de meeste binnenkomers (27,2% van het totaal aantal studenten in een rechten jaargroep), gevolgd door de Letteren faculteit (25,2%). Hekkensluiter is ook hier de faculteit Wijsbegeerte, met 2,4% instroom.

Universiteit van Maastricht

De totale studenten populatie van de Universiteit van Maastricht bedroeg in 2000 tussen de 10.000 en 11.500 studenten. 17% hiervan had in dat jaar een buitenlands paspoort.

Inzake het Universiteitsfonds Limburg bedroeg de uitgaande mobiliteit in 00/01 498 studenten. Deze hadden een gemiddelde buitenlandse verblijfsduur van 3,4 maanden. Ook deden, ondersteund uit Fonds, 51 studenten een buitenlandse congrespresentatie.

Volgens opgave was de totale uit- en instroom als volgt:

Tabel 2-44 Totalen uit- en instroom (UM)

	98/99	99/00	00/01
Uitstroom	653	774	795
Instroom	472	471	501

Uitgaande van een totale studentenpopulatie van 10.750 in 99/00, ofwel 2150 per jaar, zou sprake zijn van een uitstroompercentage van 36% en een instroompercentage van 22%.

Christelijke Hogeschool Ede

Uitgaande mobiliteit:

Tabel 2-45 Uitstroom 2000 (Christelijke Hogeschool Ede)

Opleiding	stage	Erasmus	totaal
HGZO	34	11	45
HPO (PABO)	37	3	40
HSAO (MWD/SPH)	38		38
Journalistiek/communicatie	22	2	24
Personeel&Arbeid	2		2
Godsdienst Pastoraal Werk	2*		2
<i>Totaal</i>	<i>132</i>	<i>16</i>	<i>148</i>

* deelname conferentie

Inkomende mobiliteit:

Tabel 2-46 Instroom 2000 via Erasmus (Christelijke Hogeschool Ede)

Opleiding	aantal
HPO (PABO)	14
HGZO	6
Journalistiek/communicatie	
HSAO	
Personeel&Arbeid	
Godsdienst Pastoraal Werk	
<i>Totaal</i>	<i>20</i>

Hogeschool van Amsterdam

In 2000 waren er 19415 studenten, 7684 hiervan waren instromers (eerstejaars), 3248 studeerden af.

Internationalisering

- Internationalisering in eigen huis
- Mobiliteit

Internationalisering in eigen huis:

Voor zover bekend kwantificeert de HvA als enige instelling “internationalisering in eigen huis” (internationalisering voor de thuisblijvers).

In 2000 namen 350 studenten deel aan het Europa Certificaatprogramma.

Mobiliteit:

In 2000 gingen ongeveer 300 studenten gingen naar het buitenland voor studie of stage: 75 voor studie met een Erasmus beurs en 225 voor een stage. (300 betekent 9,2% van 3248 afgestudeerden)

80 HvA studenten volgden een kort intensief sociaal-agogisch programma in het buitenland, terwijl ongeveer 220 buitenlandse studenten hetzelfde hier deden.

3 Beschouwing

3.1 Kenmerken van Nederlandse scholen die Europees actief zijn (vo)

Kenmerken van Nederlandse scholen die Europees actief zijn

Een onderzoek naar de betekenis en de resultaten van de internationalisering in het voortgezet onderwijs in Nederland

HENK OONK

Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs, Nassauplein 8, 1815 GM, Alkmaar
h.oonk@europeesplatform.nl

oktober 2001

1. Internationalisering onder de loupe

Dit artikel bevat de eerste uitkomsten van een promotieonderzoek naar de resultaten en de betekenis van de internationalisering in het voortgezet onderwijs in Nederland.²⁵

In de afgelopen 10 jaar zijn er in de scholen tal van activiteiten uitgevoerd, lopend van leerlingenuitwisselingen naar studiebezoeken, schoolpartnerschappen en tweetalig onderwijs. Voor deze programma's die internationaal van karakter zijn, maar zich in concreto bijna allemaal richten op de Europese werkelijkheid, is een groeiende belangstelling van zowel de docenten en de leerlingen, maar ook van de schoolleiding, besturen en ouders. Er is veel cijfermateriaal beschikbaar over de deelname van docenten en leerlingen, over de landen van bestemming, de gebruikte voertalen, de benutting van de verschillende programma's en de omvang van de subsidiestromen. Ook zijn er rapporten en publicaties verschenen waarin de ervaringen op de verschillende scholen met bepaalde internationaliseringsactiviteiten worden beschreven.²⁶

Wat ontbreekt zijn empirische gegevens over wat zich in de school afspeelt, wat de opvattingen zijn van de coördinatoren internationalisering, de schoolleiding, docenten en leerlingen over internationalisering.²⁷

Zijn er raakvlakken met al eerder uitgevoerde studies?

In 1996 publiceerde het Gronings instituut voor onderwijs, opvoeding en ontwikkeling, de resultaten van het onderzoek van Edelenbos en Greven naar de effecten van internationaliseringsbeleid op scholen (*Edelenbos en Greven 1996*) Bij de beschrijving van de probleemstelling werd opgemerkt dat deze effectmetingen werden uitgevoerd terwijl de programma's nog in een stimuleringsfase verkeerden en dat de uitkomsten daarom geen definitieve waarderungen toelieten. De resultaten waren echter wel op te vatten als eerste indicatoren waarmee de vormgeving van een toekomstig, breder opgezet evaluatietraject van het internationaliseringsbeleid ten aanzien van het onderwijs zou kunnen worden uitgevoerd. Deze studie is mede een antwoord op de aanbevelingen van de hierboven genoemde onderzoekers.

Met dit onderzoek staan twee probleemstellingen centraal:

1. Hoe en onder welke condities is het internationaliseringsbeleid van de Nederlandse overheid en de Europese Unie in nationale en Europese programma's geëffectueerd?

---

²⁵ Promotor is prof. dr. J. Dronkers, aanvankelijk hoogleraar sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en thans hoogleraar aan het European University Institute te Florence.

²⁶ Het Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs is belast met de internationaliseringsactiviteiten in de sectoren primair onderwijs, voortgezet onderwijs en de lerarenopleidingen. Deze instelling voert zowel programma's uit in opdracht van het Ministerie van OCenW als het programma Socrates van de Europese Unie. In de Jaarverslagen van het Europees Platform kan men kennisnemen van het cijfermateriaal. Ook verspreidt deze instelling tal van publicaties waarin ervaringen worden beschreven, overzichten worden gegeven en waar bepaalde aspecten nader worden belicht. Scholen kunnen ook buiten het Europees Platform om activiteiten uitvoeren.

²⁷ Al eerder verscheen in het kader van dit onderzoek een bericht getiteld: "De culturele verscheidenheid in Europa als bron van samenwerking tussen scholen". De resultaten van een tussenevaluatie, gericht op partnerscholen in meerdere landen en flexibeler omgaan met de subsidieduur van een aantal nationale programma's, G.H. Oonk, Alkmaar 2000.

2. Welke betekenis heeft de invoering van het internationaliseringsbeleid voor de scholen in het voortgezet onderwijs en tot welke resultaten leidt dit bij leerlingen, leraren en de schoolorganisatie?

De eerste probleemstelling zal uitmonden in een reconstructie van de historie van het internationaliseringsbeleid, aangevuld met kwantitatieve gegevens over de plaats van de internationalisering in de scholen. Dit deel A vormt in feite het raamwerk waarbinnen deel B wordt uitgevoerd.

De tweede probleemstelling (het empirische deel B) betreft de betekenis en de resultaten van internationalisering.

De volgende onderzoeksvragen betreffen de betekenis van internationalisering:

- Wat is de concrete vormgeving van de internationalisering op school?
- Wat zijn de organisatorische en financiële randvoorwaarden van internationalisering op school?
- Op welke manier wordt internationalisering ingebed in het curriculum van de school?

De resultaten van het internationaliseringsbeleid bij leerlingen, leraren en de school refereren aan de volgende onderzoeksvragen.

- Leiden uitwisselingen bij leerlingen tot meer kennis en een adequater beeld van het doelland?
- Leiden uitwisselingen bij leerlingen tot een betere luister-en spreekvaardigheid in de gebruikte voertaal?
- Leiden uitwisselingen, partnerschappen en studiebezoeken bij leraren tot meer kennis van het onderwijssysteem en de onderwijspraktijk van het doelland?
- Leiden uitwisselingen, partnerschappen en studiebezoeken bij leraren tot een verrijking van de persoonlijke bagage?
- Wat zijn de kenmerken van een Europees/internationaal georiënteerde school?

Omdat de internationaliseringsactiviteiten zich afspelen tegen de achtergrond van de toenemende samenwerking binnen de Europese Unie en de landen van Midden-en Oost-Europa, worden in de volgende paragraaf enkele aspecten van die samenwerking belicht.

2. Tussen natie en Europese Unie

Het proces van Europese integratie wordt wel gekenschetst als het meest ambitieuze politieke project van na de Tweede Wereldoorlog. Dat op de puinhopen van deze oorlog het mogelijk is geweest verschillende landen tot een intensieve vorm van samenwerking te brengen, heeft enorm tot de verbeelding gesproken van de Europeanen. Natuurlijk, tijdens de laatste halve eeuw zijn er naast perioden van geestdrift ook fasen van teleurstelling en stagnatie geweest. Niettemin blijven de burgers van de lidstaten de Europese samenwerking steunen. Desgevraagd zijn de Nederlandse en Italiaanse burgers het meest tevreden over de EU. Van de Nederlanders vindt 73% het lidmaatschap van de EU een goede zaak, zou 45% teleurgesteld zijn als de EU wordt opgeheven en geeft 64% steun aan het primaat van de EU ten opzichte van het nationaal beleid (*Sociaal en Cultureel Rapport 2000, Nederland en Europa*). De Eurobarometer van het voorjaar van 1999 geeft aan dat bijna 6 op de 10 EU-burgers zich redelijk tot zeer verbonden voelen met Europa. Van de Nederlanders voelt 55% zich Nederlander en Europeaan; 45% voelt zich alleen Nederlander (*Hoe zien Europeanen zichzelf? 2001*). Als we kijken naar de krachtsinspanningen die landen hebben geleverd om deel te kunnen nemen aan de Economische en Monetaire Unie uitmondend in de gemeenschappelijk munt, de Euro en de inzet die Midden- en Oost-Europese landen plegen om lid te kunnen worden van de EU, dan is het wel duidelijk dat dit Europese bouwwerk grote aantrekkingskracht uitoefent op delen van de bevolking en de regeringen van de betrokken landen.

De Europese eenwording leidt tot een zeer gevarieerd palet aan reacties afhankelijk van tijd, plaats en opvatting: er zijn verschillen tussen politieke stromingen, tussen grote landen en kleine landen, tussen noord en zuid, oost en west en tussen bepaalde delen van een land. Dit leidt tot allerlei analyses, studies en soms verrassende hypothesen op sociaal-economisch en politiek terrein. Waar sommigen vrezen voor een voortdurende afkalving van de nationale staat, menen anderen zoals Hoffmann en Milward, dat het integratieproces juist heeft bijgedragen aan de instandhouding van deze natie-staat (*Van Staden 1996*). Een andere verrassende hypothese op sociaal-economisch gebied is die van Ultee, waar hij stelt dat de economische eenwording zal leiden tot grotere sociale en culturele afstanden tussen de onder- en bovenlagen van de Europese bevolking. Immers, zo betoogt Ultee, ambtenaren van Europese instellingen en hogere functionarissen van Europese bedrijven zullen zich op den duur door een bijzondere kosmopolitische cultuur onderscheiden van de categorie waaruit ze voortkwamen (*Ultee 1989*). Dronkers bouwt voort op deze gedachtegang en stelt dat vanuit dit gezichtspunt de groei van Engelstalig onderwijs in Nederland primair gezien moet worden als een manier om deel te kunnen nemen aan deze kosmopolitische cultuur (*Dronkers 1993*).

Naar de opvattingen van Schulze bewijzen de Europese naties zich nog steeds als levendige culturele eenheden en is het moeilijk om door de bomen van naties het bos Europa te zien (*Schulze 1994*). Wie zoekt naar heldere kenmerken van Europa heeft het niet gemakkelijk. Pas als men het idee opgeeft van een verenigd, harmonisch, helder gedefinieerd Europa kan men het in feite ontdekken: een Europa van onenigheid, tegenstrijdigheid en antagonisme. Het gemeenschappelijke van Europa, zegt Schulze, ligt in de innerlijke veelvoud en in zijn breuken en dissonanten. Von der Dunk deelt deze zienswijze; er zijn geen Europese Europeanen, maar Franse Europeanen, Duitse en Nederlandse. Op weg naar de eindbestemming reist iedereen in zijn eigen uitrusting (*Duroselle 1990*).

De historische verschillen zijn zo duidelijk aanwezig dat de Franse historicus Duroselle het interessant vond in zijn boek "Europa, geschiedenis van zijn bewoners" niet de

tegenstellingen in het volle daglicht te plaatsen maar de gemeenschappelijke ervaringen en wederwaardigheden. Dit levert een boeiende beschrijving op van een Europa dat het resultaat is van een lange voorgeschiedenis. De laatste 50 jaren onderscheiden zich wel fundamenteel van de eeuwen daarvoor: voor het eerst in de geschiedenis steunen de regeringen van de Europese staten officieel het eenwordingsstreven dat zich op basis van wederzijdse afspraken en niet door middel van veroveringsoorlogen of een naar hegemonie strevende machtspolitiek voltrekt.

De vormgeving van dit eenwordingsstreven na de Tweede Wereldoorlog is sterk beïnvloed door Jean Monnet en Robert Schuman. De eerste leverde de ideeën en de tweede maakte de politieke realisering van deze ideeën mogelijk. En zo ontstond in 1952 de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Alle ingrediënten van deze samenwerkingsvorm zijn nog steeds aanwezig in de huidige Europese Unie. Er wordt wel gesproken van de “methode Monnet”. Deze in de Franse Cognac geboren autodidact was een categorie op zichzelf. Nooit gekozen, geen deel van de regering, altijd onafhankelijk. Wat maakte hem zo vruchtbaar? Hij deed een beroep op het romantische in de mens door het idealisme van zijn doelen en was tegelijkertijd een expert in het realisme van zijn middelen (*Duchêne 1994*).

Dit realisme had ook tot gevolg dat bij de opzet van de Europese Economische Gemeenschap in 1957 het accent lag op de economische ontwikkeling en dat bijvoorbeeld het onderwijs niet aan bod kwam. Pas in 1971 kwamen de Europese ministers van onderwijs in het kader van de EEG voor het eerst bijeen (*Lander en Oonk 1997*). Na allerlei voorbereidende stappen lukte het tenslotte om in 1988 een Onderwijsresolutie over de Europese dimensie in de lidstaten van de EG aan te nemen (*Onderwijsresolutie 1988*). Vanaf dat moment start de ontwikkeling van concrete activiteiten op de scholen in de lidstaten. Al eerder is men in hoger onderwijs gestart met het programma Erasmus.

Aandacht voor de Europese dimensie in het onderwijs in Nederland is in de periode 1960-1990 een zaak geweest van een beperkt aantal scholen. Veelal met eigen middelen en in lichte mate gesteund door het CEVNO (Centrum voor Europese Vorming in het Nederlandse Onderwijs) en andere instellingen werd vorm gegeven aan een Europese oriëntatie van de leerlingen en de docenten. De oprichting van aanvankelijk het CEVNO in 1961 en later van het Europees Platform in 1990 kunnen wel gezien worden als bijzondere initiatieven over de zuilen heen.

Uit een inventarisatie eind jaren tachtig bleek dat ongeveer 10% van de scholen uit het voortgezet onderwijs zich bezighield met leerlingenuitwisselingen met een totaal van ongeveer 7000 leerlingen per jaar en dat ongeveer 400 docenten jaarlijks participeerden in studiebezoeken (*Oonk, van Houwelingen en de Vries 1989*).²⁸

---

²⁸ In deze zeer globale inventarisatie uit 1989 (blz. 46) wordt gesproken over 69 scholen die zich bezighouden met vooral leerlingenuitwisselingen en docentenuitwisselingen. Dit aantal wordt gerelateerd aan de respons van 256 scholen uit een steekproef van 550 scholen. In 1989 waren er nog 2700 scholen voor lbo, mavo, havo, vwo en mbo (blz. 45). Bij het vaststellen van de omvang van de activiteiten in 1988/1989 is het getal van 69 scholen gehanteerd. Echter, we hebben hier te maken met een steekproef onder 550 scholen en is het beter te spreken van een percentage scholen dat participeert. De betreffende 69 scholen vormen 12,5% van de steekproef. Trekken we er een vijfde van af voor een niet exact vast te stellen aantal mbo-scholen die in het huidige onderzoek niet meedoen dan is een percentage van 10% wellicht enigszins betrouwbaar. Dezelfde redenering gaat op voor de participerende leerlingen. Er wordt gesproken over jaarlijks 1500 tot 3100 leerlingen. Gezien het ontbreken van financiële middelen van de overheid in die periode is een voorzichtige schatting realistisch en participeerden wellicht 1800 jaarlijks in deze steekproef van 20% van het gehele scholenbestand. Dit zou leiden tot jaarlijks 9000 leerlingen. Net als bij het aantal scholen wordt ook hier een vijfde afgetrokken voor de mbo-deelname en

Kijkend naar de toen al omvangrijke programma's van de buurlanden Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, kwamen de geringe internationale ambities van Nederland in een nog wat scherper daglicht te staan. Gestimuleerd door de al eerder genoemde resolutie over de Europese dimensie in het onderwijs, werden door minister Deetman voorbereidingen getroffen de mogelijkheden van scholen sterk te vergroten en de coördinatie van de activiteiten te bundelen. Dit heeft in de beginjaren negentig onder het bewind van minister Ritzen geleid tot de start van een serie nationale programma's, die gevoegd bij het wat later in werking getreden EU-programma Socrates²⁹, hebben geleid tot talrijke internationaliseringsactiviteiten op Nederlandse scholen, gecoördineerd door de opvolger van het CEVNO, het Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs. De cijfers over de leerlingenuitwisselingen en studiebezoeken in het jaar 2000 illustreren de ontwikkelingen in kwantitatieve zin het beste: 18.000 leerlingen hebben deelgenomen aan uitwisselingen (2,2% van het totaal aantal leerlingen in het schooljaar 1999-2000) en ruim 6.200 leraren aan studiebezoeken en Europese nascholingsactiviteiten (9% van het totaal aantal onderwijzend personeel in het schooljaar 1999-2000).³⁰

---

resteert een aantal van 7200 leerlingen. Ten aanzien van de docenten geldt dezelfde aanpak. Het gaat om ongeveer 100 docenten uit een steekproef van 20% van de scholen (blz. 56). Dit zou leiden tot 500 docenten, minus een vijfde mbo = 400 docenten jaarlijks.

²⁹ Het Europese Gemeenschap onderwijsactieprogramma Socrates is aanvaard bij een besluit van het Europees Parlement en de Raad voor een periode van 1 januari 1995-31 december 1999; besluit no. 8119/95/EC van maart 1995. Het huidige Socrates II programma is gestart in 2000 en loopt tot 2007; er nemen 31 landen aan deel.

³⁰ Het Jaarverslag EP 2000 vermeldt op blz. 17 dat in 2000 18.772 leerlingen hebben deelgenomen aan uitwisselingen en partnerschappen. Omdat binnen Gros waarschijnlijk 50% van de deelnemers uit het po komt, worden er 724 leerlingen afgetrokken en ontstaat er het eindtotaal van 17.997. De kerncijfers van OCenW-vo vermelden dat in het schooljaar 1999-2000 830.244 leerlingen het voortgezet onderwijs bezochten. Op dezelfde blz. 16 en 17 van het Jaarverslag EP 2000 wordt een totaal aan participerende docenten van 8686 vermeld. Hiervan worden alle EuroSchooldeelnemers (cursussen en trainingen in NL) afgetrokken. (754), 50% van Plato-po (745), 50% van Gros-po (248) en 20% van Comenius-1-po (704). Dit leidt tot een totaal van 6235 leraren in het vo. De kerncijfers van OCenW-vo vermelden in het schooljaar 1999-2000 een totaal aantal onderwijzend personeel van 67.000.

3. De opzet van het onderzoek

Onderzoeksgroepen

Bij het samenstellen van de onderzoekspopulatie is uitgegaan van een groep van 44 scholen die in het schooljaar 1999-2000 behoren tot de voorhoedescholen op het gebied van internationalisering. Op deze scholen heeft men al enige jaren ervaring en behoort dit aandachtsveld tot het schoolbeleid. Er worden ook redelijk veel eigen financiële bijdragen opgebracht om deze activiteiten te stimuleren. Deze groep vormt het uitgangspunt voor onderzoek naar de betekenis van de internationalisering in de school.

Van deze groep van scholen zijn de volgende schoolkenmerken verzameld: schoolgrootte, denominatie, provincie en schooltypen binnen de school. Uit het totale scholenbestand voortgezet onderwijs zijn daarna twee steekproeven getrokken van elk 90 scholen met kenmerken, analoog aan die van de scholen zoals hierboven beschreven.

De eerste groep die is voortgekomen uit de steekproef bestaat uit scholen die pas zijn gestart met internationalisering (startersgroep) en de tweede groep kent scholen waar dit onderwerp niet of beperkt op gang is gekomen (controlegroep). Om deze groepen nog in een strakkere setting te plaatsen zijn de scholen uit de startersgroep en de controlegroep gematched aan de voorhoedegroep. Dat wil zeggen dat aan elke voorhoedeschool twee scholen zijn gekoppeld uit resp. groep 2 en 3 met dezelfde schoolkenmerken. Op deze wijze is er een onderzoekspopulatie ontstaan van 3 maal 44 = 132 scholen. Waar scholen niet wilden meewerken of niet reageerden, is enige malen groep 2 en 3 ververs met nieuwe scholen uit de steekproef; groep 1 is steeds hetzelfde gebleven.

Onderzoekslijnen

Binnen de onderzoeksgroepen worden drie groepen van respondenten onderscheiden, nl. de coördinatoren internationalisering, de docenten en de leerlingen. Met betrekking tot de eerste onderzoekslijn is een vragenlijst opgesteld. Ook is er van een beperkt aantal scholen een analyse gemaakt van de beleidsplannen en van de projectverslagen. Ten aanzien van de docenten is met een verkorte vragenlijst gewerkt die in het bijzijn van de onderzoeker is ingevuld en waarbij naar aanleiding van de vragen een gesprek is gevoerd. Van dit gesprek is een verslag gemaakt. Tevens hebben een aantal docenten een logboek gemaakt van een leerlingenuitwisseling en een studiebezoek. De derde onderzoekslijn richt zich op de leerlingen. Er zijn voorafgaand aan de uitwisselingen luister- en spreekvaardigheidstoetsen gegeven en een toets wat betreft de kennis en opvattingen over de doellanden. Ditzelfde is uitgevoerd na de periode van de uitwisselingen.

Voor de beantwoording van de laatste onderzoeksvraag naar de kenmerken van Europees/internationaal georiënteerde school wordt zowel gebruik gemaakt van de resultaten van de overige onderzoeksvragen als van de discussies die zijn gevoerd over de component “Europese/internationale oriëntatie” binnen de standaard tweetalig Engels vwo. Tenslotte wordt er nog binnen het raamwerk van dit onderzoek, een deelstudie verricht naar de obstakels bij allochtone meisjes waar het gaat om internationalisering.³¹

---

³¹ Deze deelstudie is in opdracht van met Ministerie van OCenW verricht door drs. K. Stamm, plv. hoofd afdeling Nationale en Bilaterale Programma's Europees Platform. Dit onderzoek sluit aan bij de vragen die aan de docenten worden gesteld over de ervaringen met allochtone leerlingen.

Over de data die beschikbaar zijn gekomen uit de coördinatorenvragenlijst, wordt hier gerapporteerd. Over de overige onderzoeksactiviteiten wordt op een later moment verslag gedaan.

Op verschillende momenten gedurende het onderzoek is gebruik gemaakt van adviezen van personen zowel binnen als buiten het Europees Platform.³²

Respons

Uitgaande van een onderzoekspopulatie van 3 groepen maal 44 met in totaal 132 scholen, is er een respons van 102, dat wil zeggen 76%. In groep 1 hebben 42 van de 44 scholen gereageerd (95%), in groep 2, 32 van de 44 scholen (73%) en in de controlegroep 28 van de 44 scholen (63%). Bij de verwerking van de data worden de uitkomsten van groep 1 en 2 in de meeste gevallen bij elkaar gevoegd, zijnde de internationaliseringsgroep en wordt groep 3, de controlegroep, in beeld gebracht waar dat relevant is; als de data van groep 1 en 2 significant verschillen worden de uitkomsten gescheiden vermeld.

De onderzoeksdata binnen de doelgroep ‘coördinatoren internationalisering’ hebben betrekking op het schooljaar 1999-2000.

Opzet van deze rapportage

Dit artikel gaat vooral in op aspecten van de eerste drie onderzoeksvragen (concrete vormgeving, organisatorische- en financiële randvoorwaarden en inbedding in het curriculum). Het gaat nadrukkelijk om de eerste uitkomsten van een beperkt deel van het onderzoek. Nadere uitwerkingen vinden plaats in de verdere studie. Het is dus mogelijk dat als gevolg van die verdere uitwerkingen sommige uitkomsten, zoals in dit artikel beschreven, anders moeten worden verwoord.

---

³² Met de adviseurs dr. P. Edelenbos en drs. J. de Jong van de Universiteit van Groningen is een frequent contact. Adviezen worden ook verkregen van de reflectiegroep die door het Europees Platform is ingesteld; de leden zijn: dr. P. van Oijen, drs. K. Stamm, A. Maljers en W. van Walstijn.

4. De ene provincie is de andere niet

Zijn er in de ene provincie verhoudingsgewijs meer scholen Europees actief dan in de andere provincie?³³

Nagegaan is of de scholen uit de onderzoeksgroepen die internationalisering ter hand hebben genomen qua provincie-spreiding, verschillen van het totaal aantal scholen.

Tabel 1 Provincies en Europees actieve scholen in de internationaliseringsgroep (N= 74) afgezet tegen het landelijk beeld.³⁴

Provincie	Landelijk percentage scholen vo	Percentage internat.groep
Drenthe	3%	4%
Flevoland	2%	0%
Friesland	4%	1%
Gelderland	12%	14%
Groningen	3%	9%
Limburg	7%	12%
N-Brabant	17%	22%
N-Holland	16%	8%
Overijssel	5%	8%
Utrecht	8%	5%
Zeeland	2%	0%
Z-Holland	21%	16%

Opvallend zijn de hogere scores ten opzichte van de landelijke cijfers van de provincies Groningen, Limburg, Noord-Brabant en Overijssel. Met name in de provincie Noord-Holland, maar ook in Utrecht en Zuid-Holland zijn er in de internationaliseringsgroep minder scholen Europees actief gelet op het landelijke percentage. Dat geldt in mindere mate ook voor Friesland, Flevoland en Zeeland. Voorzichtig gesproken blijft de Randstad achter ten opzichte van de provincies die grenzen aan Duitsland of België.

Bovenstaande waarneming betreft de 74 scholen uit de internationaliseringsgroep. De vraag is of het beeld ook wordt bevestigd door de algemene cijfers van het EP m.b.t. verschillende programma's in het jaar 2000.

Meegenomen zijn de programma's die qua deelname binnen de internationaliseringsgroep hoog scores: leerlingenuitwisselingen (Iku/Lingua E), studiebezoeken en Europese nascholing(Plato/Lingua B/Arion/Comenius 3.2 en cursussen RvE).³⁵ Een nieuwe groep van Eurokisscholen per 1 juni 2001 is ook geanalyseerd. Zie verder voor de deelname aan internationaliseringsactiviteiten tabel 6.

³³ Het Europees Platform houdt al jaren de aantallen per provincie bij, zonder echter deze cijfers te vergelijken met de landelijke cijfers. bron: Kerncijfers OCenW 2000; deze kerncijfers bevatten geen provinciegegevens zodat het nodig was aparte berekeningen te maken. De peildatum is 1 september 1999; van de 687 scholen worden 50 praktijkscholen en 18 AOC's afgetrokken, zodat het aantal 619 bedraagt.

³⁴ Door afrondingen sommeren de percentages niet tot 100%; dit geldt voor alle volgende tabellen

³⁵ Bron: Jaarverslag EP 2000, blz.19 . De aantallen hebben betrekking op de toekenningen, dwz dat een school meerdere toekenningen kan krijgen. Toekenningen aan scholen uit de internat. groep maken ook deel uit van dit cijfermateriaal. De percentages in de kolommen met 'EP-toekenningen' slaan op het jaar 2000, terwijl de landelijke percentages als peildatum 1999 hebben.

Tabel 2 Provincies en EP-toekenningen over 2000

	Landelijk percentage scholen vo	Iku/Lingua E (N = 405)	Plato/Lingua B/ Arion/Comenius 3.2/RvE (N = 992)	Comenius 1 (N = 474)	Nieuwe EuroKisscholen per 1/6/2001 (N = 23)
Drenthe	3%	2%	4%	4%	0%
Flevoland	2%	3%	1%	1%	0%
Friesland	4%	4%	9%	7%	0%
Gelderland	12%	7%	12%	10%	26%
Groningen	3%	7%	4%	8%	13%
Limburg	7%	8%	5%	6%	13%
N-Brabant	17%	26%	16%	19%	17%
N-Holland	16%	8%	21%	12%	7%
Overijssel	5%	12%	6%	11%	4%
Utrecht	8%	4%	12%	7%	4%
Zeeland	2%	1%	1%	2%	0%
Z-Holland	21%	18%	11%	12%	13%

De eerste uitkomsten laten zien dat bij de programma's waar leerlingen bij zijn betrokken en waar meer samenwerking tussen scholen nodig is (Iku/Lingua E, Comenius 1 en EuroKis) de uitkomsten het beeld bevestigen wat hiervoor is geschetst.

Provincies als Groningen, Overijssel, Limburg en Noord-Brabant zijn, net als bij de internat.groep, oververtegenwoordigd bij deze programma's, terwijl N-Holland, Utrecht en Z-Holland zijn ondervertegenwoordigd.

Activiteiten die gericht zijn op docenten (Plato etc.) daarentegen scoren in twee Randstadprovincies hoger dan de landelijke cijfers (N-Holland + 5 % en Utrecht + 4 %). Zuid-Holland is ook hier sterk ondervertegenwoordigd.

Er is dus door gebrek aan belangstelling, het aanwezig zijn van obstakels of een combinatie van beide, een relatief lagere graad van participatie bij leerlingenuitwisselingen en schoolpartnerschappen in de Randstad, dan in de provincies Groningen, Overijssel, Limburg en Noord-Brabant, die grenzen aan Duitsland of België. Scholen in twee Randstadprovincies participeren relatief sterker in studiebezoeken en Europese nascholing. De provincie Zuid-Holland is op alle onderdelen sterk ondervertegenwoordigd.

5. *Speelt de levensbeschouwing een rol?*

Zegt de levensbeschouwelijke identiteit van een school ook iets over het Europees actief zijn? De denominatie van de internationaliseringsgroep is vergeleken met de landelijke cijfers.

Tabel 3 De denominatie van internationaal actieve scholen in de internationaliseringsgroep vergeleken met de landelijke cijfers (N= 74)

Denominatie	Landelijk percentage	Percentage internat.groep
Openbaar	26%	27%
PC	20%	18%
RK	31%	40%
Algemeen Bijzonder	11%	7%
Samenwerking	10%	8%
Overig	2%	-

De openbare scholen in de internat.groep zijn adequaat vertegenwoordigd; de pc- en samenwerkingsscholen kennen een lichte ondervertegenwoordiging, terwijl de algemeen bijzondere scholen sterk ondervertegenwoordigd zijn. Daarentegen zijn de katholieke scholen duidelijk oververtegenwoordigd.

Net als bij de provincies is ook bij de levensbeschouwing een vergelijking gemaakt met de toekenningen van bepaalde programma's die het EP over het jaar 2000 heeft gedaan, om vast te stellen of het beeld van de internationaliseringsgroep wordt bevestigd.³⁶

Tabel 4 Denominatie en EP-toekenningen in 2000

Denominatie	Landelijk percentage scholen vo	Iku (N = 326)	Plato/Arion (N = 624)	Nieuwe EuroKisscholen per 1/6/2001
Openbaar	26%	29%	31%	30%
PC	20%	15%	21%	17%
RK	31%	40%	32%	39%
Algemeen bijzonder	11%	5%	7%	0%
Samenwerking	10%	10%	4%	9%
Overige	2%	2%	5%	4%

Ook hier zien we een bevestiging van de uitkomsten bij de internat.groep. De pc- en samenwerkingsscholen kennen een lichte ondervertegenwoordiging. De openbare sector heeft een sterkere positie dan bij de internat.groep, terwijl de katholieke scholen ook hier sterk oververtegenwoordigd zijn. De algemeen bijzondere scholen zijn ook bij de programma's die bij scholen qua deelname het hoogst scoren, sterk ondervertegenwoordigd.

De vraag kan gesteld worden of er enig verband is tussen de uitkomsten van de belangstelling per provincie en vanuit de levensbeschouwelijke sectoren. Vormt de levensbeschouwing de

³⁶ Bron Jaarverslag EP 2000; omdat er over het jaar 2000 van de Europese programma's (behalve Arion) geen denominaties in Soclink worden bijgehouden, verschillen de aantallen van tabel 2.

prikkel tot internationalisering, het feit dat men zich in een grensprovincie bevindt of is het een combinatie van achtergronden? Door een driedimensionale kruistabel te maken, dat wil zeggen de dimensies provincie, denominatie en internationalisering met elkaar te verbinden, ontstaat meer inzicht in de onderlinge verhoudingen.³⁷ De intern.groep van 74 scholen vormt ook hier een referentiepunt. Om nog met enigszins bruikbare aantallen te werken, is in het kader van dit artikel een analyse gemaakt van de twee denominaties met de grootste omvang, nl. de groep van rooms-katholieke scholen (N = 30) en van openbare scholen (N = 20).

Tabel 5 Provincies, denominaties en de intern.groep

	Percentage r.k. scholen per provincie (N = 199)	Percentage r.k. scholen in de intern.groep per provincie (N = 30)	Percentage op. scholen per provincie (N = 168)	Percentage op. scholen in de intern.groep per provincie (N = 20)
Drenthe	1%	0%	2%	5%
Flevoland	1%	0%	3%	0%
Friesland	0%	0%	4%	0%
Gelderland	7%	17%	13%	0%
Groningen	0%	0%	7%	15%
Limburg	19%	30%	3%	0%
N-Brabant	41%	40%	10%	10%
N-Holland	10%	3%	20%	15%
Overijssel	6%	10%	5%	10%
Utrecht	5%	0%	7%	20%
Zeeland	1%	0%	2%	0%
Z-Holland	11%	0%	24%	25%

De conclusies zoals die in de vorige en deze paragraaf zijn getrokken, krijgen door de combinatie van contextfactoren nog wat meer reliëf. De geringere participatie in de Randstadprovincies wordt in N-Holland door zowel een ondervertegenwoordiging van katholieke- als openbare scholen veroorzaakt. In Z-Holland en Utrecht echter zijn het vooral de katholieke scholen die ondervertegenwoordigd zijn terwijl de openbare scholen juist adequaat (Z-Holland) of oververtegenwoordigd zijn (Utrecht).

De oververtegenwoordiging van de katholieke scholen bij de intern.groep is vooral zichtbaar in Gelderland, Overijssel en Limburg. De oververtegenwoordiging in Groningen is vooral te danken aan de openbare scholen en in Overijssel aan de katholieke en openbare scholen.

Er is enige aandacht geschonken aan de contextfactoren 'provincie' en 'levensbeschouwing'. In de uiteindelijke studie zullen ook de factoren 'schooltypen' - van de school als geheel en het type waar de respondent lesgeeft - en 'schoolgrootte' worden behandeld.

³⁷ Bron van de denominaties per provincie: Kwaliteitskaarten 1999. Inspectie van het Onderwijs. Het totale aantal vo-scholen komt op 624, 5 meer dan de kerncijfers van OCenW (zie ook noot 9).

6. Grenzeloos leren

Tal van vormen van internationalisering zijn in de afgelopen tien jaar ontwikkeld. Voor een goed begrip worden in enkele trefwoorden de voornaamste karakteristieken van de verschillende programma's aangeduid.³⁸ Een aantal variabelen die betrekking hebben op de onderzoeksvraag naar de concrete vormgeving op school, worden geanalyseerd. De respondenten kunnen meerdere activiteiten invullen; het percentage geeft telkens aan het aantal scholen uit de intern.groep dat deelneemt aan de betreffende activiteit.

Tabel 6 Deelname aan internationaliseringsactiviteiten van de internationaliseringsgroep (N= 74)

• Leerlingenuitwisselingen (Iku, Lingua E)	84%
• Studiebezoeken en Europese nascholing (Plato, Lingua B, Arion, Comenius 3.2, cursussen Raad van Europa)	67%
• Schoolpartnerschappen (Comenius1)	52%
• Onderwijssamenwerking met grenslanden (Gros, Duitsland Plus)	36%
• Nascholing en gebruik van lesmaterialen (volgen in Nederland van cursussen en het benutten van lesmateriaal met een Europees accent)	33%
• Projecten met een Europese dimensie (onderdeel van ict, tweede fase, basisvorming, Europese tekeningen- en opstellenwedstrijd)	30%
• Inzetten van native speakers en taalassistenten	26%
• Overige activiteiten	23%
• Tweetalig onderwijs en versterkt talenonderwijs (tto, vto)	18%
• Participatie bij inkomende studiebezoeken	15%

Leerlingenuitwisselingen (84%) scoren het hoogst bij de twee groepen scholen die deel uitmaken van de internationaliseringsgroep. Het hoge percentage van deze vorm van internationalisering, geeft wel aan dat het de scholen er tenslotte om te doen is waardevolle activiteiten voor leerlingen te ontwikkelen. Daartoe moeten ook de leraren Europees geschoold worden, hetgeen tot uitdrukking komt in de hoge graad van participatie bij studiebezoeken, etc. (67%). De schoolpartnerschappen vormen in feite een combinatie van activiteiten voor leerlingen en leraren terwijl de onderwijssamenwerking met grenslanden qua werkvormen veel gelijkenis vertoont met de kenmerken van de eerste drie activiteiten.

³⁸ Comenius Actie 1; onderdeel van EU-programma Socrates: minimaal 3 scholen uit drie landen voeren samen een project uit. Iku; Nederlands programma waar leerlingen gedurende 1 week uitwisselen met leerlingen uit ander land. Lingua E (Comenius Taalproject); onderdeel van Socrates: leerlingen wisselen 14 dagen uit met leerlingen uit ander land. Plato: Nederlands studiebezoekenprogramma. Lingua B; onderdeel van Socrates: nascholing voor talentdocenten in ander land. Arion; onderdeel van Socrates: studiebezoeken in Europees gemengde groepen. Comenius 3.2; onderdeel van Socrates: nascholingscursussen. Gros; Nederlands programma voor grensoverschrijdende samenwerking. Duitsland Plus; Nederlands programma voor samenwerking met Duitsland, vooral voor vbo- en mavo-scholen. Tto; 50% van de vakken in het vo wordt in een vreemde taal gegeven (bijna altijd Engels). Vto: versterkte aandacht voor vreemde talen. Native speakers: buitenlandse leraren die op Nederlandse scholen lesgeven. Taalassistenten: jonge buitenlandse leraren die gedurende enkele maanden op Nederlandse scholen behulpzaam zijn bij het versterken van taalvaardigheid. Inkomend studiebezoek: buitenlandse onderwijsexperts die Nederlandse onderwijsinstellingen bezoeken. In alle gevallen betreft het landen binnen de EU, cq. 16 andere Europese landen die participeren in Socrates.

NB: in Socrates II is de terminologie van de programma-onderdelen gewijzigd. Het onderzoek betreft nog vooral de situatie zoals die bestond onder Socrates I.

Ook de andere internationaliseringsvormen scoren nog redelijk hoog, hetgeen er op wijst dat deze groep van scholen over een breed veld actief is.

Bij een vergelijking met de controlegroep, waarbij niet ingevulde onderdelen van de vraag in dit geval worden beschouwd als 'voert deze activiteit niet uit', komen uiteraard geheel andere percentages tevoorschijn.³⁹ Deze uitkomsten geven tegelijkertijd een inzicht in de samenstelling van de controlegroep die aan het selectie criterium 'weinig' toch nog een redelijke invulling geeft; deze invulling komt nu scherper in beeld.

Tabel 7 Vergelijking deelname internationaliseringsactiviteiten intern. Groep (N= 74) en controlegroep (N= 28)

	Intern.groep	Controlegroep
• Leerlingenuitwisselingen	84%	18%
• Studiebezoeken en docentenuitwisselingen	67%	32%
• Schoolpartnerschappen	52%	18%
• Onderwijssamenwerking grenslanden	36%	7%
• Nascholing en lesmaterialen	33%	7%
• Projecten Europese dimensie	30%	14%
• Inzetten native speakers	26%	4%
• Overige activiteiten	23%	11%
• Tweektalig onderwijs en versterkt talenonderwijs	18%	7%
• Participatie inkomende studiebezoeken	15%	11%

De gemiddelde graad van participatie bij de internat. groep ligt op 38% en bij de controlegroep op 13%. D.w.z. dat in de intern.groep drie maal zoveel internationaliseringsactiviteiten worden uitgevoerd als in de controlegroep, maar dat is ook logisch omdat de controlegroep is geselecteerd op 'weinig tot niets'. Het is wel relevant om te zien of op onderdelen de activiteiten bij de controlegroep tot andere uitkomsten leidt dan bij de internationaliseringsgroep. Bij de volgende activiteiten zijn de verschillen het scherpst: native speakers 7 (intern.): 1 (controle), onderwijssamenwerking in grenslanden 5: 1 en bij de leerlingenuitwisselingen 4,6: 1.

De concrete vormgeving wordt nog door tal van andere factoren bepaald, zoals o.a. de tijdsinvestering van de docenten en leerlingen, de gestelde doelen, de beoogde resultaten, de werkvormen, het aantal leerlingen dat uit welke klassen deelneemt en de landen waarmee de scholen samenwerken. Binnen het bestek van dit artikel wordt de participatie van leerlingen nader geanalyseerd.

In volgorde van deelnamepercentage staan de leerlingenuitwisselingen nummer 1 en volgen daarna de studiebezoeken, de schoolpartnerschappen en de samenwerking met de grenslanden (zie tabel 5). Zijn er klassen die favoriet zijn als het gaat om dit type Europese ervaringen in deze drie sectoren?

³⁹ De vraagstelling is zodanig dat wie niets invult in feite te kennen geeft aan geen enkele activiteit deel te nemen. Dat komt overeen met het niet invullen van onderdelen. Er zijn van de 28 respondenten 10 die de vraag in het geheel niet hebben beantwoord. Deze 10 worden in dit geval beschouwd als 'nee' en daarom wordt hier de kolom 'percent' gebruikt en niet 'valid percent'.

Bij de leerlingenuitwisselingen (Iku en Lingua E) blijkt klas 4 het moment waarop de meeste scholen tot uitvoering komen: 32%. Daarna volgt klas 3 met 17%, klas 2 met 7% en volgen er nog kleine percentages verdeeld over verschillende klassen of combinaties van klassen. Als het zwaartepunt bij klas 4 ligt zullen VBO en MAV) niet participeren; dit is wel mogelijk in klas 3. Later wordt op dit aspect teruggekomen.

Bij de schoolpartnerschappen, waar de fysieke leerlingenuitwisselingen een kleine rol speelt en het dus gaat om het uitvoeren van een gemeenschappelijk onderwijsproject, scoort klas 3 het hoogst (12 %), gevolgd door klas 5 (8%) en klas 4 (7%).

Bij samenwerking met grenslanden is klas 3 favoriet (15%) gevolgd door klas 2 (7%).

De klassen 3 en 4 zijn dus bij uitstek de momenten waarop dit type leerlingenactiviteiten worden gerealiseerd.

Tamelijk cruciaal is natuurlijk de vraag hoeveel leerlingen hieraan meedoen. We moeten ons nu beperken tot de absolute getallen; in het vervolg van deze studie zal getracht worden een relatie aan te brengen met het totaal aantal leerlingen in een klassenlaag, zodat er een beeld ontstaat van het percentage leerlingen dat meedoet ten opzichte van het percentage leerlingen dat niet meedoet.

Tabel 8 Deelname aantal leerlingen bij internationaliseringsactiviteiten van de intern.groep (N = 74)

Activiteiten	Deelnamefrequentie	Totaal aantal leerlingen	Gemiddelde per school
Schoolpartnerschappen	35	3226	92 leerlingen
Leerlingenuitwisselingen	60	4170	70 leerlingen
Onderwijs-samenwerking grenslanden	28	1427	51 leerlingen
Tto/vto	13	1950	150 leerlingen
Participatie inkomende studiebezoeken	5	250	50 leerlingen
Projecten Europese dimensie	28	4297	153 leerlingen
Overig	10	691	69 leerlingen

In totaal hebben in het schooljaar 1999-2000 in de internationaliseringsgroep 16011 leerlingen geparticipeerd in onderwijsactiviteiten met een Europese dimensie. De bijna 70 leerlingen per school bij uitwisselingen, geeft aan dat het gemiddeld om 2 tot 3 klassen gaat. De tto- en vto-activiteiten in deze groep worden in meerdere klassen uitgevoerd.

7. Een eerste kennismaking met de coördinator en de commissie internationalisering

De hierna volgende waarnemingen maken onderdeel uit van de onderzoeksvraag naar de organisatorische en financiële randvoorwaarden van internationalisering op school.

Door de groei van de internationaliseringsactiviteiten in het laatste decennium van de vorige eeuw, moesten de scholen een manier vinden om deze werkzaamheden te coördineren: 93% van de scholen uit de internationaliseringsgroep beschikt over een coördinator, een commissie of beide, waarbij de laatste formule de voorkeur heeft, zoals uit onderstaande tabel is af te lezen.

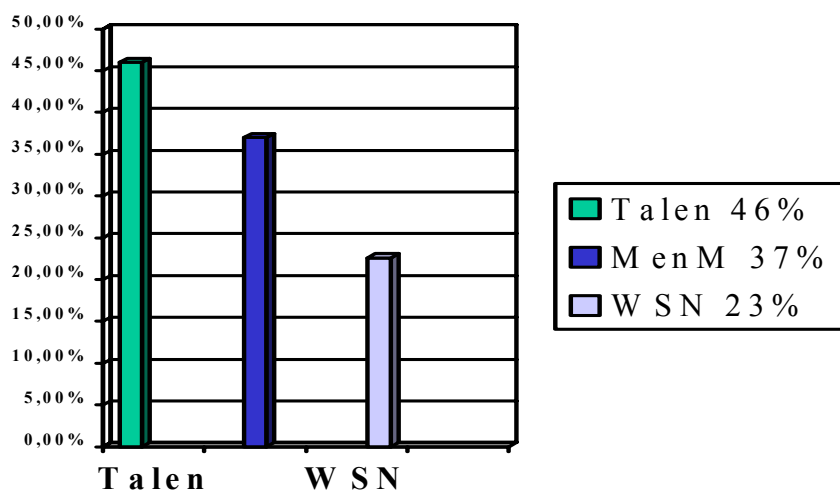
Tabel 9 Coördinatie van de internationalisering in de internationaliseringsgroep (N = 74)

	Percentage
Nee	7%
Coördinator	23%
Commissie	11%
Beide	58%
Werkgroep tto	1%

Kijken we naar de coördinator internationalisering dan kan worden vastgesteld dat het iemand is met veel onderwijservaring. De respondenten in de internationaliseringsgroep hebben een gemiddelde onderwijservaring van 24,5 jaar. Met een standaarddeviatie van 7 kan de conclusie worden getrokken dat de coördinatoren overwegend oudere docenten zijn met een lange staat van dienst; hetzelfde geldt overigens ook voor de respondenten van de controlegroep.

Hoe scoren de vakken bij de coördinatoren, waarvan 85% tevens docent is?⁴⁰

Tabel 10 Overzicht vakken van de coördinatoren (N = 74)

⁴⁰ Tot de mens- en maatschappijvakken worden hier gerekend: economie, cultuur, maatschappijleer, godsdienst, aardrijkskunde en geschiedenis. Bij de vakken wiskunde, scheikunde en natuurkunde zijn ook toegevoegd, natuur, gezondheid, techniek, informatica en beweging.

Binnen de talengroep, waarin de meeste coördinatoren werkzaam zijn, scoort Duits het hoogst met een frequentie van 15; Engels 9 en Frans 8.

Het is logisch dat gaandeweg voor deze taken op school uren zijn vrijgemaakt. Deze ureninzet zegt ook iets over de financiële input van de school en van het belang dat wordt gehecht aan het versterken van de Europese dimensie in het onderwijs. Vanwege de nogal significante verschillen tussen de voorhoedegroep en de startersgroep is de internationaliseringsgroep opgesplitst.

Tabel 11 Door de school bekostigde fte-uren op jaarbasis voor de coördinatie en uitvoering van de internationalisering

Uren coördinator	N	Gemiddelde	Std. deviatie
Voorhoedegroep	42	54	84
Startersgroep	31	31	86
Controlegroep	28	5	13

Uren leden commissie	N	Gemiddelde	Std. deviatie
Voorhoedegroep	42	62	147
Startersgroep	31	3	6
Controlegroep	28	1	6

Uren docenten	N	Gemiddelde	Std. deviatie
Voorhoedegroep	42	61	131
Startersgroep	31	15	51
Controlegroep	28	16	85

Uren specifieke taakgroep	N	Gemiddelde	Std. deviatie
Voorhoedegroep	42	3	12
Startersgroep	31	-	-
Controlegroep	28	3	12

Op de voorhoedescholen worden verreweg de meeste uren ter beschikking gesteld aan zowel de coördinatoren, leden van de commissie, aan de docenten en aan specifieke taakgroepen. Scholen uit de startersgroep besteden wel uren (gemiddeld 31 per jaar) aan de coördinator, maar nauwelijks aan de commissie (gemiddeld 2 per jaar). Er is een significant verschil tussen de uren die gemiddeld in de voorhoedegroep aan de commissie worden besteed (62 uur per jaar) en de 2 uur uit de startersgroep. De afstand tussen de twee groepen m.b.t. de coördinator is veel kleiner (53: 31). Dit geeft wel aan dat in de voorhoedegroep de internationalisering een breder draagvlak heeft. Opvallend is tevens dat de uren die in de controlegroep worden besteed, niet worden ingezet bij de coördinator of commissie, (4 en 1) maar bij de docenten (16). De standaarddeviaties laten zien dat er zeer grote verschillen bestaan tussen de afzonderlijke scholen. In de voorhoedegroep loopt de toekenning van uren voor de coördinator van 1 uur op jaarbasis tot 300 uur en voor de commissie zelfs van 1 uur tot 600 uur.

Kan de coördinator over voldoende financiële middelen beschikken? Naast deze inzet van uren door de school zelf, zijn er in veel gevallen subsidies ontvangen van het Europees Platform, leveren ouders en leerlingen bijdragen en worden op andere manieren gelden verworven. De internationaliseringsgroep is hier gesplitst in de voorhoedegroep en de startersgroep vanwege de grote onderlinge verschillen.

Tabel 12 Gemiddelde financiële bijdragen onderzoeksgroepen 1 en 2 (N = 74) en controlegroep (N = 28)

	Onderzoeksgroep 1	Onderzoeksgroep 2	Controlegroep
• Subsidie Europees Platform	f 21.972,-	f 8.175,-	f 2.307,-
• Bijdrage ouders	- 24.135,-	- 7.372,-	- 1.781,-

Opvallend zijn de grote verschillen tussen de voorhoedescholen en de startersscholen, zowel ten aanzien van de EP-subsidies als de ouderbijdragen. Opvallend is eveneens de hoge bijdragen van de ouders bij de voorhoedescholen: ze zijn gemiddeld hoger dan de subsidies van het Europees Platform. De verschillen t.o.v. de controlegroep zijn hier wel evident. In deze groepen zijn bijdragen van gemeente of regio te verwaarlozen.

In het vervolg van deze studie naar de financiële en organisatorische randvoorwaarden zal ook worden gekeken naar de regelingen voor leerlingen van wie de ouders niet bij kunnen dragen, het aspect van de lesuitval en de ondersteuning van het Europees Platform.

8. Inbedding in het curriculum

Dit artikel wordt afgerond met enige aandacht voor aspecten van de derde onderzoeksvraag naar de manier waarop internationalisering wordt ingebed in het curriculum van de school. Omdat hier sprake is van een terrein dat niet wettelijk verplicht is en nog maar een korte ontwikkelingsperiode kent, is een zuiver formele benadering niet de aangewezen weg en moet er langs andere invalshoeken gezocht worden naar aspecten van inbedding.

We concentreren ons op de variabelen die betrekking hebben op het aanwezig zijn van een beleidsplan, het aantal jaren dat de school internationale activiteiten uitvoert, het relatieve belang van internationalisering, vooral in vergelijking tussen de internationaliserings- en controlegroep en een nadere specificatie van het mogelijke gebrek aan kennis, ervaring of middelen.

In de definitieve studie zal eveneens worden ingegaan op de interesse en deelname van bestuur, directie, vaksectiecoördinatoren en ouders, op de argumenten voor een lage prioriteit van internationalisering en op de volgorde van belang van niet-wettelijke schoolactiviteiten. Tevens zal een analyse van een serie beleidsplannen worden behandeld.

Bijna alle scholen uit de internationaliseringsgroep voeren een beleid ten aanzien van internationalisering (92%). Een derde van deze groep heeft dit beleid vastgelegd in een hoofdstuk van het schoolplan en de helft beschikt over een apart beleidsplan. Slechts 20% van de scholen heeft de internationalisering niet formeel vastgelegd.

Van de contr.groep daarentegen voert 38% geen beleid, maar doet ruim 60% dat wel. Als er echter gekeken wordt naar de invulling van die 60% blijkt dat niemand kan verwijzen naar een hoofdstuk van het schoolplan en 17% beschikt over een apart beleidsplan. De helft heeft niets vastgelegd of doet op andere manieren aan beleid. Dit laatste wordt ingevuld met scholenbezoeken in andere landen, e-mail, uitwisselingen van leerlingen en werkweken. Dit kan echter niet als beleid worden beschouwd, maar meer als manieren van uitvoering.

Het aantal jaren dat men al aan internationalisering doet zegt iets over het belang dat men er aan hecht. Van de respondenten die participeren in bepaalde activiteiten is gevraagd sinds wanneer men is gestart. Van al deze jaartallen is het gemiddelde berekend. Als het jaar 2000 als ijkpunt wordt genomen, kan de gemiddelde leeftijd van de activiteiten worden vastgesteld.

Tabel 13 Gemiddelde leeftijd van internationaliseringsactiviteiten in de internat.groep (ijkpunt jaar 2000)

	Gemiddelde leeftijd
• Leerlingenuitwisselingen	8
• Participatie inkomend studiebezoek	7
• Overig	7
• Studiebezoeken docenten	6
• Onderwijssamenwerking grenslanden	6
• Schoolpartnerschappen	5
• Projecten Europese dimensie	5
• Tto/vto	4
• Native speakers / taalassistenten	4
• Nascholing	4

Ook hier gaan de leerlinguitwisselingen op kop, hetgeen opnieuw een versterking betekent van het beeld dat deze vorm van internationalisering centraal staat op de scholen.

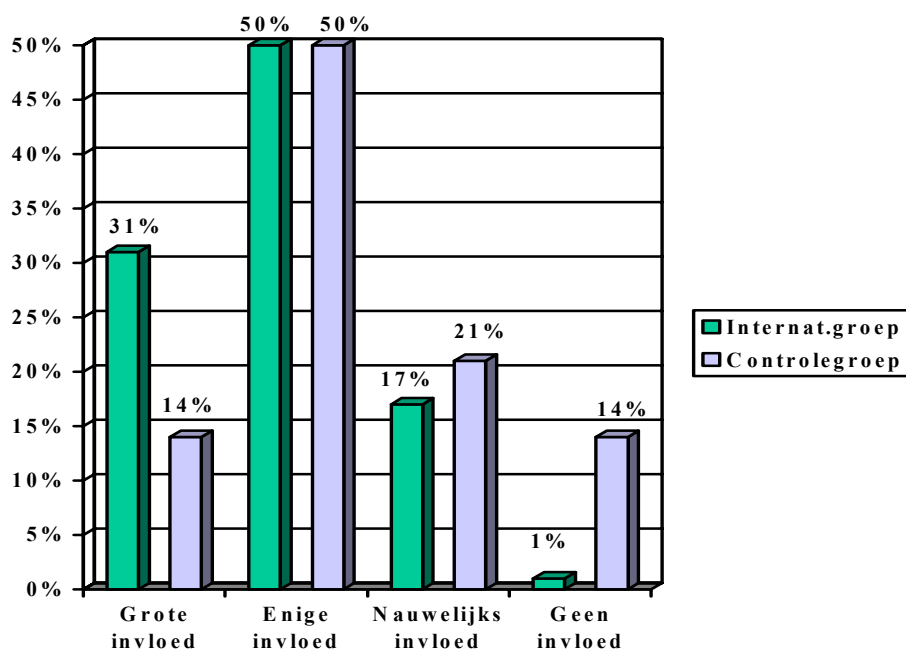
Het niet of nauwelijks aandacht besteden aan internationalisering kan allerlei redenen hebben. In de intern.groep gaat het in de meeste gevallen om 10% van de respondenten die positief reageert op een aantal redenen; een uitzondering vormt de factor ‘gebrek aan tijd’ met een score van 20%. De controlegroep laat een heel ander beeld zien (men kan meerdere antwoorden geven, waardoor het percentage slaat op het aantal scholen dat een bepaalde oorzaak aangeeft).

Tabel 14 Oorzaken van het geen aandacht besteden aan internationalisering in de controlegroep (N= 28)

• Gebrek aan tijd	61%
• Lage prioriteit ten opzichte van andere taken van de school	61%
• Gebrek aan kennis en ervaring	25%
• Gebrek aan middelen	14%
• Geen prioriteit	14%

De scholen kiezen duidelijk voor andere onderwijsactiviteiten en er is een gebrek aan tijd.

Het belang dat wordt gehecht aan een Europese oriëntatie in de school hangt natuurlijk ook samen met opvattingen over de ontwikkelingen in de Europese Unie. Worden die belangrijk gevonden en denkt men dat die ontwikkelingen van invloed zullen zijn op de prioriteit van internationalisering op de betrokken school? Deze vragen zijn voorgelegd aan de scholen. In de volgende tabel worden de opvattingen vergeleken tussen de internat.groep en de controlegroep.

Tabel 15 Europese Unie en de prioriteit van internationalisering op school bij de internat.groep (N = 74) en de controlegroep (N = 28)

Inbedding in het curriculum wordt natuurlijk gestimuleerd als meer dan 80% van de respondenten van de internat.groep een grote of enige invloed toekent aan de ontwikkelingen binnen de EU en de gevolgen daarvan voor de school. Zeer opvallend is hier ook de opvatting van de controlegroep: ruim 64% van de controlegroep deelt de mening dat de EU enige tot een grote invloed uitoefent op de prioritering! Er is wel een groter aantal respondenten in deze groep (14% tegenover 1%) die geen enkele invloed ziet.

9. Slot en samenvatting eerste uitkomsten

In dit artikel is een poging ondernomen de eerste uitkomsten te beschrijven van een onderzoek naar de betekenis en de resultaten van de internationalisering in het voortgezet onderwijs in Nederland. Een aantal variabelen dat betrekking heeft op de eerste drie onderzoeksvragen zijn geanalyseerd (concrete vormgeving van de internationalisering, financieel-organisatorische randvoorwaarden en inbedding in het curriculum). Ook zijn de contextfactoren 'provincie' en 'levensbeschouwelijke identiteit' in beeld gebracht. In de definitieve studie zullen de overige cruciale variabelen en de contextfactoren 'schooltypen' en 'schoolgrootte' in het kader van de onderzoekslijn 'coördinatoren internationalisering' aan de orde komen.

Op dezelfde wijze zullen de overige onderzoeksactiviteiten onder docenten en leerlingen worden geanalyseerd.

Tegen de achtergrond van de historische reconstructie van het internationaliseringsbeleid, aangevuld met kwantitatieve gegevens over de plaats van de internationalisering in de scholen, moet het dan mogelijk zijn antwoord te geven op de twee probleemstellingen in dit onderzoek.

Een beter inzicht in de betekenis van de Europese en internationale ervaringen van scholen kan helpen bij het ontwikkelen van beleid op schoolniveau, maar ook op het niveau van de nationale overheid en de Europese Unie.

Samenvatting eerste uitkomsten

- Voor programma's waar leerlingen bij betrokken zijn en waar meer samenwerking tussen scholen nodig is, is relatief meer belangstelling in de provincies Groningen, Overijssel, Limburg en Noord-Brabant dan in de Randstadprovincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht.
- In de provincies Noord-Holland en Utrecht is relatief veel belangstelling voor studiebezoeken en Europese nascholingsactiviteiten voor docenten.
- Scholen in de provincie Zuid-Holland zijn relatief ondervertegenwoordigd waar het gaat om allerlei vormen van internationalisering.
- Katholieke scholen met name en openbare scholen in lichtere mate zijn oververtegenwoordigd waar het gaat om internationaliseringsactiviteiten; algemeen bijzondere scholen en samenwerkingsscholen zijn relatief ondervertegenwoordigd.
- Leerlingenuitwisselingen scoren het hoogst bij de internationaliseringsgroep, gevolgd door de studiebezoeken en Europese nascholing en schoolpartnerschappen.
- Bij leerlingenuitwisselingen is klas 4 favoriet, gevolgd door klas 3.
- Bijna alle scholen uit de internat.groep kennen een vorm van coördinatie; coördinatoren internationalisering zijn vooral afkomstig uit de talenvakken, gevolgd door de mens- en maatschappijvakken en wiskunde, scheikunde en natuurkunde.
- In de voorhoedegroep beschikt de coördinator gemiddeld op jaarbasis over 53,6 fte-uren, de leden van de commissie samen over 62,1 fte-uren. In de startersgroep beschikt de coördinator over 31 fte-uren en de leden van de commissie over 2,6 fte-uren.
- Op de scholen uit de voorhoedegroep wordt gemiddeld bij f 22.000,- per jaar aan EP-subsidie ontvangen en dragen de ouders gemiddeld ruim f 24.000,- per jaar bij. In de startersgroep zijn deze bedragen resp. f 8.175,- en f 7.372,-.

- Bijna alle scholen uit de internat.groep voeren een beleid t.a.v. internationalisering; dit beleid is vastgelegd in een hfst. van het schoolplan of in een apart beleidsplan internationalisering.
- Van alle internationaliseringsactiviteiten zijn leerlingenuitwisselingen het eerste op scholen gestart; de gemiddelde leeftijd is 8 jaar (ijkpunt jaar 2000)
- Het geen aandacht besteden in de controlegroep aan de internationalisering is voor een groot deel toe te schrijven aan een gebrek aan tijd en aan een lage prioriteit ten opzichte van de andere taken van de school.
- Meer dan 80% van de scholen uit de internat.groep meent dat de ontwikkelingen in de EU van invloed zullen zijn op de prioriteit van internationalisering op school; in de controlegroep is bijna 75% dezelfde mening toegedaan.

Gegevensverwerking afgesloten op 31 oktober 2001.

Literatuuroverzicht

Edelenbos P, Greven H. Effecten van internationaliseringsbeleid op school, Gronings Instituut voor onderzoek van onderwijs, opvoeding en ontwikkeling, GION, 1996

Nederland en Europa. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2000

Hoe zien Europeanen zichzelf?; een kijkje in de spiegel door middel van opiniepeilingen, Europese Commissie, Brussel, 2001

Van Staden A, De nationale staat, onhoudbaar maar onmisbaar? Instituut Clingendael Den Haag, Van Gorcum-Assen, 1996

Ultee W.C. Economische eenwording, groter wordende sociale afstanden, blijvende culturele verscheidenheid?, KUN, 1989

Dronkers J, The cause of growth of English education in the Netherlands: class of internationalisation?, European Journal of Education, Vol. 28, no.3, 1993

Schulze H, Paul I, Europäische Geschichte, Quellen und Materialien, Bayerischer Schulbuch-Verlag, Einleitung blz. 9 t/m 20, München, 1994

Duroselle J.B. Europa, geschiedenis van zijn bewoners, Kosmos Utrecht/Antwerpen, 1990

Duchêne F, Jean Monnet, the first statesman of interdependence, W.W. Norton & Company, New York-London, 1994

Lander F, Oonk G.H. Het onderwijsbeleid van de Europese Unie en de Raad van Europa; eenvormigheid of variëteit?, hfst. 2 Handboek Europa en het onderwijs (Oonk red., Stichting Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs, 2^e gewijzigde druk, Alkmaar, 1997

Resolutie van de Raad en de ministers in het kader van de Raad bijeen, betreffende de Europese dimensie in het onderwijs, van 24 mei 1988, Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen, nr. C 177/5

Oonk G.H., van Houwelingen T, de Vries G.P. Eerste globale inventarisatie van activiteiten op het terrein van de Europese dimensie in het Nederlandse onderwijs, Centrum voor Europese Vorming in het Nederlandse Onderwijs, Alkmaar, 1989

Jaarverslag 2000 Europees Platform; Alkmaar, 2001

BIJLAGEN

4 Kwantitatieve Data

4.1 Primair en voortgezet onderwijs po/vo

4.1.1 Deelnemers

Tabel 4-1. Aantal deelnemers naar functie in 2000

Functie	Programma											Totaal	Totaal %				
	Comenius 1(c)	Comenius 3.2	Lingua B	Lingua C(a)	Lingua E	Arion	Centrale acties Socrates voorbereidende bezoeken	RvE	Duitsland Plus	Duitsland bilateraal	Iku			Gros	Plato (c)	Kans	Euro School
Leerlingen	0	0	0	0	1.073	0	0	0	2.762	638	10.753	3.448(b)	0	0	47	18.721	76,01
Docenten	259	41	151	15	171	6	0	11	248	40	1.426	496	1.081	28	490	4.463	18,12
Schoolleiders	86	5	0	0	0	45	0	5	14	0	0	0	503	22	80	760	3,09
Coördinatoren internationalisering	399	0	0	0	30	5	0	4	17	0	0	0	0	18	73	546	2,22
Onderwijspecialisten	0	1	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	5	0	104	115	0,47
Overig	0	0	0	0	0	5	0	2	10	0	0	0	0	0	7	24	0,10
Totaal	744	47	151	15	1.274	66	11	11	3.051	678	12.179	3.944	1.589	68	801	24.629	100,00

(a) Het betreft studenten of net afgestudeerden taallerarenopleidingen.

(b) Het buitenlands verblijf is vaak beperkt tot enkele dagen.

(c) Op een toekemning kunnen meerdere personen een bezoek afleggen.

Tabel 4-2. Aantal deelnemers verdeeld naar geslacht in 2000

Programma	Man	Vrouw	Totaal	Totaal %
Comenius 1	506	238	744	3,02
Comenius 3.2	39	8	47	0,19
Lingua B	49	102	151	0,61
Lingua C	4	11	15	0,06
Lingua E	578	696	1.274	5,17
Arion	46	20	66	0,27
Centrale acties Socrates voorbereidende bezoeken	7	4	11	0,04
RvE	8	3	11	0,04
Duitsland Plus	1.446	1.605	3.051	12,39
Duitsland bilateraal	282	396	678	2,75
Iku	5.870	6.309	12.179	49,45
Gros	2.008	1.936	3.944	16,01
Plato (a)	947	642	1.589	6,45
Kans	38	30	68	0,28
EuroSchool	480	321	801	3,25
<i>Totaal</i>	12.308	12.321	24.629	100,00

(a) Op een toekenning kunnen meerdere personen een bezoek afleggen.

Tabel 4-3. Leerlingen en docenten naar land van bestemming 2000

Land van bestemming	Programma																			
	Comenius 1(a)	Comenius 3.2	Lingua B	Lingua C	Lingua E	Arian	Centrale acties Socrates voorbereiden	RvE	Duitsland Plus	Duitsland bilateraal	Iku	Gros	Plato (a)	Kans School	Totaal leerlingen	Totaal doc	Totaal	Totaal	Totaal %	
	docenten	docenten	doc	leerl	doc	leerl	doc	leerl	doc	leerl	doc	leerl	doc	leerl	doc	leerl	doc	leerl	doc	%
Aruba	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	9	0,03
België	128	2	0	0	0	0	3	1	0	0	1.183	1.854	292	98	0	0	3.037	675	3.712	13,54
Cyprus	3	6	0	0	15	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	11	26	0,09
Bulgarije	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	4	0,01
Denemarken	149	0	0	0	91	11	2	4	0	0	1.165	163	0	56	0	0	1.256	385	1.641	5,99
Duitsland	529	4	34	1	23	4	1	1	2.762	289	638	40	3.964	204	200	0	8.981	1.743	10.724	39,13
Estland	10	0	0	0	10	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	12	22	0,08
Finland	180	1	0	0	37	6	4	0	1	0	399	47	0	40	0	0	436	279	715	2,61
Frankrijk	270	0	36	2	11	2	0	0	0	0	1.698	173	0	62	0	0	1.709	545	2.254	8,22
Griekenland	81	2	0	0	86	17	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	86	105	191	0,70
Hongarije	76	0	0	1	39	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	39	82	121	0,44
Ierland	58	0	0	0	0	2	1	0	0	0	149	18	0	6	0	0	149	85	234	0,85
Italië	374	16	1	0	321	51	12	0	1	0	697	119	0	41	0	0	1.018	615	1.633	5,96
Letland	7	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	8	0,03
Liechtenstein	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0,01
Litouwen	18	0	0	0	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	22	22	0,08
Luxemburg	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	9	0,03
Malta	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	3	0,01
Marokko	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	215	0	0	0	215	215	0,78
Nederland	76	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	47	866	913	3,33
Nederlandse Antillen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	28	28	0,10
Noorwegen	116	1	0	0	0	2	4	0	1	0	253	54	0	58	0	0	253	236	489	1,78
Oostenrijk	111	1	0	0	15	4	1	1	0	0	88	19	0	2	0	0	103	139	242	0,88
Polen	140	0	0	1	70	18	0	0	2	0	23	6	0	0	0	0	93	167	260	0,95
Portugal	109	1	0	0	96	12	2	0	0	0	7	4	0	0	0	0	103	128	231	0,84
Roemenië	30	0	0	0	42	5	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	42	37	79	0,29

Slovenië	23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13	25	38	0,14
Slowakije	26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	22	28	50	0,18
Spanje	194	6	7	3	128	27	15	0	0	0	15	4	0	0	0	6	0	0	0	0	143	262	405	1,48
Tsjechische Republiek	79	0	1	1	15	5	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	88	103	0,38
Verenigd Koninkrijk	503	2	72	6	39	16	9	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	745	1.235	1.980	7,22
IJsland	18	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	21	21	0,08
Zweden	197	0	0	0	0	4	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	381	611	992	3,62
Zwitserland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	25	6	31	0,11
Totaal	3.522	47	151	15	1.073	201	66	11	11	2.762	289	638	40	10.753	1.426	3.448	496	1.589	68	47	18.721	8.686	27.407	100,00

(a) Op een toekening kunnen meerdere personen een bezoek afleggen

Tabel 4-4. Gebruikte voertaal per toekenning in 2000

Taal	Programma											Euro School	Totaal				
	Comenius 1 (a)	Comenius 3.2	Lingua B	Lingua C (a)	Lingua E (a) (b)	Arion (a)	Centrale acties Socrates voorbereidende bezoeken	RvE	Duitsland Plus	Duitsland bilateraal	Iku			Gros	Plato	Kans	
Deens	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Duits	105	1	34	1	9	1	1	116	46	90	27	132	0	0	0	0	564
Engels	519	31	73	10	50	52	8	0	0	170	0	836	0	0	0	0	1.757
Fins	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Frans	61	0	36	3	8	12	1	0	0	51	19	127	0	0	0	0	319
Grieks	2	0	0	0	3	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
Italiaans	2	3	1	0	2	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23
Nederlands	0	6	0	2	10	0	0	0	0	15	25	86	68	801	0	0	1.013
Noors	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Portugees	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Sloveens	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Slowaaks	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Spaans	4	6	7	2	6	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	40
Zweeds	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Totaal	693	47	151	18	92	108	10	116	46	326	71	1.183	68	801	0	0	3.741

(a) Per toekenning kunnen meerdere voertalen worden gebruikt.

(b) Het betreft hier de leerlingenuitwisselingen, exclusief de voorbereidende bezoeken.

Tabel 4-5. Provincies van waaruit studiebezoeken/uitwisselingen plaatsvinden in 2000

Provincie	Programma													Kans	Plato (a)	Gros	Iku	Duitsland Plus bilateraal	RvE	Centrale acties Socrates voorbereidende bezoeken	Arion	Lingua E	Lingua C	Lingua B	Comenius 3.2	Comenius 1 (a)	Euro School	Totaal	Totaal %
	Comenius 1 (a)	Comenius 3.2	Lingua B	Lingua C	Lingua E	Arion	Centrale acties Socrates voorbereidende bezoeken	RvE	Duitsland Plus bilateraal	Iku	Gros	Plato (a)	Kans																
Drenthe	25	1	1	0	0	3	0	1	10	0	8	1	65	0	23	138	3,56												
Flevoland	7	0	2	0	3	0	0	0	0	0	7	0	16	1	11	47	1,21												
Friesland	40	2	5	0	9	5	0	0	8	0	9	0	150	0	33	261	6,74												
Gelderland	57	11	13	2	4	6	1	2	13	6	26	6	177	5	117	446	11,52												
Groningen	43	2	1	0	5	4	0	2	6	1	23	3	62	1	32	185	4,78												
Limburg	34	4	6	0	4	4	0	0	16	1	27	12	70	3	64	245	6,33												
Noord-Brabant	114	3	8	4	20	10	3	0	24	7	85	31	279	5	96	689	17,80												
Noord-Holland	74	4	14	3	7	7	2	2	14	7	27	3	333	4	181	682	17,62												
Overijssel	68	11	6	1	9	3	2	1	14	6	41	5	71	2	84	324	8,37												
Utrecht	41	3	3	3	5	10	0	0	3	7	10	4	197	1	28	315	8,14												
Zeeland	13	1	7	0	0	2	0	0	0	0	3	2	8	1	24	61	1,58												
Zuid-Holland	74	5	7	2	13	12	2	3	8	11	60	4	161	8	108	478	12,35												
Totaal	590	47	73	15	79	66	10	11	116	46	326	71	1.589	31	801	3.871	100,00												

(a) Op een toekenning kunnen meerdere personen een bezoek afleggen.

Tabel 4-6. Inkomende mobiliteit van leerlingen en docenten uit landen van bestemming, in 2000

Land van bestemming	Inkomend studiebezoek		Arion docenten	Totaal Leerlingen en docenten	
	leerlingen	docenten		aantal	procenten
Australie	0	1	0	1	0,26
België	42	7	0	49	12,53
Bulgarije	0	0	1	1	0,26
Canada	0	1	0	1	0,26
Denemarken	0	35	3	38	9,72
Duitsland	13	39	6	58	14,83
Finland	0	0	3	3	0,77
Frankrijk	0	0	7	7	1,79
Griekenland	0	0	1	1	0,26
Hongarije	0	0	3	3	0,77
Ierland	0	0	2	2	0,51
Italië	0	24	4	28	7,16
Japan	0	34	0	34	8,70
Letland	0	0	1	1	0,26
Noorwegen	0	56	0	56	14,32
Oostenrijk	0	14	0	14	3,58
Polen	0	0	1	1	0,26
Portugal	0	0	4	4	1,02
Roemenië	0	0	1	1	0,26
Slowakije	0	0	1	1	0,26
Spanje	0	0	11	11	2,81
Tsjechië	0	0	5	5	1,28
Verenigd Koninkrijk	0	62	9	71	18,16
<i>Totaal</i>	55	273	63	391	100,00

4.1.2 Financiën

Tabel 4-7. Financiële toekenningen in 2000

Programma	Aantal	In gulden	In euro's	Aantal toekenningen %	Financiële toekenningen %
Comenius 1	590	1.758.520	797.982	20,10	11,25
Comenius 3.2	47	133.811	60.721	1,60	0,86
Lingua B	73	420.348	190.746	2,49	2,69
Lingua C (a)	15	95.737	43.444	0,51	0,61
Lingua E	79	1.048.980	476.006	2,69	6,71
Arion	66	131.469	59.658	2,25	0,84
Centrale acties Socrates Vb's	10	17.539	7.959	0,34	0,11
Centrale acties Socrates (b)	26	4.682.044	2.124.619	0,89	29,94
RvE (c)	11	0	0	0,37	0,00
Duitsland Plus (d)	116	605.884	274.938	3,95	3,87
Duitsland bilateraal (e)	46	183.000	83.042	1,57	1,17
Iku	326	1.867.756	847.551	11,10	11,94
Gros	71	488.036	221.461	2,42	3,12
Plato	1.183	2.400.000	1.089.073	40,29	15,35
Kans	46	1.146.000	520.032	1,57	7,33
Tto/vto (f)	41	312.500	141.806	1,40	2,00
Lesgelden	190	346.180	157.090	6,47	2,21
Totaal	2.936	15.637.804	7.096.126	100,00	100,00

(a) Lingua C betreft hier de Nederlandse EU-assistenten die met een beurs naar het buitenland gaan.

(b) Dit betreft projecten met een Nederlandse coördinator goedgekeurd door de EU. In totaal nemen 153 Nederlandse instellingen hetzij als coördinator of als partner deel aan projecten onder de centrale acties. Aan deze projecten is in totaal zo'n 26,4 miljoen gulden toegekend, bestemd voor alle deelnemende instellingen uit verschillende landen van Europa.

(c) RvE-reiskosten worden betaald door de Raad van Europa; verblijfkosten door ontvangende land.

(d) Alleen toekenningen voor Nederlandse leerlingen, en docenten en studenten van lerarenopleidingen. Toekenningen voor de overige Duitsland-activiteiten zijn hier niet meegenomen..

(e) D-NL uitwisselingsprogramma op het terrein van 'jeugd' en 'Prämienprogramma'.

(f) Tweetalig onderwijs en versterkt talenonderwijs.

Tabel 4-8. Financiële toekenningen naar land van bestemming in 2000

Bestemming	Programma											Totaal	Totaal %				
	Comenius I(a)	Comenius 3.2	Lingua B(a)	Lingua C	Lingua E	Arion	Centrale acties Socrates voorbereidende bezoeken	RvE	Duitsland Plus	Duitsland/bilateraal	Iku			Gros	Plato (a)	Kans	Euro School
Aruba	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0,14
België	125	2	0	0	0	0	0	3	1	0	34	43	79	0	0	287	4,57
Cyprus	3	6	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	0,16
Bulgarije	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0,06
Denemarken	145	0	0	0	3	2	3	3	0	0	44	0	55	0	0	252	4,01
Duitsland	514	4	4	1	2	1	1	1	1	116	46	27	173	0	0	976	15,54
Estland	8	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0,14
Finland	175	1	0	0	3	4	0	1	1	0	13	0	32	0	0	229	3,65
Frankrijk	258	0	21	2	1	0	0	0	0	0	53	1	44	0	0	380	6,05
Griekenland	76	2	0	0	6	4	1	1	0	0	0	0	0	0	0	89	1,42
Hongarije	72	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	75	1,19
Ierland	58	0	0	0	1	1	0	0	0	0	4	0	6	0	0	70	1,11
Italië	349	16	1	0	21	12	0	1	1	0	17	0	37	0	0	454	7,23
Letland	7	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0,13
Liechtenstein	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0,03
Litouwen	18	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	21	0,33
Luxemburg	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0,13
Malta	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3	0,05
Marokko	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	71	0	0	71	1,13
Nederland	76	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32	801	14,55
Nederlandse Antillen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	27	0,43
Noorwegen	104	1	0	0	1	4	0	1	1	0	13	0	48	0	0	172	2,74
Oostenrijk	101	1	0	0	2	1	1	0	1	0	4	0	2	0	0	112	1,78

Polen	137	0	0	0	1	8	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	149	2,37
Portugal	104	1	0	0	0	3	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	111	1,77
Roemenië	29	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32	0,51
Slovenië	22	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23	0,37
Slowakije	21	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	22	0,35
Spanje	186	6	7	3	9	15	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4	0	0	0	0	0	231	3,68
Tsjechische Republiek	72	0	1	1	2	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	78	1,24
Verenigd Koninkrijk	484	2	39	6	7	9	0	0	0	1	0	0	0	0	39	0	374	0	0	0	0	0	961	15,30
IJsland	16	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19	0,30
Zweden	192	0	0	0	2	4	0	0	0	0	0	0	0	15	0	258	0	0	0	0	0	0	471	7,50
Zwitserland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,02
Totaal	3.368	47	73	15	79	66	10	11	116	46	326	71	1.183	68	801	6.280	100,00							

(a) Op een toekenning kunnen meerdere personen een bezoek afleggen

Tabel 4-9. Financiële toekenningen verdeeld naar schooltype in 2000

Schooltype	Programma													Euro School	Totaal	Totaal %	
	Comenius 1	Comenius 3.2	Lingua B	Lingua C(a)	Lingua E	Arion	Centrale Acties Socrates voorbereidende bezoeken	RvE	Duitsland Plus (b)	Duitsland bilateraal	Iku	Gros	Plato				Kans
avo	303	37	44	0	53	25	0	0	78	30	326	23	528	18	538	2.003	57,18
bao	225	12	6	0	0	25	0	0	11	0	0	48	641	38	135	1.141	32,57
vmbo	0	0	0	0	2	8	0	0	8	0	0	0	0	0	18	36	1,03
mbo	41	0	18	0	24	6	0	0	0	0	0	0	0	12	10	111	3,17
hbo	0	0	1	12	0	0	3	3	19	11 (b)	0	0	14	0	3	66	1,88
overig	21	0	1	0	0	2	6	6	0	5	0	0	0	0	97	138	3,94
universitair	0	0	3	3	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	8	0,23
Totaal	590	49	73	15	79	66	10	10	116	46	326	71	1.183	68	801	3.503	100

(a) Het betreft hier studenten en net afgestudeerden.

(b) Het betreft hier studenten en docenten

Tabel 4-10. Financiële toekenningen verdeeld naar denominatie in 2000

Denominatie	Programma											Totaal
	Comenius en Lingua (a)	Arion	Centrale acties voorbereidende bezoeken	RvE (a)	Duitsland Plus	Duitsland bilateraal	Iku	Gros	Plato	Kans	EuroSchool	
Openbaar	0	13	3	0	36	7	93	17	369	30	253	821
RK	0	25	2	0	42	21	132	38	378	20	249	907
PC	0	16	1	0	21	9	48	5	241	6	174	521
Interconfessioneel/oecumenisch	0	1	0	0	5	7	32	7	56	0	38	146
Algemeen bijzonder	0	6	0	0	10	1	15	4	83	0	42	161
Overig (b)	0	5	4	0	2	1	6	0	56	12	45	131
Totaal	0	66	10	0	116	46	326	71	1.183	68	801	2.687

(a) Registratie van de denominatie van de scholen was bij deze toekenningen in 2000 niet mogelijk.

(b) Onder 'overig' vallen personen buiten een schoolverband (bijvoorbeeld onderwijsverzorging, hbo, inspectie, etc).

4.2 *Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie: detailgegevens programma mobiliteit*

(geen aanvullende data)

4.3 Hoger Onderwijs: detailgegevens programma mobiliteit

4.3.1 Overzichttabellen

Tabel 4-11. Overzicht van beurzen per programma, 1997-2001: Instroomprogramma's

PROGRAMMA	Aantallen beurzen					Budgetten				
	97/98	98/99	99/00	00/01	01/02	97/98	98/99	99/00	00/01	01/02
Ashok Ganguly		2	2				92.000	0		
Culturele Verdragen	384	369	0			3.367.000	3.108.000	6.000		
DELTA					1000*					5.180.000
Erasmus**	4907	5752	5896	5839	5800	?	?	?	?	?
Huygens		113	174	172	173		449.000	3.460.000	3.340.000	3.340.000
KUBUS			266				43.000	1.084.000		
PSP		2	1				479.000	36.000		
TALIS		15	15					513.000		
MHO***	?	?	156	119	161	?	?	?	?	?
OS overig	70	74	51	58	15		?	?	?	?
RBP-bursalen	1172	1116	1181	1213	1213	35.000.000	35.000.000	35.000.000	35.000.000	35.000.000
SBP	133	308	281	300	300	6.000.000	7.000.000	7.000.000	8.100.000	7.000.000
TSP	46	65	68	70	75	520.000	700.000	700.000	1.020.000	1.020.000
UBP	93	121	109	110	114	3.000.000	4.650.000	5.550.000	5.920.000	5.550.000
Totaal instroom	6805	7937	8200	7881	8851	47.887.000	51.521.000	53.349.000	53.380.000	57.090.000

* inschatting

** <http://europa.eu.int/comm/education/erasmus/stat.html> (01/02: schatting)

*** niet volledig

Tabel 4-12. Overzicht van beurzen per programma, 1997-2001: Uitstroomprogramma's

PROGRAMMA	Aantallen beurzen					Budgetten				
	97/98	98/99	99/00	00/01	01/02	97/98	98/99	99/00	00/01	01/02
Culturele Verdragen	183	163	86	102	94	?	16.000	152.000	162.000	160.000
CV-Instituten			17	20	20			218.000	259.000	258.000
Erasmus	4171	4383	4384	4162	4300	6.397.000	7.473.000	7.876.000	8.272.000	7.269.000
EUI	12	14	11	7	8	317.000	415.000	282.000	215.000	248.000
JPP	20	20	18	15	15	1.870.000	1.870.000	1.870.000	1.870.000	1.970.000
Leonardo	693	700	650	792	984	1.948.000	2.398.000	2.188.000	2.188.000	2.280.000
STIR-Japan/JBP	?	?	8	8	8	?	?	44.000	44.000	44.000
Talentenprog	36	35	47	40	36	887.000	837.000	1.034.000	984.000	872.000
TSP	54	63	56	60	60	32.000	73.000	86.281	72.767	73.000
VISIE		30	70	85	160		254.000	592.000	719.000	1.354.000
VS			198	203	213			2.500.000	2.500.000	2.745.000
Totaal uitstroom	5169	5408	5545	5494	5898	11.451.000	13.336.000	16.842.281	17.285.767	17.273.000

Tabel 4-13. Mobiliteit van en naar regio, 1999/00*

	Afrika	Azië	EU	Latijns Amerika	Noord Amerika	Oceanië	Oost- Europa	Overig	Totaal
In	179	368	5982	119	31	9	267	32	6987
Uit	31	50	4438	29	49	14	105	121	4837
Totaal	210	418	10420	148	80	23	372	153	11824

* DELTA mobiliteit (pas vanaf 2001), niet meegenomen

Tabel 4-14. Instroomprogramma's, naar regio van herkomst, 1999/00

Regionaam	HUYGENS	KUBUS	I-OVERIG	UBP	SBP	TSP	OS- OVERIG	Totaal
Afrika	17			30	70	40	22	179
Azië	47	89	2	35	171	7	17	368
EU	86						0	86
Latijns Amerika	3	23		30	40	20	3	119
Noord Amerika	10	21					0	31
Oceanië	4	5					0	9
Oost-Europa	136	109	1	12		1	8	267
Overig	10	19		2			1	32
Totaal	313	266	3	109	281	68	51	1091

Tabel 4-15. Uitstroomprogramma's, naar regio van bestemming, 1999/00

Regionaam	CV	CV-INST	ERASMUS	EUI	TALENT	TSP	VISIE	VSB	Totaal
Afrika						25		6	31
Azië	38					7		5	50
EU	22	17	4187	11	27		72	102	4438
Latijns Amerika	3					24		2	29
Noord Amerika					14			35	49
Oceanië	4				1			9	14
Oost-Europa	12		90		1			2	105
Overig	7		107		1			2	117
Onbekend								4	4
Totaal	86	17	4384	11	44	56	72	167	4837

Tabel 4-16. Uitstroomprogramma's, naar land van bestemming, 1998-2000

A										
JAAR	REGIO	België	Dene marken	Duitsland	Finland	Frankrijk	Grieken land	Verenigd Koninkrijk	Ierland	Totaal
98/99	EU	264	110	522	221	546	43	1247	143	3096
99/00	EU	254	114	445	211	564	52	1236	133	3009
Totaal		518	224	967	432	1110	95	2483	276	6105

B									
JAAR	Italië	Luxem burg	Oosten rijk	Portugal	Spanje	Zweden	Totaal	Totaal Generaal	
98/99	195		97	50	600	355	1297	4393	
99/00	222	2	82	70	673	380	1429	4438	
Totaal	417	2	179	120	1273	735	2726	8831	

Tabel 4-17. Instroomprogramma's, naar vakgebied, 1999/00

DISCIPLINE	HUYGENS	KUBUS	I- OVERIG	UBP	TSP	SBP	OS-OVERIG	Totaal
Economie	10			14	4	87	0	115
Gedrag en Maatschappij	33			17	29	69	9	157
Gezondheid	9			12	14	33	9	77
Landbouw	10		1	20	2	45	15	93
Natuur	6		1	9	7	10	0	33
Onderwijs	6			3	2	16	0	27
Recht	37			14	4	5	1	61
Taal en Cultuur	185	266	1	3	2	11	2	470
Techniek	17			17	4	5	15	58
Totaal	313	266	3	109	68	281	51	1091

Tabel 4-18. Uitstroomprogramma's, naar vakgebied, 1999/00

DISCIPLINE	CV	CV-INST	ERASMUS	EUI	TALENT	TSP	VISIE	VSB	Totaal
Economie	1	1	1030			2	14		1048
Gedrag en Maatschappij	13	1	1235	4	11	18	14	65	1361
Gezondheid	1		277			3	7	9	303
Landbouw	1		112			3		8	124
Natuur	1		118			3	5	10	143
Onderwijs			398			1	7	3	409
Recht	1	5	339	5	6	2	3	17	378
Taal en Cultuur	65	10	509	2	17	2	18	37	660
Techniek	3		305			3	10	22	348
Overig/onbekend			61				2		63
Totaal	86	17	4384	11	44	56	72	167	4837

Tabel 4-19. Instroomprogramma's, naar type instelling, 1999/00

Omschrijving	HUYGENS	KUBUS	I-OVERIG	SBP	TSP	UBP	OS-OVERIG	<i>Totaal</i>
WO	118		1	7	41	104	16	287
HBO	43	266	1	59	27	2	0	398
Int. Onderwijs	8		1	106			8	123
Onderzoekscentra	1			20			10	31
Bedrijfsleven				3			1	4
Buitenland							6	6
Overig	143			86		3	10	242
Totaal	313	266	3	281	68	109	51	1091

Tabel 4-20. Uitstroomprogramma's, naar type instelling, 1999/00

PROGRAMMA	WO	HBO	OVERIG	<i>Totaal</i>
CV-INST	14		3	17
ERASMUS	1946	2438		4384
EUI	10		1	11
TALENT	35	8	1	44
TSP	36	20		56
VISIE			72	72
VSB	78	89		167
Totaal	2188	2565	84	4837

Tabel 4-21. Instroomprogramma's, naar geslacht, 1999/00

GESLACHT	HUYGENS	KUBUS	I-OVERIG	UBP	TSP	SBP	OS-OVERIG	<i>Totaal</i>
Mannelijk	66		2	51	31	161	32	343
Vrouwelijk	107		1	58	37	120	19	342
Onbekend	140	266					0	406
Totaal	313	266	3	109	68	281	51	1091

Tabel 4-22. Uitstroomprogramma's, naar geslacht, 1999/00

GESLACHT	CV	CV-INST	ERASMUS	EUI	TALENT	TSP	VISIE	VSB	<i>Totaal</i>
Mannelijk	33	7	1587	5	25	21	32	75	1785
Vrouwelijk	53	2	2797	6	19	35	40	92	3044
Onbekend		8							8
Totaal	86	17	4384	11	44	56	72	167	4837

4.3.2 Instroomprogramma's

Tabel 4-23. Huygens: instroom, naar prioritaire landen van herkomst, 2000/01

Land	Aantal toekenningen	% t.o.v. prioritaire landen	% t.o.v. totaal
China	28	27%	16%
Hongarije	16	16%	9%
Indonesië	9	9%	5%
Japan	10	10%	6%
Rusland	18	18%	10%
Tsjechië	9	9%	5%
Zuid-Afrika	12	12%	7%
Totaal prioritaire landen	102	100%	59%

Tabel 4-24. Huygens: instroom, naar niet-prioritaire herkomstlanden, top-10, 2000/01

Land	Aantal toekenningen	% t.o.v. niet-prioritaire landen	% t.o.v. totaal
Polen	8	11%	5%
Colombia	7	10%	4%
Spanje	5	7%	3%
Australië	4	6%	2%
Israël	4	6%	2%
Estland	3	4%	2%
Italië	3	4%	2%
Mexico	3	4%	2%
Roemenië	3	4%	2%
Turkije	3	4%	2%
Overig	29	40%	17%
Totaal niet-prioritaire landen	72	100%	41%

Tabel 4-25. Huygens: instroom, naar vakgebied, 2000/01

Vakgebied	Aantal	Percentage
economie	5	3%
gedrag en maatschappij	34	20%
gezondheid	12	7%
natuur	20	11%
onderwijs	1	1%
rechten	6	3%
taal en cultuur	51	29%
techniek	21	12%
landbouw	24	14%
Totaal	174	100%

Tabel 4-26. Huygens: instroom, naar type instelling, 2000/01

	Aantal	Percentage
WO	128	74%
HBO	29	17%
IO	5	3%
Onderzoek	4	2%
Overig	7	4%
Onbekend	1	1%
Totaal	174	100%

Tabel 4-27. Huygens: instroom, naar geslacht, 2000/01

	Aantal	Percentage
Man	67	39%
Vrouw	107	61%
Totaal	174	100%

Tabel 4-28. KUBUS: instroom, naar regio van herkomst, 1998-2000

Regio	98/99	99/00
Afrika	2	5
Azië	47	89
Latijns Amerika	13	23
Noord Amerika	20	21
Oceanië	3	5
Oost-Europa	57	104
Overig	8	19
Totaal	150	266

Tabel 4-29. CV: instroom, naar regio van herkomst, 1996-1999

	96/97	97/98	98/99
Afrika	7	15	18
Azië	59	48	51
EU	128	129	114
Latijns Amerika	5	7	6
Noord Amerika	8	8	9
Oceanië	3	3	3
Oost-Europa	134	154	139
Overig	17	20	29
Totaal	361	384	369

Tabel 4-30. CV: instroom, naar vakgebied, 1996-1999

	96/97	97/98	98/99
Economie	5	14	6
Gedrag en maatschappij	28	39	35
Gezondheid	35	25	24
Natuur	34	25	27
Onderwijs	1	3	2
Rechten	29	41	38
Taal en cultuur	181	187	190
Techniek	26	33	23
Landbouw	21	17	23
onbekend/overig	1	0	1
Totaal	361	384	369

Tabel 4-31. CV: instroom, naar type instelling, 1996-1999

	96/97	97/98	98/99
WO	151	153	135
HBO	46	57	57
IO	9	11	6
Onderzoek	16	19	16
Buitenland	1		1
Overig	138	144	154
Totaal	361	384	369

Tabel 4-32. CV: instroom, naar geslacht, 1996-1999

	96/97	97/98	98/99
Man	160	183	155
Vrouw	193	197	205
Onbekend	8	4	9
Totaal	361	384	369

Tabel 4-33. Leonardo: instroom, naar land van herkomst, 1996-1998

Land	96/97	97/98	Totaal
België	4		4
Denemarken	6		6
Duitsland	1		1
Finland	5		5
Frankrijk	13	37	50
Griekenland	2		2
Ierland	3		3
Italië	8	3	11
Oostenrijk	1	1	2
Verenigd Koninkrijk	10	13	23
Totaal	53	54	107

Tabel 4-34. TSP: instroom, naar regio van herkomst, 1996-2000

Regionaam	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
Afrika	11	20	39	40	110
Azië	4	12	6	7	29
Latijns Amerika	2	13	19	20	54
Oost-Europa			1	1	2
Totaal	17	45	65	68	195

Tabel 4-35. TSP: instroom, naar vakgebied, 1996-2000

DISCIPLINE	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
Economie		3	2	4	9
Gedrag en Maatschappij	5	14	27	29	75
Gezondheid	1	7	4	14	26
Landbouw	3	1	5	2	11
Natuur	4	9	1	7	21
Onderwijs		5	3	2	10
Recht			5	4	9
Taal en Cultuur	1	3	8	2	14
Techniek	3	3	4	4	14
Overig/onbekend			6		6
Totaal	17	45	65	68	195

Tabel 4-36. TSP: instroom, naar type instelling, 1996-2000

Omschrijving	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
HBO		7	19	27	53
WO	17	38	46	41	142
Totaal	17	45	65	68	195

Tabel 4-37. TSP: instroom, naar geslacht, 1996-2000

Geslacht	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
Mannelijk	14	27	35	31	107
Vrouwelijk	3	18	30	37	88
Totaal	17	45	65	68	195

Tabel 4-38. UBP: instroom, naar regio van herkomst, 1996-2000

Regionaam	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
Afrika	17	35	46	30	128
Azië	6	24	29	35	94
Latijns Amerika	4	18	34	30	86
Oceanië			1		1
Oost-Europa	2	14	10	12	38
Overig		2	1	2	5
Totaal	29	93	121	109	352

Tabel 4-39. UBP: instroom, naar vakgebied, 1996-2000

DISCIPLINE	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
Economie		16	16	14	46
Gedrag en Maatschappij		11	15	17	43
Gezondheid	11	18	22	12	63
Landbouw	2	4	19	20	45
Natuur	5	14	18	9	46
Onderwijs	9	21		3	33
Recht		6	6	14	26
Taal en Cultuur	2	2	3	3	10
Techniek		1	19	17	37
Overig/onbekend			3		3
Totaal	29	93	121	109	352

Tabel 4-40. UBP: instroom, naar type instelling, 1996-2000

Omschrijving	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
WO	29	86	108	104	327
HBO		1	3	2	6
IO			2		2
Buitenland			2		2
Overig		6	6	3	15
Totaal	29	93	121	109	352

Tabel 4-41. UBP: instroom, naar geslacht, 1996-2000

GESLACHT	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
Mannelijk	21	58	71	51	201
Vrouwelijk	8	35	50	58	151
Totaal	29	93	121	109	352

Tabel 4-42. SBP: instroom, naar regio van herkomst, 1996-2000

Regionaam	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
Afrika	45	25	71	70	211
Azië	184	106	188	171	649
Latijns Amerika	21	1	49	40	111
Overig		1			1
Onbekend	1				1
Totaal	251	133	308	281	973

Tabel 4-43. SBP: instroom, naar vakgebied, 1996-2000

DISCIPLINE	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
Economie	122	83	71	87	363
Gedrag en Maatschappij	25	11	94	69	199
Gezondheid	10	5	25	33	73
Landbouw	43	14	27	45	129
Natuur			1	10	11
Onderwijs			15	16	31
Recht	2	4	5	5	16
Taal en Cultuur	27	1	2	11	41
Techniek	22	15	56	5	98
Overig/onbekend			12		12
Totaal	251	133	308	281	973

Tabel 4-44. SBP: instroom, naar type instelling, 1996-2000

Omschrijving	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
WO	17		9	7	33
HBO	12	1	63	59	135
IO	157	102	167	106	532
Onderzoekscentra	10		2	20	32
Bedrijfsleven			15	3	18
Buitenland	15	1			16
Overig	40	29	52	86	207
Totaal	251	133	308	281	973

Tabel 4-45. SBP: instroom, naar geslacht, 1996-2000

GESLACHT	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
Mannelijk	187	103	189	161	640
Vrouwelijk	64	30	119	120	333
Totaal	251	133	308	281	973

Tabel 4-46. Overige I programma's: naar land van herkomst, 1998-2000

LAND	ASHOK	PSP	TALIS	<i>Totaal</i>
India	4			4
Indonesie			15	15
Rusland		3		3
Totaal	4	3	15	22

Tabel 4-47. Overige I programma's: naar vakgebied, 1998-2000

DISCIPLINE	ASHOK	PSP	TALIS	<i>Totaal</i>
Economie		1	4	5
Gedrag en Maatschappij		1	2	3
Landbouw	1			1
Natuur	3		1	4
Onderwijs			1	1
Taal en Cultuur		1	2	3
Techniek			5	5
Totaal	4	3	15	22

Tabel 4-48. Overige I programma's: naar type instellingen, 1998-2000

Omschrijving	ASHOK	PSP	TALIS	<i>Totaal</i>
WO	3	1	13	17
HBO		2	2	4
IO	1			1
Totaal	4	3	15	22

Tabel 4-49. Overige I programma's: naar geslacht, 1998-2000

GESLACHT	ASHOK	PSP	TALIS	<i>Totaal</i>
Mannelijk	4		12	16
Vrouwelijk		3	3	6
Totaal	4	3	15	22

Tabel 4-50. Overige OS programma's: naar regio van herkomst, 1999/00

Regionaam	OS-CEU	OS-EDF	OS-FAO	OS-IAEA	OS-ILO	OS-NUSF	<i>Totaal</i>
Afrika	6	4	1	8		3	22
Azië			8	7	1	1	17
Latijns Amerika				3			3
Oost-Europa			2	6			8
Overig				1			1
Totaal	6	4	11	25	1	4	51

Tabel 4-51. Overige OS programma's: naar vakgebied, 1999/00

DISCIPLINE	OS-CEU	OS-EDF	OS-FAO	OS-IAEA	OS-ILO	OS-NUSF	<i>Totaal</i>
Gedrag en Maatschappij	6	1			1	1	9
Gezondheid		2		7			9
Landbouw		1	10	4			15
Recht						1	1
Taal en Cultuur						2	2
Techniek			1	14			15
Totaal	6	4	11	25	1	4	51

Tabel 4-52. Overige OS programma's: naar type instelling, 1999/00

Omschrijving	OS-CEU	OS-EDF	OS-FAO	OS-IAEA	OS-ILO	OS-NUSF	<i>Totaal</i>
WO		3	1	10		2	16
IO			8				8
Onderzoekscentra			2	8			10
Bedrijfsleven				1			1
Buitenland	6						6
Overig		1		6	1	2	10
Totaal	6	4	11	25	1	4	51

Tabel 4-53. Overige OS programma's: naar geslacht, 1999/00

GESLACHT	OS-CEU	OS-EDF	OS-FAO	OS-IAEA	OS-ILO	OS-NUSF	<i>Totaal</i>
Mannelijk	2	3	7	17	1	2	32
Vrouwelijk	4	1	4	8		2	19
Totaal	6	4	11	25	1	4	51

4.3.3 Uitstroomprogramma's

Tabel 4-54. VISIE: uitstroom, naar land van bestemming, 1998-2001

Bestemming buitenland	1998/99	1999/00	2000/01	% 2000/01
Verenigd Koninkrijk	52	68	106	81%
Frankrijk		1	7	5%
Duitsland	1	2	7	5%
Italië	1	3	4	3%
Zweden		1	1	1%
Oostenrijk		1	1	1%
Ierland		3	2	2%
IJsland			1	1%
Portugal			1	1%
Spanje			1	1%
Totaal	54	79	131	100%

Tabel 4-55. VISIE: uitstroom, naar vakgebied, 1998-2001

	1998/99*	1999/00**	2000/01	% 2000/01
Economie	8	16	37	28%
gedrag en maatschappij	13	15	13	17%
gezondheid	4	6	3	2%
natuur	8	11	15	11%
onderwijs	1	0	2	2%
rechten	2	4	5	4%
taal en cultuur	16	20	40	31%
techniek	2	5	5	4%
landbouw	0	2	9	0%
onbekend/overig	0	0	2	2%
Totaal	54	79	131	100%

* Van de oorspronkelijke 92 bursalen zijn inmiddels (eind 2000) 38 met de studie gestopt.

**Van de oorspronkelijke 107 bursalen zijn inmiddels (eind 2000) 28 met de studie gestopt.

Tabel 4-56. VISIE: uitstroom, naar vooropleiding, 1998-2001

vooropleiding	1998/99	1999/00	2000/01	% 2000/01
HAVO	1	5	9	7%
VWO	14	27	42	32%
VWO (GYM)	10	18	22	17%
IB *	26	34	43	33%
MBO	3	14	14	11%
A-levels		1	1	1%
Totaal	54	99	131	100%

* internationaal Bacchelooraat

Tabel 4-57. VISIE: uitstroom, naar geslacht, 1998-2001

Geslacht	1998/99	1999/00	2000/01	% 2000/01
Mannen	24	37	46	35%
Vrouwen	30	42	85	65%
Totaal	54	79	131	100%

Tabel 4-58. VSB Fonds: uitstroom, voordrachten naar land van bestemming, 1999-2001

Land	1999/00	2000/01
Verenigd Koninkrijk	74	75
Verenigde Staten	43	46
België	13	6
Spanje	10	13
Australië	10	25
Frankrijk	8	6
Duitsland	5	7
Zuid-Afrika	4	1
Israël	4	0
combinatie	5	1
Overig	27	31
Totaal	203	211

Tabel 4-59. VSB Fonds: uitstroom, voordrachten naar vakgebied en type instelling, 1999/00

Vakgebied	WO	HBO
Landbouw	4	4
Economie	8	39
Gedrag en maatschappij	15	18
Natuur en techniek	14	16
Rechten	23	
Taal en cultuur	21	20
Gezondheid	8	5
Onderwijs		5
Meer studies tegelijk	3	
Totaal	96	107

Tabel 4-60. VSB Fonds: uitstroom, voordrachten naar geslacht, 1999-2001

Geslacht	1999/00	2000/01
Man	83	97
Vrouw	120	114
Totaal	203	211

Tabel 4-61. Talentenprogramma: uitstroom, naar land van bestemming, 1997-2000

Land	1997	1998	1999	2000	<i>Totaal</i>
Verenigd Koninkrijk	14	15	21	16	<i>66</i>
Verenigde Staten	12	6	11	17	<i>46</i>
Frankrijk	2	3	4	1	<i>10</i>
Canada	0	1	3	0	<i>4</i>
België	2	3	2	0	<i>7</i>
Australië	3	0	2	2	<i>7</i>
Italië	0	1	1	0	<i>2</i>
Japan	1	1	1	1	<i>4</i>
Portugal	0	0	1	0	<i>1</i>
Zwitserland	0	0	1	0	<i>1</i>
Duitsland	1	3	0	2	<i>6</i>
Ierland	1	0	0	0	<i>1</i>
Zweden	0	1	0	0	<i>1</i>
Tsjechië	0	1	0	0	<i>1</i>
Mexico	0	0	0	1	<i>1</i>
<i>Totaal</i>	<i>36</i>	<i>35</i>	<i>47</i>	<i>40</i>	<i>158</i>

Tabel 4-62. Talentenprogramma WO: uitstroom, naar vakgebied, 1997-2000

Vakgebied	1997	1998	1999	2000
Taal en cultuur	7	7	15	11
Rechten	6	9	6	6
Gedrag en maatschappij	2	6	5	12
Economie	4	4	4	7
Natuurwetenschappen	8	3	4	3
Techniek	3	1	3	0
Gezondheid	1	1	2	3
Agrarisch	0	0	0	0
<i>Totaal*</i>	<i>31</i>	<i>31</i>	<i>39</i>	<i>42</i>

*verschilt eventueel van aantal toekenningen vanwege meerdere studierichtingen per student

Tabel 4-63. Talentenprogramma HBO: uitstroom, naar vakgebied, 1997-2000

Vakgebied	1997	1998	1999	2000
Kunsten	4	4	3	4
Technisch	2	1	3	0
Economisch-administratief	0	0	1	3
Gezondheid	0	1	1	0
Talen	0	0	1	0
Pedagogisch	0	0	1	0
Sociaal-agogisch	0	0	0	0
Agrarisch	0	0	0	0
Totaal*	6	6	10	7

*verschilt eventueel van aantal toekenningen vanwege meerdere studierichtingen per student

Tabel 4-64. Talentenprogramma WO en HBO: uitstroom, naar geslacht, 1997-2001

Type	Geslacht	1997	1998	1999	2000
HBO	M	4	2	4	3
HBO	V	2	3	6	4
WO	M	20	19	23	17
WO	V	10	11	14	16
Totaal		36	35	47	40

Tabel 4-65. Erasmus: uitstroom, naar land van bestemming, 1996-2000

LAND	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
België	220	245	254	231	950
Bulgarije				1	1
Denemarken	82	104	105	113	404
Duitsland	456	457	503	434	1850
Estland				2	2
Finland	133	182	218	208	741
Frankrijk	565	567	543	549	2224
Griekenland	64	44	40	52	200
Verenigd Koninkrijk	1289	1166	1180	1094	4729
Hongarije			32	30	62
Ierland	147	125	140	126	538
IJsland	9	6	3	7	25
Italië	164	136	168	196	664
Luxemburg				2	2
Noorwegen	101	81	101	100	383
Oostenrijk	59	76	95	81	311
Polen			16	19	35
Portugal	45	52	49	68	214
Roemenië			7	7	14
Spanje	486	582	585	655	2308
Tsjechië			21	31	52
Zweden	320	348	350	378	1396
Zwitserland	6				6
Totaal	4146	4171	4410	4384	17111

Tabel 4-66. Erasmus: uitstroom, naar vakgebied, 1996-2000

DISCIPLINE	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
Economie	1219	1143	1147	1030	4539
Gedrag en Maatschappij	637	982	1198	1235	4052
Gezondheid	227	254	207	277	965
Landbouw	125	109	111	112	457
Natuur	173	106	109	118	506
Onderwijs	296	363	410	398	1467
Recht	341	340	338	339	1358
Taal en Cultuur	585	524	483	509	2101
Techniek	351	240	324	305	1220
Overig/onbekend	192	110	83	61	446
Totaal	4146	4171	4410	4384	17111

Tabel 4-67. Erasmus: uitstroom, naar type instelling, 1996-2000

Omschrijving	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
WO	1906	1821	1820	1946	7493
HBO	2240	2350	2590	2438	9618
Totaal	4146	4171	4410	4384	17111

Tabel 4-68. Erasmus: uitstroom, naar geslacht, 1996-2000

GESLACHT	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
Mannelijk	1683	1664	1631	1587	6565
Vrouwelijk	2417	2436	2770	2797	10420
Onbekend	46	71	9		126
Totaal	4146	4171	4410	4384	17111

Tabel 4-69. Leonardo: uitstroom, naar land van bestemming, 1996-2000

LAND	96/97	97/98	<i>Totaal</i>
België	102	119	221
Denemarken	15	9	24
Duitsland	130	118	248
Finland	5	8	13
Frankrijk	44	64	108
Griekenland	5	9	14
Hongarije		5	5
Ierland	11	11	22
IJsland		3	3
Italië	32	23	55
Luxemburg	1	5	6
Noorwegen	5	3	8
Oostenrijk	5	3	8
Polen		2	2
Portugal	9	12	21
Roemenië		3	3
Slowakije		2	2
Spanje	56	62	118
Tsjechië	1	9	10
Verenigd Koninkrijk	174	227	401
Zweden	10	18	28
Totaal	605	715	1320

Tabel 4-70. CV: uitstroom, naar land van bestemming, 1996-2000

Regionaam	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
Afrika	2	2	4		8
Azië	38	32	34	38	142
EU	89	75	70	22	256
Latijns Amerika	2	1	1	3	7
Noord Amerika					
Oceanië	2	1		4	7
Oost-Europa	35	62	41	12	150
Overig	14	10	13	7	44
Totaal	182	183	163	86	614

Tabel 4-71. CV: uitstroom, naar vakgebied, 1996-2000

DISCIPLINE	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
Economie	4	5	2	1	12
Gedrag en Maatschappij	29	29	19	13	90
Gezondheid	5	3	2	1	11
Landbouw	1	2	1	1	5
Natuur	5	5	4	1	15
Onderwijs	1	2			3
Recht	11	8	8	1	28
Taal en Cultuur	122	124	118	65	429
Techniek	4	5	7	3	19
Overig/onbekend			2		2
Totaal	182	183	163	86	614

Tabel 4-72. CV: uitstroom, naar type instelling, 1996-2000

Omschrijving	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
WO	156	156	134	69	515
HBO	15	11	20	10	56
Buitenland	6	10	4	3	23
Overig	5	6	5	4	20
Totaal	182	183	163	86	614

Tabel 4-73. CV: uitstroom, naar geslacht, 1996-2000

GESLACHT	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
Mannelijk	69	70	70	33	242
Vrouwelijk	111	113	93	53	370
Onbekend	2				2
Totaal	182	183	163	86	614

Tabel 4-74. TSP: uitstroom, naar regio van bestemming, 1996-2000

Regionaam	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
Afrika	16	32	45	25	118
Azië	17	8	8	7	40
Latijns Amerika	3	15	9	24	51
Oost-Europa			1		1
Totaal	36	55	63	56	210

Tabel 4-75. TSP: uitstroom, naar vakgebied, 1996-2000

DISCIPLINE	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
Economie		5	5	2	12
Gedrag en Maatschappij	6	17	22	18	63
Gezondheid	3	7	5	7	22
Landbouw	5	2		3	10
Natuur	3	3	5	5	16
Onderwijs	2	3	2	7	14
Recht		4	1	2	7
Taal en Cultuur	4		4	2	10
Techniek	12	7	16	10	45
Overig/onbekend	1	7	3		11
Totaal	36	55	63	56	210

Tabel 4-76. TSP: uitstroom, naar type instelling, 1996-2000

Omschrijving	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
WO	31	34	47	36	148
HBO	5	18	16	20	59
Buitenland		3			3
Totaal	36	55	63	56	210

Tabel 4-77. TSP: uitstroom, naar geslacht, 1996-2000

GESLACHT	96/97	97/98	98/99	99/00	Totaal
Mannelijk	22	23	32	21	98
Vrouwelijk	14	32	31	35	112
Onbekend					
Totaal	36	55	63	56	210

Tabel 4-78. Instituten: uitstroom, naar regio van bestemming, 1996-2000

Regionaam	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
EU	15	12	14	28	69
Totaal	15	12	14	28	69

Tabel 4-79. Instituten: uitstroom, naar vakgebied, 1996-2000

DISCIPLINE	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
Economie				1	1
Gedrag en Maatschappij	9	8	6	5	28
Recht	4	1	3	10	18
Taal en Cultuur	2	3	5	12	22
Totaal	15	12	14	28	69

Tabel 4-80. Instituten: uitstroom, naar type instelling, 1996-2000

Omschrijving	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
WO	14	8	11	24	57
Buitenland	1	4	3	3	11
Overig				1	1
Totaal	15	12	14	28	69

Tabel 4-81. Instituten: uitstroom, naar geslacht, 1996-2000

GESLACHT	96/97	97/98	98/99	99/00	<i>Totaal</i>
Mannelijk	13	10	6	12	41
Vrouwelijk	2	2	8	8	20
Onbekend				8	8
Totaal	15	12	14	28	69

5 Publicatielijst

5.1 Beleidsontwikkeling

5.1.1 Overheidsbeleid

5.1.1.1 Nederland

Notitie OCenW: Studeren zonder grenzen: Studiefinanciering, de basis voor studeren in het buitenland (April 2001)

Notitie OCenW: Naar een open hoger onderwijs: invoering van een bachelor-masterstructuur in het Nederlandse hoger onderwijs (november 2000)

<http://www.minocw.nl/onderwijs/ho/nota2/index.html>

Stenografisch verslag Notaoverleg: Commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen: Invoering bachelor-master-structuur (19 maart 2001)

<http://overheid-op.sdu.nl/cgi/showdoc/pdf/sc:50035/3/1/KST52129.pdf>

Brief van de Minister van OCenW aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal: Invoering bachelor-masterstructuur (13 november 2000)

<http://overheid-op.sdu.nl/cgi/showdoc/pdf/sc:50035/3/2/KST49265.pdf>

OCenW Regelingen : Regeling stimulering internationale mobiliteit volledige hoger onderwijsopleidingen 2000 (VISIE-beursregeling) . - IN: Uitleg, Gele Katern, - Vol. 16, No. 27 : pp. 43-51, 2000

~ study_abroad ; higher_education ; educational_grants ; educational_legislation ; Netherlands ~

OCenW Regelingen : Subsidieregeling beurzenprogramma DELTA d.d. 26 januari 2001 . - IN: Uitleg, Gele Katern, - Vol. 17, no. 4 : pp. 38-45, 2001

~ educational_grants ; scholarships ; financing_programmes ; study_abroad ; internationalization_of_education ; partnership ; higher_education_institutions ; Indonesia ; China ; Taiwan ; South_Africa ; Netherlands ~

Persbericht OCenW: Invoering Bachelor-Master (25/06/2001)

<http://ocw.netspanning.nl/persbericht.jsp?pageID=85>

Persbericht OCenW: Nieuw Duitsland Programma voor HO (31/05/2001)

<http://ocw.netspanning.nl/persbericht.jsp?pageID=72>

Persbericht OCenW: Toespraak Hermans over Nieuw Duitsland Programma voor HO

<http://www.minocw.nl/toespraken/2001/023.html>

Persbericht OCenW: Nederland en Vlaanderen sluiten verdrag voor Transnationale Universiteit Limburg/ maastricht hasselt (18/01/2001)

<http://ocw.netspanning.nl/persbericht.jsp?pageID=5>

Persbericht OCenW: BISON Monitor (01/02/2001)
<http://ocw.netspanning.nl/persbericht.jsp?pageID=15>

Persbericht OCenW: Meer flexibiliteit in hoger onderwijs door bachelor-masterstelsel (13-11-2000)
<http://www.minocw.nl/persberichten/2000/151.html>

Persbericht OCenW: Grenzeloos studeren – Studiefinanciering in het buitenland (01-05-2001)
<http://ocw.netspanning.nl/persbericht.jsp?pageID=59>

5.1.1.2 Europese Unie

Gemeenschappelijk standpunt (EG) nr. 7/2001, door de Raad vastgesteld op 19 januari 2001 met het oog op de aanneming van een aanbeveling van het Europees Parlement en de Raad van ... inzake de mobiliteit binnen de Gemeenschap van studenten, personen in opleiding, jonge vrijwilligers, leerkrachten en opleiders - IN: Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen. - Vol. 44, No. C 70 : pp. 1-11, 2001
~ international_migration ; students ; study_abroad ; study_tours ; teachers ; teaching_abroad ; volunteers ; freedom_of_movement ; obstacles_to_mobility ; labour_mobility ; EU ; recommendations ~

EU Overeenkomst: Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en de regering van Canada tot vernieuwing van het samenwerkingsprogramma op het gebied van het hoger onderwijs en de beroepsopleiding
http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/2001/nl_201A0313_02.html

EU Overeenkomst: Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en de Verenigde Staten van Amerika tot vernieuwing van het samenwerkingsprogramma op het gebied van het hoger onderwijs, het beroepsopleiding en de beroepsopleiding
http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/2001/nl_201A0313_01.html

EU Overeenkomst: Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en de Republiek Cyprus tot vaststelling van de voorwaarden voor de deelname van de Republiek Cyprus aan de programma's van de Gemeenschap op het gebied van beroepsopleiding, onderwijs en jeugd
http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/2001/nl_201A0131_01.html

EU Overeenkomst: Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en Malta tot vaststelling van de voorwaarden voor de deelname van Malta aan de programma's van de Gemeenschap op het gebied van beroepsopleiding, onderwijs en jeugd
http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/2000/nl_200A1020_01.html

EU Aanbeveling: Aanbeveling van het Europees Parlement en de Raad van 12 februari 2001 betreffende Europese samenwerking inzake kwaliteitsevaluatie in het schoolonderwijs
http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/2001/nl_301H0166.html

EU Besluit: Besluit nr. 4/2000 van de Associatieraad EU-Roemenië van 13 oktober 2000 tot vaststelling van de voorwaarden voor de deelname van de Republiek Roemenië aan het communautaire actieprogramma "Jeugd"

http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/2000/nl_200D1117_02.html

EU Besluit: Besluit nr. 3/2000 van de Associatieraad EU-Slovenië van 29 september 2000 tot vaststelling van de voorwaarden voor de deelname van de Republiek Slovenië aan het communautaire actieprogramma "Jeugd"

http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/2000/nl_200D1117_01.html

EU Besluit: Besluit nr. 5/2000 van de Associatieraad EU-Letland van 7 november 2000 tot vaststelling van de voorwaarden voor de deelname van de Republiek Letland aan het communautaire actieprogramma "Jeugd"

http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/2000/nl_200D1122_01.html

EU Besluit: 00/741/EG: Besluit nr. 3/2000 van de Associatieraad EU-Slowakije van 19 september 2000 tot vaststelling van de voorwaarden voor de deelname van de Slowaakse Republiek aan het communautaire actieprogramma "Jeugd"

http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/2000/nl_200D1128_01.html

EU Besluit: Besluit nr. 4/2000 van de Associatieraad EU-Litouwen van 13 december 2000 tot vaststelling van de voorwaarden voor de deelname van de Republiek Litouwen aan het communautaire actieprogramma "Jeugd"

http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/2001/nl_201D0113_01.html

EU Gewijzigd voorstel: Gewijzigd voorstel voor een Besluit van de Raad betreffende het standpunt van de Gemeenschap in de Associatieraad inzake de deelname van Bulgarije aan het communautaire actieprogramma "Jeugd"

http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/com/dat/2001/nl_501PC0207.html

EU Wijziging in Besluit: 1999/311/EG: Besluit van de Raad van 29 april 1999 tot goedkeuring van de derde fase van het trans-Europees Mobiliteitsprogramma voor hoger onderwijs (Tempus III) (2000-2006)

http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/1999/nl_399D0311.html

EU Wijziging in Richtlijn: Richtlijn 85/433/EEG van de Raad van 16 september 1985 inzake de onderlinge erkenning van de diploma's, certificaten en andere titels op het terrein van de farmacie, tevens houdende maatregelen tot vergemakkelijking van de daadwerkelijke uitoefening van het recht van vestiging voor bepaalde werkzaamheden op farmaceutisch gebied

http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/1985/nl_385L0433.html

EU Wijziging in Richtlijn: Richtlijn 85/384/EEG van de Raad van 10 juni 1985 inzake de onderlinge erkenning van de diploma's, certificaten en andere titels op het gebied van de architectuur, tevens houdende maatregelen tot vergemakkelijking van de daadwerkelijke uitoefening van het recht van vestiging en vrij verrichten van diensten

http://www.europa.eu.int/eur-lex/nl/lif/dat/1985/nl_385L0384.html

5.1.1.3 Andere Landen

(geen data)

5.1.2 Institutionele beleidsontwikkelingen

Jaarverslag 2000 Internationalisering Christelijke Hogeschool Ede

Jaarverslag 2000 Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (Internationalisering p. 21)

Jaarverslag 2000 Haagse Hogeschool (Internationalisering p. 28)

Jaarverslag 2000 Hogeschool van Amsterdam (Internationalisering p. 46)

Folder: Hogeschool van Utrecht: our study opportunities in the Netherlands

5.2 Internationalisering algemeen

De beleidsontwikkeling en implementatie van het bachelor-master systeem in Nederland / Anneke Lub en Marijk van der Wende. - IN: Tijdschrift voor Hoger Onderwijs. - Vol. 19, no. 2 : pp. 76-98, 2001. - ref., tab.

~ *curriculum_development ; curriculum ; educational_systems ; university_degrees ; educational_reform ; quality_of_education ; Netherlands* ~

Implementation of the Bologna Declaration : Part V: The Netherlands ; Part VI Greece / Robert Sedgwick. - IN: World Education News & Reviews (eWENR). - Vol. 14, no. 4, 2001.

<http://www.wes.org/ewenr/01July/practical.htm>

~ *university_degrees ; diplomas ; equivalence_between_diplomas ; higher_education ; quality_control ; internationalization_of_education ; international_agreements ; Italy ; Austria* ~

Study in the Netherlands : your gateway to Europe : courses and study programmes in English - 2002-2003 edition / Nuffic, Department of Communication [ed.]. - The Hague : Nuffic, 2001. - 116 p. : addr.

~ *international_education ; courses ; higher_education_institutions ; directories ; Netherlands* ~

Study in the Netherlands : catalogue of international courses : a guide to more than 600 courses and programmes taught in English - 2002-2003 edition . - Den Haag : Nuffic, 2001. - 531 p. : addr.

~ *international_education ; courses ; educational_institutions ; universities ; admission_requirements ; postgraduate_education ; educational_grants ; Netherlands* ~

Higher education as an international commodity: ensuring quality in partnerships / Peter J. Hodson en Harold G. Thomas. - IN: Assessment & Evaluation in Higher Education. - Vol. 26, no. 2 : pp. 101-112, 2001. - ref.

~ *internationalization_of_education ; partnerships ; quality_standards ; international_cooperation ; auditing ; evaluation_higher_education_institutions ; United_Kingdom*

The Bologna process : how it is changing the face of higher education in Europe / Robert Sedgwick. - IN: World Education News & Reviews (eWENR). - Vol. 14, no. 2, 2001
<http://www.wes.org/ewenr/01March/feature.htm>

~ *educational_reform* ; *university_degrees* ; *diplomas* ; *equivalence_between_diplomas* ; *higher_education* ; *quality_control* ; *internationalization_of_education* ; *international_agreements* ~

The changing face of higher education in Sweden. - Information Office at the National Agency for Higher Education, 2001. - 34 p. : photo, ISBN 918874664

~ *higher_education* ; *educational_policy* ; *educational_systems* ; *higher_education_institutions* ; *internationalization_of_education* ; *Sweden* ~

Code of good practice in the provision of transnational education : contributions to the Bologna process / The Unesco / Council of Europe. - Strasbourg : Directorate Generale IV, 2001. - 7 p.

~ *equivalence_between_diplomas* ; *university_degrees* ; *diplomas* ; *higher_education* ; *quality_control* ; *internationalization_of_education* ; *international_agreements* ~

Introduction to the theme of transnational education / Sérgio Machado dos Santos. - conference of the directors general for higher education, heads of the rectors' conferences of the European Union, 2000. - 12 p. : ref.

~ *internationalization_of_education* ; *globalization* ; *higher_education* ; *EU_countries* ; *Europe* ~

The globalisation of education and training: recommendations for a coherent response of the European Union / Sybille Reichert; Bernd Wächter. - [Brussel] : European Commission, 2000. - 137 p. : tab., ref.

~ *internationalization_of_education* ; *financing_programmes* ; *educational_projects* ; *higher_education* ; *technical_cooperation* ; *international_cooperation* ; *EU* ; *recommendations* ~

Handbook of european associations in higher education : a practical guide to academic networks in Europe and beyond / Bernd Wächter. - Bonn : Lemmens, 2000. - 183 p. : addr. - ISBN 3932306376. - ACA papers on international cooperation in education

~ *higher_education_institutions* ; *research_networks* ; *european_organizations* ; *directories*

Comparability of postgraduate academic qualification : some issues, challenges and experiences / George Gordon. - IN: Higher education. - Vol. 40, No. 4 : pp. 377-388, 2000. - 12 p.: ref.

~ *postgraduate_education* ; *equivalence_between_diplomas* ; *university_degrees* ; *case_studies* ; *United_Kingdom* ~

Implementation of the Bologna Declaration : Part I France / Robert Sedgwick. - IN: World Education News & Reviews (eWENR). - Vol. 14, no. 1, 2001.

<http://www.wes.org/ewenr/01jan/practical.htm>

~ *university_degrees* ; *diplomas* ; *equivalence_between_diplomas* ; *higher_education* ; *quality_control* ; *internationalization_of_education* ; *international_agreements* ; *France* ~

Implementation of the Bologna Declaration : Part II Germany / Robert Sedgwick. - IN: World Education News & Reviews (eWENR). - Vol. 14, no. 2, 2001.

<http://www.wes.org/ewenr/01March/practical.htm>

~ *university_degrees ; diplomas ; equivalence_between_diplomas ; higher_education ; quality_control ; internationalization_of_education ; international_agreements ; Germany* ~

Implementation of the Bologna Declaration : Part III : Italy, Part IV: Austria / Robert Sedgwick. - IN: World Education News & Reviews (eWENR). - Vol. 14, no. 3, 2001

<http://www.wes.org/ewenr/01May/practical.htm>

~ *university_degrees ; diplomas ; equivalence_between_diplomas ; higher_education ; quality_control ; internationalization_of_education ; international_agreements ; Italy ; Austria* ~

Implementation of the Bologna Declaration : Part VII the Czech Republic and Part VIII Hungary / Robert Sedgwick. - IN: World Education News & Reviews (eWENR). - Vol. 14, no. 5, 2001. - 4 p.

<http://www.wes.org/ewenr/01Sept/practical.htm>

descriptors:

~ *university_degrees ; diplomas ; equivalence_between_diplomas ; higher_education ; quality_control ; internationalization_of_education ; international_agreements ; Czech_Republic ; Hungary* ~

Transnational education provisions : enabling access or generating exclusion [theme issue]

IN: Higher Education in Europe. - Vol. 25, No. 3 : pp. 287-434, 2000. - 148 p. : ref. -

~ *internationalization_of_education ; globalization ; higher_education ; access_to_education ; educational_selection ; educational_innovations ; quality_of_education ; educational_technology ; distance_study ; universities* ~

Transnational education project report and recommendations / Stephen Adam. - Confederation of European Union Rectors' Conferences, 2001. - 53 p. : app.

~ *internationalization_of_education ; globalization ; higher_education ; EU_countries ; Europe* ~

Subsidiereregeling beurzenprogramma DELTA : beschrijving programmacyclus. - Den Haag : Nuffic, 2001. - 13 p. : tab.

~ *educational_grants ; scholarships ; financing_programmes ; study_abroad ; internationalization_of_education ; partnership ; higher_education_institutions ; Indonesia ; China ; Taiwan ; South_Africa ; Netherlands* ~

Eurydice, the information network on education in Europe : 20 years promoting better understanding of education systems . - Brussels : Eurydice, 2000. - 102 p. : ill. - ISBN 287116309X

~ *educational_policy ; educational_systems ; comparative_education ; information_networks ; European_Commission ; EU_countries* ~

Study in the Netherlands : catalogue of international courses in the Netherlands 2001-2002 : conducted in English for participants from all over the world . - Den Haag : Nuffic, 2000. - 452 p. : addr.

~ *international_education ; courses ; educational_institutions ; universities ; admission_requirements ; postgraduate_education ; educational_grants ; Netherlands* ~

5.3 Evaluatie, Kengetallen, Effect meeting, Monitoring

5.3.1 Nederland

Succesvol internationaliseren : een onderzoek naar internationalisering in twee hogescholen / Jack Brinkman. - 2000. - dissertation MA Managing Human Resources, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, University of Hertsfordshire. - var. p. : fig., tab.

~ *internationalization_of_education ; management_techniques ; higher_professional_education ; educational_research ; Netherlands ; theses* ~

Effecten van buitenlandervaring tijdens de studie op de loopbaan van academici / C.M. Meng; G.W.M. Ramaekers. - Zoetermeer : Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW), 2000. - 40 p. : tab., notes. - ISBN 903463891X. - Beleidsgerichte studies Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek, nr. 73

~ *study_abroad ; benefit_analysis ; employment_opportunities ; graduates ; universities ; transition_from_school_to_work ; Netherlands ; educational_research* ~

5.3.2 Internationaal

Socrates 2000 evaluation study : executive summary / Ulrich Teichler, Jean Gordon, Friedhelm Maiworm (ed.). - Brussel : Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2000. - 33 p. - Study for the European Commission contract no 1999 - 0979/001 - 001 SOC 335BEV <http://europa.eu.int/comm/education/evaluation/soc19.pdf>

~ *internationalization_of_education ; study_abroad ; student_exchange ; educational_policy ; financing_programmes ; educational_financing ; educational_grants ; international_agreements ; programme_evaluation ; EU_countries ; Europe* ~

Trends and issues in learning structures in higher education in Europe (II) : follow-up report prepared for the Salamanca and Prague Conferences of March/May 2001 / Guy Haug and Christian Tauch. - Helsinki : National Board of Education, NARIC Finland, 2001. - 63 p. : ref. - ISBN 9521311258. - Trends in learning structures in higher education 2

<http://www.oph.fi/publications/trends2>

~ *equivalence_between_diplomas ; university_degrees ; attainment_appraisal ; educational_systems ; higher_education ; international_agreements ; EU ; Western_Europe ; Central_and_Eastern_Europe ; Southern_Europe* ~

Open doors 2000 : report on international educational exchange / Todd M. Davis (ed.). - New York : Institute of International Education (IIE), 2000. - 96 p. : tab. - ISBN 0872062607

~ *foreign_students ; study_abroad ; educational_institutions ; enrolment ; financing_programmes ; financial_resources ; United_States ; statistical_tables* ~

Eindverslag van de Commissie over de tenuitvoerlegging van het Socrates-programma 1995 - 1999. - Brussel : Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2001. - 30 p. : notes., tab.. - Verslag van de Commissie : 2000/xxx

~ *internationalization_of_education ; study_abroad ; student_exchange ; educational_policy ; financing_programmes ; educational_financing ; educational_grants ; international_agreements ; programme_evaluation ; EU_countries ; Europe* ~

International transfers of assessment : recent trends and strategies / Molapi Sebatane. - IN: Assessment in Education. - Vol. 7, no. 3 : pp. 401- 416, 2000. - ref.
~ *internationalization_of_education* ; *equivalence_between_diplomas* ; *globalization* ; *attainment_appraisal* ; *examinations* ; *international_agreements* ; *international_organizations* ; *occupational_organizations* ~

Mutual recognition of qualifications : practices, challenges and prospects in university mobility : report of an international seminar / NIER/UNESCO-APEID. - Tokyo : National Institute for Educational Policy research (NIER), 2001. - 118 p. : tab., ref. app.
~ *equivalence_between_diplomas* ; *university_degrees* ; *globalization* ; *higher_education* ; *internationalization_of_education* ; *educational_policy* ; *international_cooperation* ; *international_agreements* ; *admission_requirements* ; *educational_financing* ; *Australia* ; *Cambodia* ; *China* ; *Germany* ; *India* ; *Indonesia* ; *Japan* ; *Lao_PDR* ; *Malaysia* ; *Mexico* ; *New_Zealand* ; *Singapore* ; *Sri_Lanka* ; *Thailand* ; *United_Kingdom* ; *Viet_Nam* ~

5.4 Mobiliteitsobstakels

Accueil des étudiants étrangers en France. Ministère de l'éducation nationale. Augustus 2001.
<http://www.education.gouv.fr/discours/2001/cohencp.htm>

Een kwantitatieve inventarisatie van mobiliteitsobstakels voor Hoger Onderwijs vreemdelingen. Nuffic. Februari 2000.

The time & the trouble. Nuffic. Juni 2001.
<http://www.mobstacles.nl/pdf/timetrouble.pdf>

Toelatingsprocedures buitenlandse studenten: Een aanvraag indienen, en dan? / I. van Acker, A. Kuijer, I.S. Sloover. - IN: Transfer. - Vol.8, no.8.: pp. 22-23, april 2001.

Vademecum Wet arbeid vreemdelingen 2000. Arbeidsvoorziening Nederland. Januari 2000.

Vademecum Wet arbeid vreemdelingen 2001 (versie 1.0). Arbeidsbureau Nederland. Februari 2001.

Vreemdelingenwet 2000. Sdu uitgevers. April 2001.
<http://www.immigratiedienst.nl/>

Guide concerning mobility conditions for European students, trainees and researchers / Walburga Puff ; Andrea Simon [eds]. - Bonn : DAAD, 2000. - 193 p. : ref.
~ *study_abroad* ; *higher_education* ; *work_permit* ; *taxes* ; *social_security* ; *health_insurance* ; *Austria* ; *Belgium* ; *Cyprus* ; *Czech_Republic* ; *Germany* ; *Denmark* ; *Estonia* ; *Finland* ; *France* ; *Iceland* ; *Luxembourg* ; *Latvia* ; *Netherlands* ; *Norway* ; *Sweden* ; *Slovenia* ; *Slovakia* ; *United_Kingdom* ; *directories* ~

Seminar, Hoger Onderwijs Mobstacles, Reader voor het seminar van 15 juni 2001 te Amersfoort

Nuffic: Studeren in het Buitenland 2001/2002 (Nuffic september 2000)

5.5 Literatuurlijst BVE veld

- Beers, M. van (2000). *Transnationale mobiliteit in het bve-veld*. In de reeks 'Reflectie op Nederlandse Leonardo da Vinci-projecten'. NA Leonardo da Vinci Nederland.
- Boelens, L.en J. Roemeling (2000). *Leonardo da Vinci in vogelvlucht, 86 proefprojecten en onderzoeken in vijf jaar Leonardo da Vinci in Nederland*. NCU Leonardo da Vinci Nederland.
- Duin, A. (2000). *Grenzeloos Denken, naar meer samenhang Internationalisering en interculturalisering BVE-veld*.
- Esch, W. van, J. Roemeling en W. Meijer NA (2000). *Het Member State Report, evaluatie van vijf jaar Leonardo da Vinci in Nederland*. NA Leonardo da Vinci Nederland
- Herbrink, A. (2000). *Stand van zaken internationalisering in de BVE-sector*. CINOP.
- Jacobs, M.en J. Roemeling (1999). *Leonardo da Vinci in praktijk deel 1: Europese projecten in Nederlands Onderwijs*. NCU Leonardo da Vinci Nederland.
- Lenssen, R. (2000). *Mobiliteitsprojecten in het hoger onderwijs*. In de reeks 'Reflectie op Nederlandse Leonardo da Vinci-projecten'. NA Leonardo da Vinci Nederland.
- IJsenbrant, P. (2000). *Internationalisering als iteratief proces*. CINOP.

6 Informatie BISON Leden

6.1 *Het Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs*

Het Europees Platform (EP) voor het Nederlandse Onderwijs is in 1990 ingesteld door de Minister van Onderwijs en Wetenschappen (OCenW) met als doel: versterken van de Europese dimensie en het bevorderen van de internationalisering in het primair en voortgezet onderwijs en lerarenopleidingen. Het Platform wordt bestuurd door de onderwijskoepelorganisaties NABS, NKSR, CBOO/VNG en NPCS en is sinds januari 1994 een Stichting van deze vier koepelorganisaties.

Het Platform richt zich op het Primair Onderwijs (PO) en Voortgezet Onderwijs (VO) en op de initiële lerarenopleidingen en zij voert verschillende activiteiten uit, waarvan het functioneren als agentschap voor internationaliseringsprogramma's als belangrijkste taak wordt beschouwd. Het betreft hier onder andere het Europese programma Socrates (Lingua, Arion, Comenius en Centrale Acties), de nationale programma's Internationale Klassenuitwisseling (IKU), Grensoverschrijdende Regionale Onderwijssamenwerking (GROS) en Promotie Lerarenmobiliteit, Arbeidservaring en Training in het Onderwijs (PLATO), en andere bilaterale uitwisselings- en studiebezoek-programma's waaronder Duitsland Plus.

Het E.P. ondersteunt en coördineert programma's m.b.t. versterkt talenonderwijs, nascholing en de ontwikkeling van lesmateriaal - en activiteiten voor derden, uitgeverij (Europrint) en de organisatie van seminars en trainingen (Euroschool).

Tenslotte zijn er de voorlichtingsactiviteiten, waaronder het blad 'Europa en het onderwijs', het Europa Onderwijs Bericht, de Europa Onderwijs Informatiegids, informatiemappen, fact-sheets, programmaverslagen, een reizende expositie en de abonneeservice.

Communicatie en Informatie

Het Europees Platform verzorgt voorlichtingsactiviteiten, waaronder het blad 'Europa en het onderwijs', het Europa Onderwijs Bericht, de Europa Onderwijs Informatiegids, informatiemappen, fact sheets, programmaverslagen, een reizende expositie en de abonneeservice, tenslotte heeft het Europees Platform een eigen website www.europeesplatform.nl

Uitgaven

Het Europees Platform geeft onder meer drie series uit waarin de praktijkervaringen die inmiddels in het onderwijs zijn opgedaan worden vastgelegd en kunnen worden verspreid.

- De serie 'De Europese onderwijspraktijk' is bedoeld om schoolervaringen over internationalisering voor een breed onderwijspubliek toegankelijk te maken. Er zijn onder andere delen verschenen over tweetalig onderwijs, internationaal georiënteerd onderwijs, internationalisering en elektronische communicatie en intercultureel onderwijs en uitwisselingen.
- De serie 'Europese Verkenningen' geeft in kort bestek resultaten weer van internationale contacten en behandelt telkens een land of een onderwerp, zoals het VWO in Frankrijk en het Jonge Kind (Italië).
- De serie rapporten en verslagen biedt behalve het jaarverslag van het Platform onder meer ook programmaverslagen.

- Naast een Handboek over Europa en het onderwijs zijn er andere onderwijsmaterialen als het videopakket 'Het Klokhuis over Europa', het bordspel Eurotour en onderwijsmaterialen voor lessen in het po en vo.
- Een catalogus met alle uitgaven van het Europees Platform.
- Het blad 'Europa en het onderwijs', het Europa Onderwijs Bericht, de Europa Onderwijs Informatiegids, informatiemappen, fact sheets.

6.2 CINOP

Het team Internationaal van het Centrum voor Innovatie van Opleidingen (CINOP) voert onder andere het programma-management van nationale en Europese programma's gericht op internationalisering van opleidingen. Daarnaast stelt zij, samen met andere afdelingen van CINOP, innovatieve producten beschikbaar op de internationale markt. Een greep uit de producten en diensten:

- Programma-management Leonardo da Vinci : een Europees programma voor beroepsonderwijs en bedrijfsleven.
- Programma management in het kader van de regeling Onbegrensd Talent: bilateraal *Austausch* programma Nederland - Duitsland (BAND).
- Advisering van OCenW met betrekking tot de ontwikkelingen op het gebied van internationalisering in het kader van de regeling Onbegrensd Talent.
- Advies aan opleidingsorganisaties over de wijze waarop en de condities waaronder internationalisering in de eigen organisaties uitgebouwd kan worden.
- Informatie over relevante ontwikkelingen in beroepsonderwijs en -opleidingen in de landen van de Europese Unie.
- Internationale studiebezoeken voorbereiden en uitvoeren.

CINOP werkt op not-for-profit basis met name voor het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie, maar ook voor branches en bedrijven, ministeries en lokale overheden. Op internationaal niveau zijn er verschillende opdrachtgevers.

Bij CINOP werken ca. 200 mensen. Vaak wordt er projectmatig gewerkt. Samen met de opdrachtgevers wordt gezocht naar praktijkgerichte en toepasbare oplossingen. CINOP kan worden ingeschakeld voor totaalprojecten, maar levert ook producten en diensten op onderdelen voor ontwikkeling en vernieuwing van opleidingen.

6.3 Nuffic

De Nuffic is de Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs. Het onderwijs heeft internationale samenwerking nodig, wil het in alle landen een effectieve rol spelen bij de bevordering van de levenskwaliteit en het intercultureel begrip. Daarom ondersteunt de Nuffic het hoger onderwijs op dit gebied met bijzondere aandacht voor ontwikkelingslanden.

De werkvelden van de Nuffic zijn ontwikkelingssamenwerking, internationalisering, bevorderen transparantie en wederzijdse erkenning in internationale mobiliteit en positioneren van het Nederlandse hoger onderwijs in opkomende markten.

Kernactiviteiten zijn programmabeheer, beheer van netwerken, consultancy, diplomawaardering en voorlichting. Voor overige informatie zij verwezen naar relevante Nuffic-publicaties en naar www.nuffic.nl